

<i>Szépirodalom</i>	
Darvasi László versei	5
Dankuly Csaba versei	9
Demény Péter versei	13
Vári Csaba versei	14
Radu Țuculescu kisprózái (<i>Szonda Szabolcs fordításai</i>)	16
Horváth László Imre: Rosseb	25
Abafáy-Deák Csillag: Arcátlanság	41
Muszka Sándor versei	45
Demeter Arnold versei	47
Pajor Tamás versei	49
Csabai András versei	53
Róna Virág versei	54
Kelemen Endre-Dénes: Beavatás 1.2.	57
Makó Ágnes kisprózái	62
Margetin István kisprózái	66
Szima Csilla: Halálos nyár	72
Albert-Lőrincz Márton versei	77
Kugler Viktor versei	81
<i>Ködoszlás</i>	
Kolumbán-Antal József: A kenyérmezei csata, különös tekintettel a székelyekre	82
<i>Pályakép</i>	
Otthon – anyanyelven (<i>Székely Ferenc beszélgetése a 80 éves Veress László segesvári gyógyszerésszel, világutazóval, közíróval</i>)	101
<i>Alma Mater</i>	
Vass Ágnes: Generációkat összekötő olvasmányaink	129
<i>Kelet Népe</i>	
Magyar Zoltán: Mesék a keleti végekről	140
<i>Irattár</i>	
Kis Krisztián Bálint: Újabb adatok székelyföldi leventékről és leventeáányokról	144
<i>Forgószínpad</i>	
„A színházat nem lehet csak irodából vezetni, a színpad lüktetésén keresztül kell érezni” (<i>Szilágyi Katalin beszélgetése Veress Alberttel, a Csíki Játékszín igazgatójával</i>)	153
<i>Műteremtés</i>	
Vida Gábor: Beton (Herman Levente képei elé)	160
<i>Szemle</i>	
Borsodi L. László: Kiakadt léthinta (Vári Csaba: <i>Vérvegyjel</i>)	163
Tamás Dénes: Térbe vetetten (Szöllősi Mátyás: <i>Szabad</i>)	171
Fancsalai Róbert: Kulturális kölcsönhatások (Székely András Bertalan: <i>Interferenciák</i>)	175
Előfizetők névsora	180

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: Magyarosi Sándor (sandormagyarosi@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
MENEDZSER: Mihály Gergő (gergomihaly80@gmail.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Máthé Zsejke (zsejkemathe@gmail.com)
KÖNYVELŐ: Nagy Csilla (harmatcsepp.nagy@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Lakatos Mihály, Lőrincz György,
Lövetei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: egy évre 90,00 lej
Külföldieknek: egy évre 96,00 lej (7800 Ft / 30 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Máthé Zsejke – Editura Harghita, Pf. 149
Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON
Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Darvasi László

VIDÁMAN A HITRŐL

Amikor nagyon egye
dül vagy, az úgynevezett magányos,
helyzet következtében.
Úgy fél, hogy téged
ölel a saját karod. Amikor kif
ejezetten nehéz, annyira sok, hogy és
nincsen is meg, ami el hová veszett és ez pedig
a bántás, olyan bántalom, rád szak
adó égi kék, hogy a jajgatás színüveg,
sikoltó érc, vascimbalom, mámor – akkor.
1 embert a saját lelke nyomna agyon.
Ilyen adminisztráció, félügyek, általános
egzisztenciális atrocitások
miatt.
Teljesen mindegy, mi miatt.
Megkeresed és rátalálsz,
szia.
A hit nem tart igényt a logikára, persze, de
oka van, és ez az ok éppen
annyi, hogy nem elég,
pontosabban, nem annyi, mennyi.
Aki meg
tudja mondani, hogy mennyi az elég,
az hisz.
(HIT)
Aki hisz,
annak elég. Ez itt mind elég.
Ami van, ami nincs, ami lesz, ami volt,
az idő múlásán átvonuló
gyönyörű,
gyönyörű
karaván bazársor.

Elég.
Ilyen egyszerű
lenne, de mégsem az.
Mert amikor elég,
az is néha/gyakran, egyre többször,
~~soha,~~
nem annyi.
Azt is lehet mondani, hogy *nem mennyi*.
Komoly, nem felmondható,
nem abbahagyható
gyakorlatok az ég alatt.
Lehet sírni is.
Gyakorolni a mennyit,
ha sok,
ha kevés,
ha nincsen mennyi,
ami éppen elég
is.

VIDÁM RAFIASZATYOR

Igazán megdöbbenett, hogy
így lógott rajta, azon
az elfogyó férfitesten
sírt a ruha.
És milyen régen is láttam.
Ebben az évben már kétszer,
kétszer vagy háromszor,
háromszor vagy négyszer, és
most fölfigyeltem, mennyire
sovány, miért, nem eszik, azért, és nincsen étvágya
sem, eltolja, piszkálja, nem ízlik, nem kíván
om, kórosan sovánnyá vált,
bg.
A rafiaszatyor.
Mindig van nála egy, az a szatyor, rég meg

kellett volna figyelnem,
ugyanaz a rafiaszatyor van-e nála,
vagy egy másik, kedvenc
szatyra, van-e. Semmiképpen
sem azért az van nála,
hogy beletegyen valamit.
Soha, egyik, akármelyik, bármelyik, de
még a feltehetően kedvenc rafia
szatyrában sem nem
volt soha semmi,
egy üveg, egy doboz, egy zacskó magokkal,
egy zöld növény vagy egy olyan déli
vagy magyar gyümölcs,
zöltség, hús, kőpapirolló
sem, mindig üresen viszi a tömb körül, kicsit
lengedezik, és nyilván csak azért
kell neki, hogy nem tudom, miért.
Mutatóba, szívem.
Megyek egy rafiaszatyorral,
amelybe soha nem kerül semmi,
de ezt ki veszi észre,
hogy örökké üresen viszem,
ki figyel föl erre,
na, ezt biztos nem gondolja. Én
gondolom. Számár. Mert én is sokat járok a
tömb körül, bolt, rétes, lottózó
kerékpáros, fagyí, virágos, OTP, körbe,
és körbe, a Vizafogó felől
gyűlnek fölénk a viharfelhők. Nálam is van
rafia-, szövet- vagy nejlonszatyor, de abba
végül mindig kerül valami, kenyér, sütemény,
keksz, zöld növény. Nem
fogyok még. Híztam. Hízok. De
ő. Számár. Látom, hogy
megáll és visszaindul,
ellép az ellenkező irányba.
Aztán vissza, Ruttkai Éva park, CBA,

Pozsonyi út, Sarki Fű
szeres így jár. Lehet, hogy nem így, nem
pontosan így, de majdnem.
Soha nem láttam még boltban.
A boltba nem megy be,
a boltba nem megy be,
a boltba nem,
de van nála szatyor.
Inkább meg van borotválva, van
sapkája és üres a szatyra. De most
lóg rajta a ruha, kifejezetten lóg,
és én megijedtem,
és azt gondoltam, illetve azon
gondolkodtam,
miért is ijedtem meg.
Azon, lényegében, ha majd nem jön.
Nem tudom, miért nem. Bg. Nem
és kész. Ebbe nem megyek
bele. Nem jön, és én
nem veszem észre,
el fogom felejtetni őt, az üres szatyrát,
a soványságát, a szemüvegét,
a szótlanágát, a magányát,
nem fogom észrevenni, hogy
nem jön ki már a lakásából,
menjél ki, vidd a szatyrot,
nem kerüli meg a hatvan ikszes tömböt.
És a szatyra se jut az eszembe,
pedig ahogy viszi,
milyen szépen kap alá a szél,
amikor szél van, persze,
amikor szél van, fúj a
Vizafogó felől, akkor
se lép be a boltba, amikor
szél van, az is benne van a szatyrában,
amibe nem fér már semmi más, csak
a szél.

Dankuly Csaba

LEVEZETÉS

(à la Oravecz)

Amikor az apám kidobta
a kilencedik emeletről a tévét
és csomókban tépte ki az anyám
haját, nem tudom, hol lehettem,
mert az égvilágon semmire
nem emlékszem: talán még túl
kicsi voltam ahhoz, hogy felfogjam,
mi történik, talán az asztal alá
vagy egy sarokba húzódva
bömböltem süketen és vakon,
esetleg nem is voltam ott, hanem
a nagyszüleimnél, akik állítólag
akkorra már ellentmondást
nem tűrően sürgették a hozzájuk
költözést, mindenesetre
amikor évekkel később tudomást
szereztem az esetről, annyira
valószerűtlennek tűnt, mintha
csak azért mesélné el anyám,
sőt találná ki, pedig minden szava
hihetően hangzott, hogy végleg
elszakítson az apámtól, akitől
igazából már a válásuk után olyan
durván eltiltott, hogy bár
ugyanabban a városban éltünk,
nemhogy felkerestem volna,
még csak nem is kerestem
a találkozást vele egyszer se,
legfeljebb kétszer vagy háromszor
láttam őt valamelyik mellékutcában

a túloldalon eltámolyogni,
de óvakodtam átmenni, nehogy még
a húsz évvel későbbi önmagammal
kelljen akkor szembenéznem.

GYÓNÁS-FÉLE

Amikor a nagyapám meghalt,
nagyanyám mit sem tudott róla. Gondoltuk mi.
Őt, akinek betegsége miatt hamarabb volt esedékes
a halála, megelőzte nagyapám, aki végül összeomlott
a feszültségtől és felelősségtől, amivel a nagyanyám
gondozása járt. Napokon át eltitkoltuk nagyanyám elől
a férje halálát, azt hazudtuk, hogy nálunk lakik, mert
kicsit meghűlt, és nem engedhetjük ki egyelőre a hidegbe.
De ő mindvégig sejtett valamit, ez már a kérdéseiből
is kiderült, amelyeket ő maga válaszolt meg. „Hol van?”
„Miért nem jön haza?” „Becsaptok.” „Meghalt.”
Halála éjszakáján én vigyáztam nagyanyámról.
Hogy – áltattam magam – kiálljam az újabb őrségpróbát,
enyhén piásan állítottam be. Ültem az ágya mellett, s igyekeztem
meggyőzni: egyen valamit, majd bújjon be a paplan alá
és aludjon, mert már késő van. De ő nem akart. Makacskodott,
hogy engedjem sétálni a házban. Mondtam, nem lehet,
még véletlenül megint elesik és beveri a fejét,
mint legutóbb. Az elesést és a fej beverését persze nem
mondtam, csak gondoltam. Le akart szállni az ágyból.
Próbáltam visszatartani. Felcsúszott a pongyolája,
elém tárult még mindig kislányos hasa, ágyéka.
Nem volt rajta bugyi. Egy ideig nem mozdult,
és én sem bírtam mozdulni. Aztán nagy nehezen felült,
megfogta a kezem, és simogatni kezdte,
a nagyapám nevét suttogva. Eleredtek a könnyeim.
Már szinte tárgyitalan volt, hogy akar-e sétálni

vagy sem. Óvatosan visszaemeltem az ágyba,
és betakartam. Engedte. A fal felé fordult.
Éjjel, a másik szobában, miután alaposan
meghúztam a tartalék üveget, s résnyire
hagytam a két szoba közti ajtót,
végighevertem ruhástól az ágyon.
Miért nem maradtam az ő szobájában?
Hiszen azért jöttem, hogy ügyeljek minden
mozdulatára. Tapintatból? Nem akartam
feszélyezni, hogy netán megint meztelenül látom?
Gyávaságból? Nem akartam tanúja lenni szenvedésének,
esetleg halálának? Fáradtságból? Mert nem bírtam már
nyitva tartani a szemem? Vagy egyszerűen részegségből?
Reggel, amikor elég későn már
átmentem a szobájába, a fejére
volt húzva a paplan. Nem mertem felemelni,
figyeltem, emelkedik-süllyed-e. Nem tudtam
megállapítani, egyszer úgy tűnt, emelkedik-süllyed,
máskor nem. Lehúztam róla végül lassan.
Nyitott szájú, levegőt szomjazó, immár
elszíneződésnek indult, merev, görnyedt
test tárult a szemem elé.
Hirtelen belém rémlett: éjszaka,
valamikor hajnalban talán, mintha
mozgolódást hallottam volna. Mért
nem mentem át azonnal? Hiszen talán
a vécére kellett mennie, és abba halt bele,
hogyma senki nincs mellette, aki elvezesse odáig.

VANNAK MÉG EGYEZÉSEK

Apám szeretett, talán még most is szeret
verekedni. Anyám nem szeretett, és most sem
szeret verekedni. De valahányszor apám nekiment,
kénytelen volt felvenni a harcot. És veszíteni nyilván.

Az eredmény: kitépett hajcsomók, kifecamított állkapocs, dagadt pofacsont, zúzódások, véraláfutások. Földhöz vágott edények, széttört bútorok, ablakon kihajított tévékészülék, hűtőláda (a frissen megteremtett otthon nélkülözhetetlen kellékei).

Menekülés otthonról. Legtöbbször éjnek idején.

Apámnak új családja van most. Úgy hallom, a feleségét nem izgatja, hogy iszik, hisz ő is iszik. Két fiúgyermeküket az apám, ki tudja, miért, ugyanúgy nevezte el, mint engem és a tesóm. Talán mert ők is ikrek.



Magánélet B, 2021
(olaj, vászon, 100 x 130 cm)

Demény Péter

SÍR

Elásnám magamban ezt a napot,
elásnám magamba, ebbe a forró,
fájó földbe, hátha nem támad
fel többé soha, nem érzem a
göröngyeit, a gilisztáit, ahogy
tekerednek, nem lesz több vessző,
csak a pontok, csak egyetlen pont,
ahol az életem megáll.

ÚT

Mi volna vajon? Ami volna, az nem volt,
ami pedig volt, az inkább ne lett volna. Oda
jutunk vissza mindig, ahonnan elindultunk,
magamból magamba megyek, de mennyi kanyarral!
Vajon mi lesz a végén? Ki lesz a végén? Olykor
már azt sem tudom, most ki van.

Vári Csaba

JANUÁRI OLTALOM

Hullócsillagot láttam hajnalban, januárban.
Mint villámcsapás a fában, úgy megálltam.

Még remegtem kicsit, majd alábbhagyott
a döbbenet. A babona
szerint: egy halott.

Aztán délre kisütött a nap. Valaki mára
nyugodtabb, vagy csak fölért az égig imája.

Aranyfénybe derült az alkonyat.
Egyszer jó lenne meglátni benne
téged: magamat.

A bölcsek csöndje ülte meg a fákat,
helyet adva ennek a hamvas havazásnak.

Később, estére hűvösebb lett, de látom,
hófelhőkkel van betakarva az ég,
hogy ő se fázzon.

ÉJJEL-NAPPALI

A versnek nincsen elég korán,
se késő, rendszer vagy napszak.
Átszivárog: papíron a lakmusz.
Csak a mondat vöröse vastag.

A lét gombjai pattognak szerte,
mint gyalugépből a forgács.

Nyitva az ég, de se egy csillag
nincs, se kötés vagy oldás!

Akár a malom, öröl a betűvető,
ömlenek jó sorok s velük a gaz.
Tűröm: véresre karmolt szerető –
félíg én s már nem egészen az.

Napkeltétől napszálltáig bírom,
bár egyre nehezebb ez az iram
szemközt menet a végtelennel.
Folyton körbekerítem magam.

Van nyugtom, csöndem, békém,
de sehogy, általa sem látom át
ezt a képtelen zűrzavart, mint aki
saját tollával szúrta szíven magát!

EGYEDÜL

A reménység is magányfia,
amikor magam mögé menekül
minden hajdani tétováságom,
s a szívembe megint beül.

Mindhiába hivatkozom a lélekre,
kéretlen vannak a testi dolgok,
s ha bennem a mennyek országa,
tagadhatatlan megromlott.

Kényszerképzeteim közt világos:
egyedül Isten, ki ebből kimosdat.
Nem ment meg más, se szerelem,
és nem véd meg semmi mondat.

Radu Țuculescu

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS SZELLEMÉBEN

(în spiritul colaborării)

Bajos Rezeda asszony elhatározta, hogy ő is magánvállalkozást indít, elvégre olyan nőnek ismeri magát, akinek mindig is voltak elgondolásai, de soha nem tudta megvalósítani azokat, mások hibájából. A mostoha idők miatt.

Élete fonala úgy tekeredett le mindeddig, mint egy lépcsőkön guruló cérnagombolyag. Tizenöt éven át ugyanaz a kedvese volt, egy mozdonyvezető, aki nagyjából hetente egyszer kereste fel őt. Általában részegen és ingerülten lépett be lakása ajtaján. Másfél évtized ritkás együttélés után Rezeda határozottan megkérdezte a férfitől, hogy mikor szándékozik feleségül venni őt. A gépész ugyanolyan határozottan azt válaszolta, hogy inkább fekszik le a mozdonnal, mint hogy őt feleségül vegye. Ez a végleges szakításukhoz vezetett.

Rezeda asszony egy virág, mint mindegyik nő. Ő egy olyan virág, amelynek már a friss víz nem segít, hogy kibontsa szirmait. De Rezeda egy olyan nő, akinek sok az energiája, és új körülményei többszörös esélyt adnak neki, hogy azt építő módon használja fel. Elolvasta a *Magánvállalkozás* című újságot, aztán a *Gyors üzletkötés* című lapot, majd a *Hogyan keress egymilliót* című folyóiratot, és meggyőződött a rendkívüli lehetőségekről, amelyeket az új helyzet nyújt számára. Így hát nekilátott megszerezni az engedélyét, és egy hónap alatt ki is járta azt, ami abszolút rekordnak tűnt neki. A takarékpénztárban szép kis summát őrizgetett, amelyet még akkoriban gyűjtött össze, amikor remélte, hogy a mozdonyvezető feleségül veszi. Egy üzletet természetesen nem lehet elindítani befektetés nélkül, és még jobb, ha ehhez nem kell kölcsönökhöz folyamodni. Rezeda asszony ötlete amennyire egyszerű, pontosan annyira nagyszerű volt. Nyitott egy bódét a buszmegállóban, a jegyáruséhoz tapasztva azt. A *Rezeda* cég természetes üdítőt és házi süteményeket kínált a közszállítási járművekre várakozóknak, megkönnyítve az időtöltésüket. A hideg évszakban pedig utazó

ügyfeleinek forró fánkot ajánl majd, hogy felmelegítse lelküket, és megnyugtassa idegrendszerüket.

Rezeda asszony vállalkozása ígéretesen működött, amíg egyszer csak, néhány nappal ezelőtt, egy férfi préselte oda az orrát a bódé ablakához, és fogait kivillantva rávigyorgott. A mozdonyvezető volt.

– Jól megy, szívi? – kérdezte mindenféle bevezető nélkül.

– Neked ehhez semmi közöd – vágott vissza Rezeda.

– De van – folytatta a férfi zavartalanul –, mert most buszsofőr vagyok.

– Na és? – vonta meg a vállát ironikusan Rezeda.

– És partnerek leszünk, mert hiszen... az autóbusz beletrafálhat a bódéba, tudod, ramaty motor, nincs alkatrész, a szél erősen fúj...

Rezeda nagy szemeket meresztett, és azt akarta mondani: annyi baj legyen! De a szavak elhaltak ajkain. Mély levegőt vett, aztán megtöltött egy nagy poharat mentaszörppel, és felcsomagolt néhány meggyes sütit.

– Remélem, rossz szokásodhoz híven nem hagyta benne a meggy-magot is – mondta még a férfi, miközben elválasztotta orrát az ablaküvegtől.

A PÁRTSZÁRÍTÓ

(uscătorie de partid)

A feleségem három rendet mosott tegnap, tavaszillatú export mosóporral. Pontosabban az Automatic mosógépet használta ehhez, amely számos műveletet végez el – de nem szárít. A feleségem megkért, hogy vigyem fel a ruhákat a tömbház szárítójába, amely pontosan a lakrészünk fölött helyezkedik el. Elcsodálkoztam. Először történt, hogy ez volt az óhaja. Általában az erkélyen szárítjuk a ruhákat. Ha már a szennyest családon belül intézzük, miért kevernénk össze aztán idegen holmikkal? Nem szóltam semmit. A feleségek ügye ez, olyan terület, amelyen ők a kizárólagos döntéshozók. Elindultam felfelé a lépcsőn, kezem között a párálló mosdótállal. A szárító ajtajához érve a földbe gyökerezett a lábam a döbbenettől. Erős, egymásra förmedő hangokat hallottam bentől. Lehet, összevesztek a szomszédok

a szárítókötelek miatt! Még a végén kiderül, hogy nekem nem lesz helyem felagatni az alsóneműket, gondoltam.

Félve nyitom ki az ajtót. Odabent finom cigaretták vastag füstje. Számos férfi üldögél összezsúfolódva, keskeny fapadokon a komor, alacsony helyiségben. Egyikük felém ugrik, mint egy kiéhezett ragadozó, és azt üvölti:

– Mit keresel itt, hé?

– Hát, uram – motyogom, a tátra mutatva –, felhoztam a ruhákat.

– Híagyú, elsősorban én elvtárs vagyok – süvíti felém –, másodszorban pedig nem látod, hogy itt gyűlés van?

Abban a pillanatban megvilágosodom. Felismertem a pofalemeze és a nyelvezete alapján. Egy volt aktivista, hajdanán szakértője minden tevékenységi területnek, legyen az emberi vagy... állati, akinek az új időkben nem sikerült megkaparintania egyetlen majszoznivaló csontocskát sem, mint ahogyan tették más egykori kollégái.

– De hát ez a mi szárítónk – mosolygok rá –, saját tulajdon...

– A nyavalyába is – vicsorítja –, már nem sokáig, öcskös. Éppen megvitattuk a nép szolgálatába állított fényes programunk egyes pontját. Vagyis az államosítást, amelyet a kellő időben valósítunk meg, amikor feljutunk megint!

Belenyomom a hasába a tálat. Halkan felnyög. A fülébe súgom:

– Fel... vagyis a tetőre, ugye, elvtárs? De mondd csak, egyenruhára nem gondoltatok?

Vöröslő arccal bámul rám.

– Igazad van, nyüvecske – vág vissza. – Erről megfeledkeztünk. Azonnal javaslatot nyújtok be. Vita tárgyává tesszük.

És ezzel bevágja az ajtót az orrom előtt. Lemegyek a lépcsőn, és röhögve mesélem el a feleségemnek, hogy a ruhaszárítónk pártszárítóvá változott, és hogy micsoda magasztos elgondolások tombolnak benne. És hogy gyűlések zajlanak a bugyik és alsógatyák között. A feleségem el se mosolyodik. Perceken át szó nélkül pucolja a krumplit. Aztán csak annyit suttog maga elé:

– El kell költöznünk.

Nem merem megkérdezni, hogy hová.

POPICĂ

Ragacsos, sűrű levegő ülte meg a város utcáit. Az emberek mozgulatai lefékeződnek, mintha egy lassítottan lejátszott film-ben látnánk őket. Verejtékgöngyök gördülnek végig a nyakukon, és behatolnak a vékony ingek alá. A gondolatok mintha mocsárba fulladtak volna, teljesen elveszítették a rugalmasságukat, és senki nem akar mást, mint egy pici árnyékot vagy egy vastag falú, hűvös helyiséget.

Popică ugyanígy mendegél az utcán, elégedetlenül morgolódva, hogy kénytelen volt pont ebben az órában kijönni, amikor a legmagasabbra kúszik a szál a hőmérőkben. De nincs más választása, ez az egyetlen időpont, amikor be tud szerezni egy irgalmatlanul szükséges igazolást, úgyhogy kényszeríti a lábait, mozogjanak gyorsabban, ő pedig szabaduljon mihamarabb az izzadás poklából.

Szinte észre se veszi, hogy odaér a kétemeletes épülethez. Bemegy az előcsarnokba, hűvösebb légáramlat simogatja meg, fellelegzik. A kapus komótosan magyarázza el, zöldes zsebkendőt nyomkodva az orrához közben, hogy melyik irodába kell eljutnia.

Popică belép a megadott terembe, s miután tiszteletteljesen és nesztelenül becsukja maga mögött az ajtót (ilyen hőségben egyik sem nyikorog már), egy pillanatig döbbenten áll. A nyolc közönségszolgálati ablaknál, amelyek szeme előtt felsorakoznak, senki nem áll sorban. Ez örömmel tölti el a szívét, teste ellazul és visszanyeri rugalmasságát, amihez hozzájárul a még erősebb hűvösség is, amely a helyiségben uralkodik. Az épület vastag, vén, sokat tapasztalt falai teszik a dolgukat.

Popică mosolyogva lép oda az első ablakhoz. Röviden és illedelmesen elmagyarázza ottlétének célját. Tömör választ kap: forduljon a szemközti ablakhoz. Popică megköszöni, majd sietség és bosszankodás nélkül átmegy a kijelölt ablakhoz, ahol szintén nem várakozik senki. Köszön az ott dolgozó, gesztenyebarna hajú hivatalnok hölgynek, és elmondja, miért jött. A hölgy kedvesen mosolyog, mintegy jelezve, hogy semmiség lesz az egész, és arra kéri, mondja be a pontos lakcímét. Popică megteszi, a hivatalnok pedig keresgélni kezd egy jegyzékben. Megáll az egyik lapnál. Rászögezi a tekintetét és a jobb mutatóujját. Egy kicsit összevonja a szemöldökét, és még egyszer rákérdez a lakcímre. Popică lelkiismeretesen megismétli azt.

A hivatalnok még egy ideig sétáltatja az ujját a lapon, aztán a számítógép képernyőjére néz, lenyom néhány billentyűt, ismét a jegyzéket fürkészi, újból a billentyűkhöz nyúl, végül aztán megcsóválja a fejét, és eléggé különösen nézve Popică szemébe, azt mondja neki, hogy az illető címen Gavrilă úr lakik.

Popică érzi, ahogyan a teremben lévő hűvösség valamennyire elfogy, de azért mosolyog, mint egy jó tréfa hallatán, aztán néhány szóban elmagyarázza a hölgynek, hogy márpedig ott ő lakik, abban a tömbházban, azon az emeleten és abban a lakrészben, az épület átadásától kezdve, tehát tévedésről van szó, hiszen ráadásul minden befizetnivalójával is naprakészen van. A hivatalnok még furcsábban néz rá, félrehajtott fejjel, a kezével legyezgeti magát, úgy tűnik, nagyon melege van, és szelíden megismétli:

– Az illető címen Gavrilă úr lakik, nekünk ezt így írja itt, és nem lehet szó tévedésről, kizárt dolog, hiszen nemrég bevezették nálunk a számítógépet, a komputert, ahogy még nevezik... és ez egy ultramodern készülék, amely sohasem hibázik.

Popică fejére ismét rászakad a sűrű, ragacsos levegő, kigombolja az ingét, és suttogva kérdezi: akkor én hol lakom?, mert hát egy komputer valóban nem tévedhet. A hivatalnok csibészesen rámosolyog, vállat von, aztán többé ügyet sem vet rá.

Popică ismét az utcán van, a hőségtől kábán vonszolja magát a lakcím felé, amelyről tud, miközben egyre inkább elfogja valamilyen homályos nyugtalanság, súlyos és nyúlós, mint a levegő, amely körülveszi. Már a szempillái is elnehezülnek a verejtéktől, miközben a liftet mellőzve felmegy a lépcsőkön, és megáll annak a lakásnak az ajtaja előtt, amelybe – legalábbis úgy tűnt neki kilenc éven át – nap mint nap belépett. Félszegen becsenget, és várja, egyre hevesebb lélegzettel, hogy Gavrilă úr ajtót nyisson.

A LIFTBEN

(*în lift*)

A piacról tértem haza épp, két nagy szatyorral, amelyeket paradicsommal raktam meg színültig, ez ugyanis a nagy szenvedélyem az évnek egy bizonyos szakában. Szinte szaladtam a tömbházak között, hogy minél hamarabb hazaérjek, és ügyet sem vetettem közben a szédítően forró napsütésre.

Zihálva lépek be a liftbe. Itt hűvös van.

Megnyomom a legfelső gombot, és a fémdoboz zörögve emelkedni kezd. Aztán, néhány másodperc múlva, elakad két emelet között. Még csak ez hiányzott!

Kinyitom a két lengőajtót, és tömör falat találok magam előtt. A legkisebb hely sem kínálkozik, ahol ki tudnék mászni. Gyorsan becsukom az ajtókat. Egy üres faltól, amelyet muszáj bámulnom, begörcsölök, ugyanakkor kisebbrendűségi komplexusom is támad tőle.

Rátapasztom az ujjam a pánikgombra.

Vidáman, optimistán berreg.

Léptek a lépcsőházban. Valamilyik szomszéd lehet, meghallotta a csengetést.

- Van ott valaki? - kérdezi egy hang odakintről, valahonnan a fejem fölül.

- Én vagyok - mondom fennhangon, aztán hozzáteszem a vezetékes a keresztnévem. - Kérem, tájékoztassa a lépcsőházfelelőst vagy a karbantartókat!

- Jóó!

A léptek távolodnak. Eltelik egy óra anélkül, hogy történne bármi is.

Talán nem is szomszéd volt, hanem csak egy sietős látogató, akinek egyéb dolga volt. Ismét megnyomom a riasztót, és öklömmel püfölöm a fém falakat.

- Van ott valaki? - hallok egy hangot, ezúttal a lábam alól.

- Én vagyok! - válaszolom, és megadom az összes adatomat a személyimből.

- Jóóó.

A léptek sietősen távolodnak.

Nincs türelmem várni még egy órát. Elszántan csengetek és dörömbölök.

- Van ott valaki? - kérdeznek folyamatosan fentről vagy lentről érkező hangok. Mindent elmondok magamról, részletesen, a szüleimről és a rokonaimról is.

- JÓ.

A léptek sietősen távolodnak minden alkalommal.

Most megállt a karórám. Vajon éjjel van odakint? Itt a fény még nem vesztett az erejéből. Az összes paradicsomot megettem a szatyrokból. Boldog vagyok.

Eszembe jut a gyermekkorom. Felidéződik bennem mindenféle történet, amelyekről azt hittem, már nem is emlékszem rájuk. Mi lenne, ha ismét megnyomnám a pánikgombot? Csak úgy, játékból. Talán már éjjel is elmúlt.

Megnyomom. Vidám, optimista berregés.

- Van ott valaki? - hallok egy hangot kintről.
- Senki, abszolúte senki - válaszolom, és lágyan lesiklok a padlóra.

LOVE STORY

- Minden délután ide kell jönnöm vele, ebbe a parkba - mondja a nő szelíden -, mert itt nagyobb a tér, és több, sokféle játéklehetőség van.

- Én is nagyjából így - mondja a férfi, aki még fiatal, de a feje búbján tökéletesen kerek kopaszságfolt virít. - Még nem vettem észre önt eddig!

A gyerekek a fémrudakra kapaszkodnak fel, győzelmi kiáltásokat hallatva lépten-nyomon. Néhányan közülük diadalmas pillantásokat vetnek a kopottas zöld padok felé, ahol a szüleik üldögélnek. A többiek ügyet sem vetnek az övéikre.

- Sok szülő jár ide - mondja a nő, és horgolni kezd.

- Járnak is... meg nem is - teszi hozzá a férfi, miközben a füle mögötti, hosszabbra nőtt tincsekkel igyekszik elrejtetni kezdődő kopaszodását.

- Ez valahogy tényleg így van - erősíti meg a nő. - Egyes szülők nem törődnek egyáltalán a gyermekeik neveltetésével. Nem érdeklik őket. Bármit enni adnak nekik, egyáltalán nem gondolva a vitaminokra.

- A zöldségekben sok a vitamin - jelenti ki a férfi határozottan. - Én értek ezekhez. Egyféleképpen ebben a szakmában vagyok.

- Tényleg? - csodálkozik el a nő visszafogottan, de elismeréssel a hangjában.

- Végighallgattam néhány táplálkozástudományi előadást. Jót tesz, ha meg akarjuk őrizni az egészségünket.

- És az alakunkat - rebegi a nő.

- De hát te nem szorulsz erre... és én sem - susogja a férfi.

A nő diszkréten elpirul, a férfi úgy tesz, mintha nem venné észre.

A csúszdán vérbeli versengés szabadul el, éles kiáltások kíséretében. A homokgödörben ezerrel megy a turkálás. A parkot élénk, sokszínű bogarak özönlik el.

– Hát például a férjem – mondja a nő váratlanul, és idegesebbé válik a kézmozgása –, ő sohasem hozza ki a kicsit, nem is ül le vele beszélgetni, mintha nem is az övé lenne. Ahogy hazaér, megtömi a hasát, alszik egyet, majd tévézik, ismét degeszre eszi magát, aztán alszik egész éjszaka!

– Be kell vallanom neked – mondja a férfi is, félszegebben, láthatóan tétovázva –, hogy... a feleségem is nagyjából ugyanígy. Divatlapokat olvasgat, aztán éjjel... alszik, egész éjjel. Egy férfinak ez nem éppen könnyű... És az évek hamar tovaszállnak...

A nő bólint, mint aki érti a másikat. A férfi szeme a tarkóján időz, amint ráhajol a horgolásra. Gyöngédség hullám árasztja el a feje búbjáig. Nagyon régóta nem érzett ilyesmit. Szárazon köhint, összeszedi a bátorságát, és megkérdezi a nőtől:

– Nem lenne jobb, ha megmozdulnánk egy kicsit? A gyerekek játszanak amúgy is...

– Nem! – válaszolja a nő, fel se pillantva a munkájából. – Valami bajuk történhet, amíg nem rájuk figyelünk. Tudok olyan esetekről, hogy lezuhantak a csúszdáról, és tartós trauma érte őket. Elcsúszhatnak azokon a csöveken, mert erősen rosszul vannak megcsinálva. Nem is tudom, kinek lehetett az ötlete ilyesmiket felszerelni kisgyerekek játszótérén!

– Hány éves a kisfiú? – érdeklődik a férfi.

– Kábé öt és valamennyi – feleli a nő.

– Megmutatod, melyik az?

– Valahol ott van, nem is nagyon lehet megkülönböztetni őket egymástól, mindegyik kicsi és bájos.

– Az én kislányom is ötéves. Azt hiszem, ő is ugyanott van... valahol. Az is lehet, épp együtt játszanak. A gyerekek nem gátlásosak, hanem egyenesek, nyíltak, kerek perec kimondják, mit szeretnének, bonyolítás és megjátszás nélkül. A felnőtteknek is ilyeneknek kéne lenniük.

– Sajnos, nem igazán ilyenek – mondja a nő, és néhányszor megrázza vállára hullt tincseit.

A férfi hirtelen feláll a padról. A nő felnéz, csodálkozva és némiképp megbántottan is. Kezei tovább horgolnak.

- Mennem kell - menti ki magát a férfi. - Végtelenül sajnálom. De ugye, holnap is megjelenesz...?

- Természetesen - feleli a nő, miközben rohamosan párolog el a csodálkozása és a megbántottsága. - Azt hiszem, itt az ideje, hogy a férjem is foglalkozzon a kisfiúval.

- Pontosan. És annak is itt az ideje, hogy a feleségem foglalkozzon a kislánnyal. Nem tűröm tovább ezt az állapotot. Holnap a gondjaira bízom, lássuk, hogyan boldogul!

- Én is a férjemre bízom holnap a fiúcskát - mondja a nő eltökélten.
- Kíváncsi vagyok, hogyan boldogul nélkülem!

- Akkor holnap, nagyjából ugyanekkor? - kérdi a férfi.

- Igen - válaszol a nő, a lehető legegyszerűbben.

Szonda Szabolcs fordításai

RADU ȚUCULESCU (Marosvásárhely, 1949): nemzedéke és a kortárs román irodalom meghatározó szerzője. A soknemzetiségű Szászrégenben nevelkedett, felsőfokú tanulmányait Kolozsváron végezte a Gheorghe Dima Zeneakadémián, hegedű szakon. Egyetemista korától színjászó és pantomimcsoportot vezetett, később rádiósként és tévés-ként dolgozott, hegedűn játszott a filharmónia zenekarában, szépirodalmat és publicisztikát közölt. Íróként elsősorban regényekkel, kisprózával, színdarabokkal és gyermekirodalommal jelentkezik. Műveit lefordították francia, olasz, német, cseh, szerb és magyar nyelvre. A sokszínű, sokkultúrájú kelet-európai milió írója, amelyet igazi mesélőként élvezetes, sajátosan erdélyi, mágikus realista prózában mesél el. Itt közölt rövidprózái *Uscătoria de partid. Blitz-proze* (Kolozsvár, 2019, Școala Ardeleană Kiadó) című kötetéből származnak.

Horváth László Imre

ROSSEB¹

Somogysámsón–Budapest

I.

Október huszonegyedikén reggel átjött a szomszéd. Hívta őket a rádióhoz. Nekik rég nem volt rádiójuk, figyelték őket, megbízhatatlannak voltak minősítve. De ha lett volna, akkor is eladják, nem voltak kiéhezve a világ híreire, főleg azokra nem, amiket a rádiótól megtudhattak.

A rádióból most is zagyvaság folyt. Gerő Ernő, a mindenható pártvezér olvasott be kemény hangú beszédet a lázadó pesti csőcselék, fasiszta hordák ellen. A legfurcsább az egészben, hogy beismerte, a párt olykor hibázott az előző években. De hát azt ki fogják javítani.

– Felkelés van Pesten – mondta a szomszéd. – Fegyveres forradalom.

Kis János megköszönte, hogy szólt. Aztán hazamentek.

Edit csomagolt neki ételt az útra, összepakolta a holmiját. Nem sok mindenre volt szüksége.

– Megpróbálom hazahozni. Ezt talán sikerül.

Edit megrázta a fejét. Lenyelte, amit mondani akart, a sírás rohamát is. Régen volt az már. Azóta sem beszéltek Zoliról. Nem volt érdemes beszélni róla, nem lehetett megbocsátani, a világot se hibáztatni helyette, mert a világ nem létezett, Kis János viszont igen.

Kis János elindult. A dűlőúton felvették, egészen Fonyódig jutott aznap estére. De onnan már nem indult vonat. Megaludt az állomás várójában. Sokan voltak így, nem szólt senkihez. Elalvás előtt kiment cigarettázni, akadt egy szabad pad, azon elüldögélt. Az éjszaka már csípős volt, nem zavarta. Hatvanegy éves múlt előző hónapban. Jócskán nehezültek a tagjai, de még bírta a munkát. A húsát visszahízta. A Dontól már nem tudna hazagyalogolni, de a gyereket talán még sikerül elhozni. Persze, ha hagyja magát. Majd elvállik.

A hajnali vonatra szállt fel. A vonat tömve volt, minden megállón sokan szálltak fel, igyekeztek fel a városba.

1 Részlet egy készülő regényből.

1956. október huszonötödikén délelőtt leszállt Budapesten, a Déli pályaudvaron.

Az utcákon tolongtak az emberek. Kis János velük ment, komótosan gyalogolt köztük. Feliratokat vittek lepedőkre írva, ketten vagy akár tízen-húszan is fogva egy-egy ilyet, és énekeltek. Vidám, felszabadult hangulatban, tele daccal és feszültséggel. Háború előtti halvány feszültség, bizonytalanság, a tettre való elszántság, legyen az egyelőre még ismeretlen. Mint az elsőáldozás misztériuma. Mi fog történni? Hová megyünk? Bárhová megyünk, biztos, hogy együtt, kapaszkodjunk egymásba, attól erősek vagyunk. Kis János szó szerint ilyen beszélgetéseket hallott.

Mikor délre mentek a Szávához, negyven évvel ezelőtt, akkor mondhattak volna ilyesmiket. Bár az rőhejbe fulladt volna. Most senki sem érezte nevetségesnek. Ő sem, viszont várta a géppuskák sortüzét, az aknák becsapódását.

Az ostrom óta nem járt Budapesten, az se sokat segített. Éles szögben jönnek majd, már látta, ahogy becsapódnak a tömeg egy-egy pontján, ahol különösen sűrűn álltak az emberek, szinte függőlegesen esnek be közéjük és robbannak, szórják szét darabokra az életüket. Átment idegenek ezreivel a Krisztinavároson. A Vérmezőn német repülőroncsok helyett fiatal fák parkja őszi lombokkal.

Az Alagút nyitva volt, oldalába nem voltak lovak bekötve, se romok a bejáratánál, se hullák a romok közt. Nem kellene itt lennie. A szőlőhegyen, otthon jobban elkerülte a valószerűtlenség érzése, amiért még mindig életben van, két háború és Szibéria után. Itt és most annál inkább elővette. Nem kellene itt lennie. De Zoli biztosan jól érzi magát.

A rádiót már elfoglaltuk, mint Petőfiék a nyomdát, hallotta mindenhol. Nagy Imrét ki akarják rakni a kormányból, a sztálinisták vissza akarnak jönni, tüntetni kell.

Már a rakparton voltak. Kis János a vén folyót hatalmas élőlény sárgásszürke, oszladozó tetemének látta. A Duna mellett vonultak a Margit híd felé. A Bem téren a tömeg megállt. A lengyel tábornok szobránál megint énekeltek, a Himnusz és a Szózatot. Aztán írók és színészek beszéltek a katonai hangosbemondóba. Mintha egy forradalom színdarabját adták volna elő.

A tévesben Kis Jánosnak néhány színművet végig kellett néznie, az összes dolgozóval együtt. November hetedikén a Nagy Októberi Szoci-

alista Forradalmat ünnepelték. Mint a karácsonyt, gyermektegy, elnagyolt misztikus történettel. Jóképű, bölcs Leninnel, fiatal, anygali Sztálinnal, a téli palota színpadi ostromával. Amin a régi rosseb-bakák, lehetek vagy tucatnyian az öregek között, a bajszuk alatt igencsak mosolyogtak. Ez váltotta meg a világot, nem Krisztus, mondta a politikai tiszt. Néhány öregasszony nem bírta megállni, keresztet vetett ekkora istenkáromlásra. A besűgők tekintete találkozott a rosseb-bakáéval, akik az előbb még mosolyogtak. Most megrázták a fejüket alig láthatóan, és ezeknek az öregasszonyoknak a neve valahogy elfelejtődött.

A tömeg már a hídon ment át. Kis János a szélén. Az idősebb férfiak általában a tömeg szélén mentek, a többiek azt hitték, udvariasságból. Pedig csak hideg szívvel várták a sortüzet, a régi beidegződésekkel nekik se volt mit kezdeni, a szélén akad valami esély túlélni a dolgot, mint az előzőket a két háborúban.

Átért a tömeggel a Margit hídon. Az emberek itt jobbra fordultak, kisebb utcákon tolongtak egészen a Parlament elé. Zolit ott érdemes keresni, ahol valami történik, Kis János ment velük. Aztán ő is ott állt a hatalmas felvonulótéren. Ezernyi, tízezernyi ember, pestiek és vidékiek, rengeteg magyar.

Szovjet páncélosok is parkoltak a tömegben, mint afféle szigetek. A személyzetük kimászott és parolizott a lázadó civilekkel. Kis János nem hitt a szemének. Utoljára nem így látott orosz tankokat. A hőéséből zuhogtak rájuk és ölték, akit értek, vagy ugyanennek a városnak az utcáin araszoltak, lángszóróval tisztították az épületeket.

Most nincs időd romantikázni, mondta valaki a fejében, inkább figyelj, aztán mozduj.

A teret hatalmas épületek vették körül. Velük szemben mindjárt a gigászi Parlament. Ennek a kis népnek, szólalt most meg Kohári a fejében, ami sosem élt valódi törvények szerint, csak az ököljog alapján, egy ilyen óriási törvénykező mesebeli kastély, nos, a Habsburgoknak volt érzékük az iróniához, azt nem lehet vitatni.

A tér másik oldalán másik hatalmas épület, arról nem tudta micsoda. A kalászos domborművek és szobrok alapján talán a parasztokhoz lehetett köze, de akkor mit keres itt Pesten? Bár a kommunisták amúgy is ilyen szobrokat raktak mindenhova, kalászos parasztot meg kalapácsos munkást, mintha nem csak verték volna mindkettőt.

Az épületek szegélyezte teknő mélyén összegyűlt a fegyvertelen tömeg, peremén megannyi tetőterasz. Ha állig felszerelt lövészezredek lennének itt lent, azoknak halálos csapda volna. Elég odafentre néhány géppuskás raj. Tán még egypár aknavető és gránátfüzér, ami meggyorsítja a vágóhídi munkát.

A tömeg ebből láthatóan nem sejtett semmit. Énekeltek, jelszavakat skandáltak, ezrek szájából dübörgött: rusz kik, haza, Nagy Imrét a kormányba! Ezt ugyan Kis János nem értette, egyik kommunistát a másikra cserélni miért lenne megoldás. Hisz állandóan azt verték a fejükbe, ami történik, az egész új rend csak azért van, mert a szent kommunizmus szerint így kell lennie. Ezért éheznek, ezért verik őket, ezért tilos utazni, beszélni, könyveket olvasni, dalokat énekelni, saját földet művelni, kocsmában hőzöngeni, régi dolgokról mesélni, bármit csinálni. A kommunizmus szelleméhez ilyesmi nem igazodik, úgyhogy lesújt, megver, kirabol, börtönbe zár, felakaszt. Nem lehet vele viccelődni. A tömeg ennek ellenére mintha karneválon lett volna, könnyű farsangi mulatságban. Mindenki tele szájjal vigyorgott. Milyen forradalom ez, ahol alkudoznak? Mikor másról se hallottak addig éjjel-nappal, csak a forradalomról, hogyan csinálták Petőfiék, hogyan csinálták az oroszok Leninnel. Egyszerűen elkergették a régit, utána meg ők voltak az új. Hol marad a kergetés? Ide jöttek, mint a bárányok a vágóhídra, még ha késett is a sortűz.

De nem sokat.

Kis János igyekezett a tömeg szélén minimális fedezéket tartani. A tekintetével folyton Zolit kereste. Mikor megszólaltak a géppuskák, ahogy várta, a tömeg egy pillanatra megdöbbsent, némán állt. Az első sorozatok a búzakalászos épület tetejéről érkeztek. Sorra csapódtak be a védtelen húsba, százával buktak arcra az emberek. A következő pillanatban kitört a pánik, mindenki menekült a térről, ahogyan csak tudott.

Kis János egy szélső épület mellett hasalt. Nézte, hogy az oroszok mit reagálnak. Négy tank volt a téren, azok személyzetét is teljesen meglepte a támadás. Visszaugráltak a páncélosokba, lezárták a fedelet, az ágyúk és géppuskák csöve keresni kezdte a lövöldözés forrását. Nem sokáig kellett keresniük. Katonák voltak, ahogy Kis János, tudták, hogy ők maguk honnan lőnének. A tankok a kalászos épület tetejére céloztak,

egyikük a Parlamentre, azon is volt egy fészek. Aztán tüzet nyitottak, a lövöldözésnek azzal vége is lett.

Kis Jánost az első sorozat hangja rögtön visszarúgta a háborúba. Legutoljára is ugyanitt harcolt, Budapesten. Az azóta eltelt időben semmi sem történt, pillanatnyi álom volt az egész. Megint itt van, lapul a géppuskák, aknák, tankok elől. Sokan kúsztak a térre, behúzni a sebesülteket, akik ott jajgattak. Szétroncsolt testek fedték az egész aszfaltot. Kis János férfiakat és nőket látott, ahogy lódenkabátban, vöröskeresztes karszalaggal rohannak a téren. Aki csak úgy beszaladt, agyonlőtték, mert még mindig lőttek innen-onnan, a karszalaggal nem törődtek. Aki kúszt, abból néhány vissza tudott húzni egy-egy sebesültet. A sebesültek közt is volt mozgás, több ilyen mozgó test kapott még egy-egy lövést, aztán nem mozdult többet.

A lakók a tér szélén lévő házak kapualjaiba hívták a menekülőket, behúzták, aki fedezékbe ért. Háromszínű magyar karszalaggal fegyveres felkelők is érkeztek, de már a lövöldözés végére, viszonozták a tüzet, és ők is igyekeztek embereket behozni a térről.

Aztán tényleg vége lett. Mentők érkeztek. Ez szokatlan volt Kis Jánosnak, ez a sürgés-forgás. A működő város. Várta az ágyúzást és az orosz repülőket, de nem jöttek.

II.

A mentők összeszedték a saját halottjaikat, meg a többi halottat, estig dolgoztak a Parlament előtt. Ebben már ő is segített nekik. Ez a harctér munkája, a mentőorvosok egy része régi szanitéc volt, de még azok is megrendülve járták a szétroncsolt tömeget. Tették a dolgukat, fejüket csóválva, egyébre se számítottak a napokban. Először válogatni, ki halott, ki menthetetlen. Akinek reménye van, ahhoz leguggolni, vérzést elszorítani, hordágyra tenni a testet, hátravitetni, aztán menni tovább.

Dél körül lőhettek, Kis János egyszer azt vette észre, sötétedik. Már az oltott mésszel borított platójú teherautók is megérkeztek, azokra tették a holtakat. Viszik őket ki a Kerepesibe. Segített a pakolásban, nem sokaknak fülött hozzá a foga. Nyolcéves forma lányt emelt a kocsira, eligazította egy idősebb nő holtteste mellett.

– Nekem is fegyver kéne – morogta maga elé. A mellette lévő mentős erre a tér másik végére mutatott.

Kis János odament. A karszalagos felkelők a búzakalászos épület árkádjá alatt ültek és cigarettáztak. Három suhanc meg egy huszonéves egyetemista.

- Ávósok voltak, de már eltűntek. Megtaláltuk a géppuskákat a tetőn.
 - Menj haza, öreg! Különben se vagy pesti.
 - Üvölt rólád, hogy vidéki vagy, menjél, csinálj vidéken forradalmat!
- Kis János elmosolyodott, aznap először.
- Soós Zolit ismeritek?
 - Nem tudjuk senkinek a nevét, öreg. Különben az ÁVO megtalál minket. Ha nem nyer a forradalom.
 - Nyerni akartok az oroszok ellen? Úgyis az ÁVO mögé állnak.
 - Az mindegy, mit akarunk, öreg. Ideje, hogy kapjanak a pofájukba, és kész.
 - Te miért nem szedted a sebesülteket?
 - Műszaki karra járok, nem orvosira. Tankokat nyírok ki.
 - Tankokat?
 - Egy tankot kinyírtunk tegnap. A körúton, a Korvinnál.
 - Korvin?
 - Az egy mozi, a Corvin. Látszik, hogy paraszt vagy, öreg. Ott van a központ. Azt az oroszok se tudják elfoglalni. Kész erőd.
 - Akit keresek, biztos harcolni akar, alighanem ott lesz, úgyhogy vigyetek oda. Soós Zoli. Tizenöt éves. Grófnak is hívhatja magát.
 - Dehogyan viszünk! Ki tudja, mi vagy te, öreg?! Lehet valami ávós besúgó.
- Kis János erre gyorsan pofon vágta az egyetemistát. Az hátraesett, a három suhanc közül kettő rögtön ráfogta a géppisztolyát, a harmadik röhögött. Több járókelő is nézte a jelenetet, már eddig is fejcsóválva, most azok is röhögtek.
- Egy idősebb felkelő lépett oda hozzájuk.
- Még mindig olyan szar balbekk vagy, Kis?
- Kis János nem látta harmincöt éve. A nevére nem emlékezett, orvostiszt volt a harmincketteseknél, együtt futballoztak Monopoliban.
- Jobbon vagyok jó, csak a lábam balos, te marha.
- Erre az öreg felkelő megölelte. A négy gyerek elhűlve nézett. Kis János is furcsállotta, de azért meglapogatta. A karszalagos orvos addig a sebesültekkel foglalkozott, most jött ki a szélre levegőzni, az idegei neki se lehettek már a régiiek. Elengedte, aztán a négy gyerekhez fordult. Kettő még mindig vízszintben tartotta a géppisztolyát.

– Mit veritek a nyálatokat? Vigyétek a Corvinba. Mondjátok Bajusz-nak, hogy Pufi küldi.

– Mi örködünk, Pufi.

Az öreg birkatürelmű ember volt fiatalon is, ez azóta se változott.

– Egyikötök menjen akkor.

Összenéztek, végül az egyik suhanc megvonta a vállát, intett Kis Jánosnak.

Elindultak. Nem sokkal később a fiú megszólalt.

– Különb en ismerjük a Grófot, jó gyerek. Mi maga, a nagyapja?

– Éppenséggel az vagyok.

A Nyugati pályaudvarnál kimentek a nagykörútra, aztán azon mentek tovább az Üllői útig. Arrafelé már több orosz páncélos is vesztegelt kilőve, kifosztva. Kis János a fejét csóválta.

– Hogy nyírtátok ki őket?

– Nem mondhatok semmit, öreg.

– Az ott ablakból kapott néhány Molotov-koktél, aztán felgyulladt, mi? Annak meg kézigránát szedte le a láncalpát.

– Mit tudsz te erről?

– Láttam már ilyet.

– A háborúban, mi?

– Igen, fiam, ott.

Az Üllői úti kereszteződés előtt befordultak a Corvin közbe. A mozi tényleg erődként ült a környező magasabb házak gyűrűjében. Az ablakok a környéken mindenhol nyitva voltak, sok helyen látszottak a bennük örködő fegyveresek, vagy az erkélyeken cigarettáztak, beszélgettek a járókelőkkel. Sok ember mozgott a környéken, teherautó állt be éppen a mozi mögé. Az épület előtt orosz tankelhárító 7,6-os ágyú volt lőállásban. Ugyanilyenből még egy-egy fedezte a környező utcákat, ahová csak tank be tudott volna kanyarodni.

Soós Zoli, a Gróf a Corvin mozi lépcsőjén cigarettázott egy csapat vele egykorú gyerek között. Mikor meglátta Kis Jánost, nem játszott meg magát, odaszaladt és megölelte.

– Nagyapa! Már a balhé eleje óta csak az van bennem, bár itt lennél. Te aztán tudnád, hogy kell csinálni! Mindenkinek elmeséltem, merre jártál, a csatákat meg mindent.

– Ez a nagyapád, Gróf? Ez egy vén fasz.

Kis János nevetett.

– Meglátjuk, te leszel-e vén fasz, fiacskám.

Bajszos, huszonéves férfi lépett hozzá lódenkabátban, géppisztollyal az oldalán, vele egy meglehetősen hasonló külsejű társa. Talán testvérek, jutott Kis János eszébe, bár a fronton nem gyakori, hogy testvérek vannak, nem szerencsés. Persze ez nem a front, eszmélt rá hirtelen.

– Ki maga?

– Ennek vagyok a nagyapja. Kis János a nevem.

– Maga az őrmester, akiről Gróf annyit mesélt? No hiszen.

– Azt nem tudom. Azért jöttem, hogy hazavigyem. Elegen maradtak már el a családból eddig is. Például az apja. Az anyja ezt már várja vissza, köszöni szépen.

– Rabok faszát megyek haza, nagyapa. Támad a ruszki, ez a szabadságharc, amire vártunk. Maradok, ha beledöglök is.

– Bele is fogsz, meg ti is mind.

A fiúk felpattantak, mérgesen néztek Kis Jánosra. A bajszos meg se rezdült. Bólogatott.

– Gondolja, hogy mi nem mondtuk nekik? Nem hallgatnak ezek az öreg ördögre se. Mind harcolni akar.

Legyintett, aztán körbemutatott.

– De aztán harcolnak is. Látta a roncsokat a körúton? Néhányat mi csináltuk. A többit ezek. Tudja mit? Úgyis besötétedett, egy éjszakát maradjon. Hátral az iskolában kap enni, van gulyás. Ha fáradt, aludjon. Ha rá tudja beszélni Grófot, és hazamegy magával, menjenek csak.

Kis János megnézte magának a bajszos embert meg a fivérét.

– Maguk örmények?

Azok nevettek.

– Honnan tudja, öreg?

– Azoknak van ilyen szomorú szemük.

– Az már igaz, családi vonás. Na, menjél, Gróf, vigyed be a nagyapádat vacsorázni. Körbe is vezetheted, nem hinném, hogy ávós kém. Ha meg akkora hadfi, ahogy mondtad, tán észrevesz valamit, amit mi nem.

Biccentettek, aztán mentek tovább. Erősen sötétedett, az első esti ellenőrző körútjuk lehetett. Szóval ők a tisztek, gondolta Kis János. Végül is azt csinálják, amit azoknak kell. Biztos, katonák is voltak, legalább a bajszos.

Akit a többiek Bajusznak hívtak. Mindnek volt beceneve. Okos ötlet, gondolta Kis János, addig se lehet őket név szerint összeszedni. Zolit

végre tényleg Grófnak hívták, őrá hamarosan a Nagyapa név ragadt, mert Zoli úgy hívta.

III.

A mozi mögött, a Práter utcában volt az iskola, annak az alagsori menzáján megvacsoráztak.

Zoli mesélt az előző napokról. Ők néhányan Csepelről már huszonharmadikán kiszöktek, aztán nem is mentek vissza. Az egy kommunista börtön. Harminc fiú ment a tüntetésre, azok most is itt harcolnak. Bajuszék két napja foglalták le a mozit, ők tegnap csatlakoztak, ki is lőttek egy páncélost. Van itt két orvos, meg néhány hozzá hasonló régi katona is, mint például Falábú Janó, aki az ágyút kezeli, az páncéltörős volt a Donnál. Tizennégy éve várta, hogy újra orosz tankokra lőjön, már hármat elintézett.

Az oroszok bejönnek, mint a mamutok a verembe. Elég buták, de nem éppen ártatlanok, ahogy jönnek, lőnek mindenre, ami mozog, meg arra is, ami nem. A fél körút már romokban. A harminc srácból is kettő meghalt, meg még sokan mások is.

- A Parlamentnél is lőtt az egyik tank - mondta Kis János. - De a többi az ávósokat lőtte. Magyarok nem támadnak titeket?

- Szerencsére nem. Itt mindenki tart a testvérharctól. Nem akarunk magyarok ellen harcolni. Elég vér elfolyt.

- Tehát az ÁVO csak úgy hazamegy?

- Igen, fel fogják oszlatni, ezt követeli a forradalom. Csak az oroszokat kell legyőzni, hogy menjenek haza.

Kis János felnevetett.

- Ezt aztán jól kitaláltátok.

Vacsora után bejárták a Corvin környékét, a forradalmi erődöt.

A városban több helyen alakultak ellenálló csoportok, de kezdettől ez volt a legerősebb, legjobban védhető, leginkább szervezett. Az örmények értették a dolgukat, volt hadtáp, raktárak a moziban, az alagsorban legénységi szállás, lényegében mélyfedezékben, az iskolában tömegkonyha. Élelmet és fegyvert halmoztak fel. A körútra és a környező utcákra néző lakásokat megszállták, lőállásokat képeztek belőlük. A mozi mögött benzinkút működött, a felkelők éjjel-nappal töltötték a környékről és mindenholnan összeszedett palackokat, aztán ládánként hordták a gyújtóbombákat a lakásokba, ahol az állások voltak.

– Az orosz nem jó támadásban – mondta Kis János Bajusznak.

Már öreg este volt, amikor a két testvér visszatért a kantinba. Kis János fröccsöt ivott és cigarettázott. A véleményére voltak kíváncsiak.

– Jól megszervezték a támpontot, fogják is tudni tartani. De csak ha páncélosokat küldenek kevés gyalogsággal továbbra is. Mert azt hiszik, szétkergethetik magukat.

– Azt aztán hihetik – röhögött Zoli.

– De ha aztán elhatározzák magukat, hogy ezt itt elfoglalják, át fognak állni városi harcra. Olyankor rohamosztagokat hoznak létre. Kisebb géppisztolyos, lángszórós csapatokat. Harcedzett katonákból, akik ellen a gyerekeknek nincs esélye. Legalábbis az én időmben ezt csinálták.

– Egyelőre a helyőrség jön ki ellenünk. Ha a kommunisták kiküldik. Gerő meg a többi mocsok.

– Az orosz úgy harcol, mint a farkas. Falkában, apránként, és folyton méricskéli az ellenségét. Meglehet, még nem döntötték el, akarnak-e harcolni. Azért az őrségre figyeljenek oda nagyon. Senki ne jusson át riadó nélkül. Akkor van esélyük, egy ideig. Őrizzék az utakat, a tetőket és a föld alatti csatornákat is. Gondolom, maguk is azokat használják. Régen is úgy volt. De idővel ők is fogják.

A két Pongrácz összenézett.

– Erre nem gondoltunk, igaza van.

– A gyerek azt mondta, kerülni akarják a testvérháborút. Akkor minek kezdtek forradalomba?

– Nekünk az oroszokkal van bajunk. Menjenek haza és minden jó lesz. Orosz nélkül kommunista sincs. Már most is menekülnek.

– Aki eddig az oroszot szolgálta, az a sok ávós meg kommunista, az magukat meg akarja ölni az utolsó szálíg. Csak akkor alhatnak nyugodtan, ha maguk már nincsenek. Vér nélkül nem lehet forradalmat nyerni.

– Mi nem vagyunk olyanok, mint ők. Nem azért csináljuk, hogy megint legyen egy másik ÁVO. Inkább a halál.

Kis János bólogatott. Gondolkodott egy darabig, a cigarettáját szívta.

– Talán az is elég, hogy csinálják. Amíg harcolni kell, jobb is, ha nem gondolkodnak. Aztán majd lesz valami.

A felkelők vigyorogtak, ezt már szívesebben hallották.

Másnap Kis János visszahallotta a saját szavait egy addig ismeretlen fiútól. Gyorsan mentek a mondások, mint annak idején a fronton a latrinapletykák.

Nem ment haza. Zolit úgyse lehetett volna elrángatni onnan. Nem is beszélt róla neki többet. Felnőtt lett, ugyan előbb, mint régen ő maga, de ez nem számított. És a halott kislány óta ő is harcolni akart. Ha sikerül is elvinnie Zolit, visszajött volna. Egyszerűbb volt, ha nem megy sehova.

Grófék szakaszának parancsnoka lett, legalábbis hozzájuk csapódott, aztán végül leginkább ő mondta meg, mit csináljanak. A körút bevezető szakaszán lévő lakásban foglaltak állást. Háromszobás, nagy lakás volt, ebből két szoba nézett a széles útra, két-két ablakkal. Tíz ember mindig a lakásban őrködött, harminc másikkal váltották egymást, riadó esetén mind mentek az állásba.

Kis János legalább ezerre tette a Corvin környéki fegyveresek számát. Bajuszék nem tétlenkedtek, mindet külön lakásokba és őrségekbe osztották, a védelem rendben működött, fennakadás nélkül.

Az oroszok egyszerre két-három tankkal és legfeljebb száz emberrel támadtak. Mire a mozi elé értek, a 7,6-os ágyú torkolattüzébe, végimentek négyszáz felkelő puskája és benzinespalackjai előtt. Adott jelre a lövések és Molotov-koktélok mindenholnan záporozhattak rájuk. A muzsika akkor kezdődött, mikor beértek annyira, hogy vissza már nem tudtak fordulni.

A következő reggel négy tank jött a Boráros térről. Budáról érkeztek, a hídon át. A corvinisták riadót fújtak.

A tankok igen megfontoltan, csigalassúsággal haladtak előre a körúton. Fél óra is eltelt, míg az első kettő a néhány száz métert megtette, míg a mozi elé nem értek. Ott aztán lövést kaptak, a páncéltörő ágyú leszakította a hernyótalpukat. Erre mindenholnan benzines palackok repültek feléjük, kigyulladtak. A személyzetük menekülni próbált, a golyózáporban sorra elesetek. Voltak közülük, akik lángoló ruhában másztak ki a tankból. Az orosz katonák vattakabátot hordtak, ami különösen jól égett, a bennük lévő emberek feketére zsugorodott holttesté váltak a körút kövén. A másik két tank elfordult a Kálvin tér irányába, menekült. A környék zengett az éljenzéstől.

Ezután nem sokkal újabb három tank jött. Már az Üllői útnál golyózáporba kerültek, erre ők is löni kezdtek minden irányba. Az első begurult az ágyú elé, akkor az is eldőrdült és telibe kapta. Közvetlenül mögötte jött a másik, de az ágyút rögtön újratöltötték és megint lőtt, előbb, mint a tank, ami a lövéstől felrobbant.

A harmadik tank kikerülte a másik kettőt, igyekezett elmenekülni. Száz méterre jutott, addig kapott vagy tucatnyi lángoló benzines üveget. A felkelők igyekeztek a hátuljára célozni, ott volt a hűtőrács, ha azonban bement az égő benzin, a személyzet is elégett, de általában a lőszer is felrobbant. Ezt addigra már mindenki tudta egész Budapesten.

Késő délutánig folyamatosan érkeztek a szovjet tankok. Csak a mozi előtti löveg tizenhetet lőtt ki. A körút járműtemetővé vált. Aztán az oroszok, mintha felvonulás lenne, gyalogsággal kísért lövegeket vonultattak át a felkelők előtt. Azok nemigen értették, miért teszik, de senkit sem érdekelt, a gyalogság zömét megölték, a többi elmenekült. A lövegeket beállították az utcákba a saját védelmi állásukba. Került hozzá személyzet is, a Corvin közbe sok háborús veterán jött. A felkelők egyre több kézfegyvert is zsákmányoltak, elvették a halott oroszok géppisztolyát, karabélyát.

A hullákat itt is teherautóra rakták, és vitték a Kerepesibe. Ebben Kis János is részt vett, kevés gyereknek volt gyomra hozzá. Ha nem csináljuk meg, mondta fejcsóválva, járvány lesz. Pakolták Zolival a holtakat, a sajátjaikat is, köztük tizenéves suhancokat, meg az összeégett vagy agyonlőtt ellenséget. A sebesült oroszokat kórházba vitték a sajátjaikkal együtt. Meglepően idősek voltak, zömmel húszas éveik végén vagy még öregebbek.

– Most mentek volna haza – mondta Kis János. – Nekik öt év a szolgálatuk. Húszévesen kezdték. Csak hónapjaik lettek volna hátra, de bevetették őket. Sose kímélték a sajátjaikat. Titeket se fognak.

A következő napokban mégis enyhült a nyomás.

Az Üllői út túloldalán még mindig laktanya volt, a nagy Kilián, elfoglalt egy egész háztömböt. Kis Jánosnak derengett, Bíróval itt találkozhattak a német ezredessel, aki nem félt az aknáktól, és a környéken kísérték haza Botond tábornokot.

Eleinte a laktanyából is lőttek rájuk. Bajuszék gyűlöltek is őket, de már egy ideje nem érkezett onnan lövés. Végül magyar katonatisztek jöttek át tárgyalni a moziba. Máshonnan is érkeztek, tisztek és egyéb felkelőcsoportok küldöttei. Kis János és Zoli a megbeszéléseken nem voltak jelen, a lakásban őrködtek vagy Budapestet járták teherautóval, olykor gyalog sétálva.

– Bajuszék politizálnak – magyarázta Kis János az unokájának. – Ilyen se volt a háborúban. De azért jól teszik. Ha nem tennék,

előbb-utóbb valaki mindenképpen kifüstölné őket. Persze ha ők nem lennének, már nem lenne forradalom se. Ha nem lőttök tovább, semmi sincs, csak újra börtönök, meg a párt meg az ÁVO.

Október huszonkilencedikéig újabb támadásokat kellett visszaverniük. Egyszer éjszaka jöttek, de az őrség jól működött, hamarosan lángoló roncsok világították meg a körutat.

Másnapra virradóra ki lett hirdetve, a forradalom győzött. A Vörös Hadsereg csapatai kivonulnak az országból. Választások lesznek.

Mindenki ünnepelt. Kis János és Zoli a saját szemükkel látták, ahogy mennek el a soroksári úton a megalázott szovjetek. Akadt olyan felkelő, aki leköpte a járművüket, de arra se csináltak semmit. Megbabonázva nézték.

IV.

Az öregnek mégis rosszkedve volt. Nem hitte el. A vállá szagatott és szinte szédült, annyira rosszat súgtak az ösztönei.

– Vissza fognak jönni.

A felkelőkből és a rendőrség tagjaiból nemzetőrség alakult, mint a negyvennyolcas forradalom idején. Igazolványt kapott minden felkelő, listákat írtak a nevükről. Mindenki szeretett volna ilyen igazolványt, legálisan, fegyverrel szolgálni a hazát.

– Összeírnak titeket – mondta Kis János, először Bajuszéknak, aztán néhány másik felkelőnek. – Az egész csak erre szolgál. Meg hogy időt nyerjenek.

Kis János nem írta fel a nevét, Zolit nem tudta róla lebeszélni.

– Ezek már más idők, nagypapa. Más időket élünk, már mi vagyunk a sorsunk alakítói.

Most kéne hazamennem, gondolta Kis János, ahogy a sok ostobaságot elnézte. A duzzogása lassan halk dühöngéssé dagadt. Zoli ettől még nem tágitott mellőle. Néha nevetett rajta. Pedig nem mondott valami szépeket.

– Ugyanolyan örültek vagytok, mint akik a háborúban védték a várost. Még ha azok rosszak is voltak, mint a sátán, ti meg csak ostobák vagytok, mint a birkák.

A Köztársaság téren a tömeg meglincselte az ávósokat, akik a pártházból lövöldöztek a járőreldre. Valakik az utcákon is vadásztak a felkelőkre, sokuk halt meg egy-egy kósza golyótól. Kócos, a kedves

cigánylány, akit a Corvinban mindenki nagyon szeretett, egy délután a mozi előtt esett össze. A szemközti házból lőtték le. A felkelők állandóan a forradalom tisztaságáról beszéltek, mintha valami játék örülete hatalmasodott volna el az egész városon. Háborút akarnak tisztán megvívni, csóválta a fejét az öregember, és a többi veterán is így volt vele.

Most már úgyse fog sokáig tartani, gondolta, teljesen mindegy. De Zoli nélkül nem mehet haza, és Zoli nemzetőr lett, ő meg várta a legrosszabbat. Egy hétig se kellett várnia. Régen a lövészárokban az ilyesmi több időbe tellett. Persze az orosz hadseregnek most semmi egyéb dolga nem akadt a világon, minthogy ezt a néhány gyereket mőresre tanítsa.

November negyedikén hajnalban ágyúszóra ébredt a város. Reggelre már új kormányról beszélt a rádió, egy fiatal kommunista, Kádár János vállalta a vezetését. Tehát ő lesz az új diktátor, az oroszok helytartója.

- Biztos nehéz választás volt - mondta Kis János -, hiszen egész életében erre készült, erről álmodott.

Zoli röhögött.

- Mégis igazad lett, nagypapa.

Az öreg nem értette, miért nincs rossz kedve.

Az oroszok nagy erőkkkel rohanták le az országot, a hadsereg megadta magát. A magyar honvédség, az orosz egyenruhába bújtatott, kényszerrel besorozott szerencsétlenek meg a kommunista káder tisztjeik semmit se csináltak a forradalom alatt sem, a laktanyák mélyén lapultak. Ugyanígy lapultak, mikor a németek jöttek, mondta Kis János, mert az igazsághoz hozzátartozott. Körbejárt az idő.

A fővárosban akadtak kisebb osztagok, akik védekeztek. Néhány véres óra alatt szétzúzták mindet, a többi felkelőközponttal együtt. Maradt egyedül a Corvin.

Már november negyedikén páncélos oszlop jött erős gyalogsági támogatással a körúton. Az egész környék védekezett. Az oroszok nem finomkodtak, szétlőtték a házakat, de az ő halottaik is halmokban heverték az utcán. A páncélosokra repültek a benzines palackok.

Egy tank bejutott a Práter iskola és a mozi közé. Falábú Janó megpróbálta megfordítani az ágyút és szétlőni, de ezt a manővert nem lehetett elég gyorsan megtenni. A tank ágyúja előbb lőtte szét a 7,6-ost. Janó meghalt a többi kezelővel együtt.

Kis János, Zoli és a szakaszuk maradéka felment a Corvin melletti háztömb első épületébe, a padlásra. A tank fölé kellett kerülni. Átütötték a tűzfalakat, találtak hozzá feszítővasat és kalapácsot. Négy falon kellett átmenni, de vékonyak voltak, gyorsan haladtak. Húsz percen belül a tank fölé értek. Megbontották a cserepeket, aztán megszórták vagy tíz benzines palackkal, be is gyulladt, a tűz elérte a lőszerkészletét, szétrobbant az egész.

Ezután újra lezárták az erőd összes bejáratát. Szemközt a Kiliánt ávósok és oroszok foglalták el, de a mozi körüli gyűrűt és a környező utcákat, a körút házait még napokig tudták tartani.

Az oroszok támadtak, de úgy tűnt, nem sietnek ők sem. Már így is nagy árat fizettek. Az újabb hullámaik jobban hasonlítottak a városharc rohamosztágaira, de még mindig nem vették komolyan az egészséget.

November tizedikén még állt a Corvin.

Aznap két civil ruhás oroszot fogtak el, kihallgatták őket. Utána Bajuszék behívták a veterán parancsnokokat tanácskozni a moziba, köztük Kis Jánost is.

- A két orosz bemérést végzett. Holnap hajnalban tüzéség fogja lőni a Corvin közt. Aztán jön az általános támadás. Milyen esélyeink vannak?

Kis János megvárta, míg a többi elhümmögi a magáét. Voltak köztük Dont járt veteránok, még három öreg harminckettes is.

- Semmi esélyünk nincs - mondta végül.

Bajusz intett, folytassa.

- Szétlövik az épületeket, de azt a légópincében át lehet vészelní. Utána viszont nagy erőket vetnek be. Főleg gyalogságot. A fiúk nem érnek vissza a löállásokba, amik zömmel már nem is léteznek majd. A káosz is megnehezíti a védekezést. Ők meg csak jönnek. A tüzéség a baj. Amiatt fogják végre háborúban érezni magukat. Eddig csak pikniken voltak.

- Akkor feladjuk a Corvint - sóhajtott Bajusz.

Már napok óta tervezték, de tovább nem lehetett halogatni. Ezt a támadást nem lehetett visszaverni, a suhancok is megértik majd. De nem mind értette meg. Vagy százan maradtak minden körülmény ellenére. Majd ha vége az ágyúzásnak, felmegyünk és védjük a Corvint. Az utolsó töltényig. Kis János búcsút vett tőlük, sokuk megölelte az öregembert. Mindenhol látták a harcokban, Nagyapának hívták. Nem

hibáztatták azokat, akik nem maradtak, gyávának se tartottak senkit. Magukról is tudták, hogy megvesztek, és meg fognak halni, láttak elég halált életük utolsó két hetében.

Zolit Kis Jánosnak úgy kellett elrugdálnia közülük.

– Mi elmegyünk. Apád meghalt a Donnál, neked nem lehet itt megdőglenni.

– Bajuszék a Rákóczi tér házaiba mentek, onnan folytatják.

– Mi oda se megyünk. Vége van. A határok még nyitva. Okos ez a Kádár, aki akar, menekülhet. Aki elmenekült, azzal semmit sem kell kezdeni. Úgyis maradnak elegenden. Azokat majd felkötik. Te nem leszel köztük. Mindegy, mit akarsz.

Végül egy Ausztria felé tartó teherautóra kapaszkodtak fel. A gyerek akkor már napok óta nem aludt. A plató tele volt emberrel, az utasok közül akadt, aki rekesz sörrel, más pálinkával lépett le. Ne legyen olyan keserves az út. Ittak, énekeltek, sirtak. A sörtől végül elaludt a gyerek.

Kis János betakarta a kabátjával. Egy papírra leírta Margitkáék utolsó kanadai lakcímét, a kabát zsebébe tette. Majd ők segítenek, addig csak eljut valahogy, elég életrevaló hozzá. A házassági gyűrűjét is leszedte. Színaranyból csináltatta annak idején, a háborúba nem is vitte magával. Most rájött, ide is csak ezért hozta. Bár ez amúgy is csak lövöldözés volt, nem háború. Majd eladja a gyerek, ha pénz kell neki. Ami pénz nála volt, azt is a kabátzsebbe tette, de arról nem hitte, hogy valamit is érne kint.

Még Kőszeg előtt leszállt a teherautóról. Onnan autóbusszal meg gyalog ment haza. A papírjai nála voltak. A civil járatokat az oroszok még nem ellenőrizték, az utakat se zárták még le, bár a befelé tartó sávokat később se. Azokon úgyse jött senki. Ha megállítják, az se tesz semmit. Csak egy öreg paraszt, aki hazafelé tart.

Abafáy-Deák Csillag

ARCÁTLANSÁG

Szirom Elemér hétfő reggel nem akart tükörbe nézni. Ezt már pár napja elhatározta, de csak ma reggel sikerült a fürdőszobában is elkerülnie azt, hogy a mosdó fölötti tükörbe pillantson. Szakállát elég két-három naponként leborotválnia, mert eléggé ritkás szálú és vöröses színe miatt nem is nagyon üt ki pirosszposzsgás arcából.

Nem azért nem akart tükörbe nézni, mert azt gondolta, annyira rosszul néz ki, hogy a látvány nagyon lehangolná. Jóképűnek látta magát, annak ellenére, hogy gyerekkorában csúfolták elálló, kajla füle miatt, de ezt kinőtte, legalábbis ő így látta, felnőtt korára kikerekedett feje harmonikusan ellensúlyozta ezt a kis hibát, és már büszke volt fülére, ezek a vitorláim, így mindent meghallok, sokkal jobban, mint a fejre simuló fülűek. Kissé kancsal szemmel született, a kamaszkorban elvégzett korrekciós műtét ellentétes hatást eredményezett, két szeme két irányba mozgott, ő ezen is nevetett, pókszemem van és szinte 360 fokban, panorámaképen látom a világot. Az orra sem volt mindennapi, nagy hadvezérekhez, arisztokrata családfőkhöz, híres és hírhedt alakokhoz hasonlította magát, fent hordta, szó szoros értelmében, görbe, húsos orrát, ez férfias, és nem szégyellt beletúrni széles orrlyukaiba, még taknyos se vagyok, állapította meg. Ajkát már nem is érdemes elemezni, annak örült, hogy nem nyúlszájú, az éktelen szemölcs az alsó ajkán még akár szexi is lehet, nem kell ide szépségtapaszt, MM, világhírű színésznő azt tette, igaz, kissé ajka fölé helyezte a fekete pöttyöt, de nem kell ennyire kényszeresen nézni a dolgokat. Mindig a váratlan megoldások emberének tartotta magát, szerinte a természet tudja, hogy mit miért csinál.

Egyik reggel borotválkozás közben a tükörből egy nagyon jóképű, francia filmszínész nézett vele farkasszemet, hirtelen a neve se jutott eszébe, csak az, hogy egy nagyképű alak, akinek még Romy Schneider sem volt elég jó nő. Míg a néven gondolkodott, kezével megérintette az orrát, és a tükörben azt látta, hogy az ujjai az orrán mozognak. Abbahagyta a borotválkozást, lemosta az arcát és kiment a fürdőből. Sokat ivott este, emlékezett vissza, ez így nem mehet tovább. Munka-

helyén nevettek rajta, hogy csak fél arca borotvált, de ő rá se rántott. Másnap a fürdőszobai tükörből a fiatalkori Paul Newman nézett rá világító, kék szemével. Elemér meg se mert mozdulni, de amikor ezt mégis megtette és ingatta a fejét, a tükörben látszó figura is ugyanazt tette. Kirohant a fürdőből, leült a nappaliban és azon gondolkodott, mit csinált azelőtt való este, hát bizony megint a haverokkal iszogattak, mert mióta Jolán elhagyta, nem nagyon akaródzott neki hazatérni munka után.

Harmadnap újabb filmsztár nézett rá, majd egyre idősebb figurák bukkantak fel a tükörben, legutóbb Belmondo markáns, ráncos arca tűnt föl. Akkor ez azt jelenti, hogy halad a halál felé, de aztán fordult a kocka, egyre fiatalabb színészek néztek vele szembe, végül a Pál utcai fiúk egyik amerikai főszereplője mosolygott rá. Akkor visszafelé megy az idő, és akkor ő úgy szűnik meg, hogy még meg sem született. Csak az mentheti meg, ha nem néz többet tükörbe.

Megoldotta, hogy ne kelljen magát látnia, úgy járt-kelt a világban, hogy erre ügyelt, még a csillogó kirakatokat is elkerülte, ahol véletlenül megpillanthatta volna magát. Kidolgozott egy technikát, ha mégis megállna egy kirakatszerűen, akkor milyen szögben álljon meg előtte úgy, hogy az ő alakja semmiképpen ne tükröződjön.

Ismert kifőzdéjébe tartott, ahol egy héten legalább egyszer ebédelt, hogy ne kelljen mindig kis konyhájában főznie, vagy szendvicset rágcálnia. A kifőzde helyett egy új üzlet kirakata előtt találta magát, kis cédula jelezte, *Elköltöztünk* címmel, ami sajnos egy másik kerületben volt. Megállt a kirakat előtt, ahol azelőtt borok és ételek plakátjai álltak, és most modellvasutak, a legújabbak. Kisgyerekkora óta szeretett volna vasútmodellt, de szülei nem vásároltak neki ilyesmit, később meg nem volt bátorsága arra, hogy megvegye magának. Ahogy a szokásos pozícióban állt, a tükröződő kirakatban, rávetülve egy női sziluettet látott, nagyon hasonlított Jolán szép alakjára, de még annál is izgalmasabbnak tűnt, derékig érő haja nem szőke, hanem vörös volt. A nő kezével gesztikulált, látta finom ujjait, ahogy végigsimít a haján, és volt ebben a mozdulatban valami kihívó gesztus, mintha rá nézne, pedig nem láthatta Elemért szemtől szemben, hiszen a nő, ahhoz hogy tükröződjön a kirakatszerűen, a háta mögött kellett volna álljon, vagy kicsit balra tőle. Megfordult. Senki sem volt az utcán, nem értette,

hogyan tűnhetett el a nő, hiszen a déli hőségben szinte senki sem járt a széles utcán.

Hazaballagott, és nem bírt megszabadulni a látványtól. Másnap ebédszünetben ismét arrafelé ment, de nem egészen közel a kirakathoz, attól félt, jelenléte elijesztheti a nőt, de hiába állt tisztos távolban, a nő nem bukkant fel. Néhányszor még próbálkozott a következő napokon is, de az eredmény ugyanaz maradt.

Rászánta magát, hogy bemegy az üzletbe és megajándékozza magát egy kezdők számára összeállítható modellvasúttal. A vakítóan fényes, napos utcáról belépve az üzletbe, azt hitte, hogy káprázik a szeme a sötétebb helyiségben. Előtte a derékig érő, vörös hajú nő állt, csillogó zöld szemmel. Mit parancsol, kérdezte mosolyogva. Elemér nem bírt szólni. Most is látta, ahogyan a nő alakja tükröződött a kirakatüvegen, biztos volt benne, hogy nem bent az üzletben állt. A nő türelmesen mosolygott. Gyerekének kellene? – kérdezte kis idő múlva. A férfi csak rázta a fejét, akkor talán saját magának vásárolna, nem szégyen az. Én a kisöcsémnek is vettem, akinek pont olyan füle van, itt megállt a mondat közepén, és elpirult a nő. Ne haragudjon, de az öcsém tényleg hasonlít magára, mióta anyánk meghalt, én viselem gondját, vagány srác, biztos szívesen segítene magának összerakni az első asztalt, az a legizgalmasabb. Elemér érezte, hogy mindkét fülcimpája vérvörös, a nő tett feleje egy simogató mozdulatot, de a férfi elhúzta a fejét. Holnap visszajövök, mondta, addig átgondolom, most azonban vennék mégis egy apróságot. Azt nem átgondolni kell, én szívesen bemutatom működésükben a modelleket, van a hátsó teremben erre lehetőség, de ehhez idő kell, ha munkába kell visszamennie, akkor ez így nem megfelelő. Igen, így van, holnap inkább munka után jönnék, de addig is megvennék valamit. Van külön csomagban pl. olyasmi, hogy váltó? A nő nevetett, máris csomagolom, és várom holnap. Ötör zárunk.

Másnap Elemér már korábban eljött munkahelyéről, járta az utcákat a közelben, nem mert öt óra előtt bemenni az üzletbe. Ugyanolyan mosollyal fogadta a nő, Alba vagyok, be se mutatkoztam, és arcon csókolta a férfit. Elemér, Szirom Elemér vagyok. A nő felnevetett, gyöngéd férfi lehet, ilyen névvel, és nem az Elemérre gondolok. Nekem meg az Alba név tetszik, éppen azért, mert ellentéte a gyönyörű vörös hajának, az apja nem gondolt erre? Nem ismerem az apámat, de anyám szerint, aki már pár éve halott, rá, vagyis apámra hasonlítok. Hasonlít

valakire, akit sose látott, fénykép biztosan van róla. Nincs, az anyám mindent elégetett, és akkoriban az okiratokra nem tettek fényképet, próbáltam megkeresni ilyen módon, de nem jutottam semmire. Mégis gyakran látom őt, illetve elképzelem, és ami érdekes, egy ilyen férfit láttam magam előtt, mint Ön, vagyis te, ilyen arcot még sose láttam. Maga, vagy te, Alba, udvarolsz nekem? Ilyesmi velem sose történt eddig, engem nem zavart a kinézetem, ha sokat csúfoltak, akkor se. Én meg sose mondtam még ilyesmiket férfinak, csak az öcsémet sikerült meggyőzőnöm arról, hogy ne zavarja a kajla füle, meg ilyesmik. Akkor most menjünk a bemutatóterembe. Esetleg felhívhatnám az öcsémet? Elemér bólogatott.

Alba legelső, Elemérnél tett látogatásakor, amikor kijött a fürdőszobából, azt kérdezte, ki halt meg? Elemér nem értette a kérdést. Olyankor szokták letakarni a tükröket, amikor meghalt valaki. Nem halt meg senki, illetve elhagyott a feleségem, és el is vált tőlem, de nem ezt gyászolom. Furcsa dolgokat látok a tükörben, miközben borotválkozom. Mit látsz? Nehéz elmesélni, és hihetetlen történet, egy idő után megrémisztett, talán azt gondolhatod, hogy pszichopata vagyok. Nekem mindent elmondhatsz, én is sokat fantáziálok, tudod mit, gyere, nézzünk a tükörbe mindketten. Elemér vonakodott, félek, hogy azután nem állsz velem szóba. Az nem fordulhat elő, a kisöcsém is apaként bír téged, láthattad. Igen, nagyon kedvelem, mindig szerettem volna egy fiút, erős, jóképű, okos gyereket, az öcsédet szívesen örökbe fogadnám. Hát ez nagy baj, mert a csomag része vagyok én is, akkor el kell vinned engem feleségül. Én nem mertem ezt megkérdezni. Alba odahúzta Elemért a széles fürdőszobatükörhöz és lerántotta róla a terítőt. Ott álltak egymás mellett, és Elemér magát látta Alba mellett. A nőt gyengéden kicsit kitolta a képből, de akkor is ugyanazt látta. Önmagát.

Muszka Sándor

BÚCSÚ

Anyám, ruháid most égneek a kertben.
A madarak ajtóm elé szállnak.
Ahogy remélted, minden úgy lett.

Járok közöttük, nem röppennek el.

ÁRULÁS

Annyi mindent akartál, de orvul
a bolygók forgása ellopta napjaid.

Ki vagy, kérdi a végtelen nevetve,
s vele nevet pártfogód, az isten.

ÓRZÓK

Rád találnek végül a szavak,
átölelnek e lélekvesztőben.
Veled utaznak a fekete folyón,
oda, ahol farkasok laknak.

Oda, ahol farkasok laknak...
A part alatt halott szuronyosok.
Kérdik a vándort,
kiéremelted-e az elhagyott földet.

NYOMOK

Elmosódó tájak követnek.
Remeg a hús, valaki rázza.
A keserű porok szelleme nem segít.
Utak dobálnak, szüntelen árapály.

Felismernéd, ha rád köszön,
ki nyomodban liheg?



Help, 2022
(olaj, vászon, 100 x 150 cm)

Demeter Arnold

HIPERPLÁN

Még egy pár évet mosolyognak,
némán tűrik a távoli hiperplánt,
belenyugodva a házak között,
visszajátszhatatlanul a kistotált.

Kezükben szerszámok zörögnek,
akár testük emléke ezer év után,
jaga digáról álmodozva a földeken
görnyednek meg minden délután.

Miközben varjak keresik gazdájuk
a frissen kent degenyeg-homály égen,
barázdák közt arra várnak, hogy imájuk
mormolása idővel csodát érjen.

De nincs isteni maszek, közben kattog
a gép, így örökítve meg az utókornak,
hogy valamikor a tájon kívül, a hegyek
között, láthatatlan parasztok is voltak.

A LÁTVÁNY

Képes vagy végignézni bármit.
Belehörgi a hajnalba a disznó halálát,
fülét kacagva vágják a gyermekek,
vizet és sót hoznak, megvakarják kormos hátát.
Vagy kétszáz kiló, a harapások száma X.
Kisvártatva lemossák a véres asztalt,
zsíros rongyok között elégedett törölgetés
dicséri a szerszámokat. Tüdővíz folyik az udvaron.

A háztetőn két varjú egy epén civakodik.
Főzés közben derül ki, hogy nem beteg a hús.
Agyvelő fő a gáztűzön, nevető asszonyok
húst darálnak, miközben a kissozában
bort töltenek reggelihez a férfiak.
A feldicsért egerésző macska megkapja
az egész évi szidást, érinthetetlen minden.
Nagyanyád kisujjból dolgozza fel ezt is.
Nagyapád nagyobb szörnyeket emleget.
Nevetnek, végre együtt lehet a család,
s ez decemberben vérengzősen otthonos,
de csak hónapok alatt megemészthető.



*Utolsó vacsora 2., 2015
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)*

Pajor Tamás

AKÁRKI

Én vagyok az Akárki bácsi.

Én tényleg akárki vagyok, mert nem az a lényeg,
hogy ki vagyok.

Az se biztos, hogy egyáltalán valaki vagyok.

Ez esetben inkább Lehet hogy bácsi, vagy Majdnem bácsi vagyok,
pontosabban lennék,
vagy lehetnék, ha lennék.

És ha mindez neked nem fontos, akkor lehetek Mindegy bácsi is.

Nekem azért ez fontos, gondolom, érted, mert ugye neked sem mindegy,
hogy te vagy-e, vagy sem.

Viszont ha neked kevésbé fontos, hogy én vagyok-e, mint nekem, akkor
nyugodtan szólíts

Mindegy bácsinak.

És most, hogy már ilyen jól összeismerkedtünk, mondok egy-két
bizalmas dolgot magamról:

Én ugyanolyan vagyok.

Nem ugyanolyan, mint más, hanem csak ugyanolyan.

Ha ugyanolyan lennék,

mint más, akkor én is más lennék, de én nem más vagyok, hanem
ugyanolyan.

A más az más,

én meg ugyanolyan.

Sőt, már annyira ugyanolyan vagyok, hogy most már inkább nyugodtan
hívhatsz

Átlag bácsinak is,

de annyira átlagnak,

hogy az már nem is valaminek az átlaga,

hanem csak úgy maga

az átlag, minden máshoz történő viszonyítási alap nélkül.

Tegyük fel, de csak tegyük fel, egy kis időre

lehetne a nevem átmenetileg,

feltételes módon,

Átvitt értelem bácsi is,
mert a beszédem szinte mindent jelent
és emiatt szinte semmit.

A beszédem önmaga ellentétét jelenti, pontosabban csak jelentené, ha lenne egyáltalán önmaga, inkább eleve csak az ellentét ellentéte.

De ez az ellentét dolog túl sarkos hozzám, maradjunk inkább az átlagnál. Közelebb áll az identitásomhoz az első száz szembejövő ember, osztva százszal.

A tömeg nem igazán elkülöníthető, de mégis fontos része, már amennyiben sok ilyenből áll össze a tömeg, de csak ennyiben.

Mondjuk ki, önmagam helyettese vagyok.

Kisebb jelentőségű feladatokhoz vagyok kiküldve önmagam részéről, ahol nincs szükség komolyabb reprezentációra.

Egyfajta töltelék,

hogy mégse mond hassák, hogy nincs ott senki.

Mégis, képzeld el, én sem értem, miért, de ha este hazamegyek, valaki átölel, és azt mondja, hogy neki én vagyok a minden.

JELENTÉM

Igazodva lelkesedek, rafináltan örvendezek, meggondoltan boldog vagyok, fifikásan szeretek, furfangosan szabad vagyok, óvatosan lángolok, fegyelmezetten

ujjongok, a megadott jelre kitörő örömmel tapsolok, pedáns rendben szárnyalok, visszametszem a vadhajtásokat, de mindezt jó értelemben vett oldottságban teszem, önfeledten figyelek, hogy a továbbiakban

mi a feladatom, felszabadultan teljesítem a kötelességemet, ami így nem is teher,

felszámolok minden hebehurgyaságot, hiszen az akadályozna a felhőtlen összpontosításban, letörök minden kajlaságot, csacsiságot, bohókásságot, hogy

töretlenül azonosuljak a győztes hadsereg spontán, de rendezett sorokban menetelő,
mégis üde sokaságával, jelentem, diadalmasan repkedek fesztelen feszességben.

NINCSTELENEK

Borbély Szilárd klasszikusához

Maga a bütykös parasztkézzel agyonfojtott, sikoltó, kollektív tudatalatti. Szekunder szégyenpad, aminek a szélén ülünk, és ha a többiek felállnak, leborulunk. Az elhallgathatatlan elhallgattatott elhallgatott. Döggút, amelyből múltunk leszakadt molekulái felcsapnak egy szép európai pikniken. Az ember ellen felbérelt, biztos léptű osztag trappoló léptei, amely elől, ha menekülünk, vérfoltokat takaró, meszelt falakba ütközünk. Szava betiltott ősi hang, amelyet nem lehet lefizetni. Olyan vádemelés, amelynek végül nem lesz elítéltje, hacsak nem a szabadságot nyessedékfasírtként összedaráló sors. Az egyénre rábizonyíthatatlan néplélek, amely akkor sűrűsödik kegyetlenre, amikor a tömeg sunyin összeáll. Ugató köhögéstől vöröslő fejű Kelet-Európa láz. Az egyszer felszánthatatlanul porladó, máskor dagonyásodó altalaj némasága. Csőcseléktorok büntetésre kész üvöltése. Egy amerikainak elmagyarázhatatlan világ, még ha össze is fogna a kozmosz minden műfordítója. Háttér, amely az is marad, mert az előtere lényegtelen. Vályogházak betonalapjába öntött hiedelemzúzalék. Tárgyasított rettegtes fakó sorjázása. Szovjetizált csendörtempó apátlan, hiábavaló rendje. Disznólé, béközéprőhej, kopasz tarkóra tenyér lapjával csapott tasli. Ki nem öklendezhető, mélyen ülő valóságsgaz. Nincs értelme, mégis ugyanúgy lennie kell, mint annak, amiről szól. Elijesztés mindentől. Megsemmisült gyerekkor, amelyre rossz emlékezní, de kell. Nem történik benne semmi, mint az államosított hétköznapiokban, mégis odatapadunk mondataihoz, bár kíméletlenül bánik velünk. Névtelen feljelentőlevél, úgy gépelve, hogy a szerzőn ne tudjunk bosszút állni. Random összetódult, verésre szervesült

csűrbe áldozata penészes döngöltföldre hanyatlik, ami tompítja a sikolyt. Történelemszörny, ami egy iratmegsemmisítő fogazatával zabálja be a lélek esélyeit. Téeszlehelet, nyilasköpet, földrésszé bővített láger. Kardlappal alázott és élével félbevágott zsidólét. Állatkölykök nyüsztése a sintérodúból. Parancsszóval térített, de barbárnak megmaradó falu sorozatgyártott, „tisza udvar, rendes ház” táblákkal. Akitől kaptam: „...ha csak egy kortárs könyvet olvasnál, akkor ez legyen az.” Aláírom.

ENGEDÉLYT KÉREK!

Engedélyt kérek egyetérteni! Sőt engedelmeddel engedélyt kérek ezután, engedély nélkül is, egyetérteni! Tehát csak úgy, szabadon, mindig egyetérteni, akkor is, amikor nem kérek rá engedélyt. De mindenekelőtt engedélyt kérek engedélyt kérni. Engedélyt kérek felvetni a lehetőségét annak, hogy mi lenne, ha esetlegesen úgy alakulna, hogy valamilyen formában sor kerülhetne arra a lehetőségre,

hogy egyszer, valamikor a távoli jövőben majd engedélyt kérjek. Természetesen abszolút egyetérték azzal is, ha az engedélykérés eshetőségét teljességgel elvetjük. Garantálom, hogy ezzel is egyetérték,

bár egyetlen kétely azért nyomaszt ezzel kapcsolatban, hogy ez utóbbira külön nem kértem engedélyt.

Csabai András

ÁRVASÁG

Könnyes szemedben egy
távolodó madár röpülése.

Majd valahonnan, láthatatlanul,
magukban a szárnycsapások. Ezek azok,
amelyek már sohasem távoznak.

Valódi búcsút nem vehetett, mert
a valódi búcsú képtelenség.

Csak a viszontlátás, csak
a magunkhoz szorítás lehetséges.

És a jel az öröklétről.
A megszámlálhatatlan hiány,
és a hatalmas szárnycsapások.

KÉTSOROS

Mikor itt vagy, óceán illatunk van.
Eltávolodásunk víz alatti csend.

ITT

Elég közel értél,
ha a te arcod
könnyecseppjét
az enyémről
törlöd el.

Róna Virág

SZONETT NAGYAPÁMHOZ

(Egy fénykép alapján)

Semmit sem tudnék mondani neked.
Csak néznék rád, mint romokra az ebek.
Leltárba vennék minden fizikai
Jelenlétedről tanúskodó jelet.

Ha rám néznél, úgy érezném, ismerek
Mindent. Fáj nekem látni téged. Nézlek.
Leolvasom rólad az élet diszkrét
Bűnbánatát, amit szerény és finom

Lényed feltűnés nélkül visel magán.
Alázatodban a létet tisztelel,
Mert akit tisztelünk, annak nem kell

Megbocsájtanunk. Nem kérdeznék semmit,
Először csak azt akarnám, hogy beszélj,
Egyél, igyál, mesélj: szokjam meg, hogy élsz.

JANUÁR

A kerítés mögötti játszótéren
Hemzsegő gyerekek sikolyai
Kihagynak, mert arra jár a hideg tél.
Quelque part en janvier.

Lábuk a földhöz tapad,
A bibircsókosra fagyott sár
Megbotlat minden tündért.
Quelque part en janvier.

Játszani csak rugótalpakkal lehet,
Mondta Bálint és elrugaszkodott
A levegőbe bizonyításképp.
Quelque part en janvier.

Nyáron még a tetejére ugrott
A gerendákból összetákolt várnak,
Most azonban lehullott, mint falevél.
Quelque part en janvier.

És fagyott útra érkezett, melyen jégmanók
Járják a kicsempézett járdát,
Hideggel beburkolva a világ légkörét.
Quelque part en janvier.

Tűz kéne meg víz meg föld meg levegő.
Eszkimó asszony fázik, ezt a filmet
Anyá nézte, mikor még nem kellett gyerekülés.
Quelque part en janvier.

Az eszkimók nem fáznak, most mégis
Kuporogni kell, hogy a test minél
Kevesebb része érintkezzen a hideggel.
Quelque part en janvier.

Isten is ilyen magzatpózba
Húzódvá teremthette a világot,
De szombatra megfázott.
Quelque part en janvier.

Kata és Marci nevet, hogy Bálint
Már megint túl komolyan vette a játékot,
Hiszen csak üveggolyókban fogadtak.
Quelque part en janvier.

Ez a nevetés volt az a hideg
Buborékon áthatoló rezgés, mely

Kemény falak közé puhaságával fért.
Quelque part en janvier.

Térde fájt csak kicsit, de Kata fánkot
Majszolt, s annak illata áthatolt
A hang által szakított ösvény lejtőjén.
Quelque part en janvier.

Bálint most már kezével tágitotta tovább
A járatot, hogy kibújhasson, mint
Micimackó, miután Nyuszinál bezabált.
Quelque part en janvier.

Végül kimászott a köré szótt
Jégveremből, ez meg olyan, mint
Mikor kihullik véresen egy tejfogad.
Quelque part en janvier.

Kavicsot rugdosva kísétáltak
A rácsos vaskapun, zsebeikben
Titkon üveggolyóikat számolva.
Quelque part en janvier.

Ki a tizedikre, ki az elsőre,
Ki az ötödikre, kettesével lépve
Trappolt a meleg szoba felé.
Quelque part en janvier.

Kelemen Endre-Dénes

BEAVATÁS 1.2

Egon és nővérei a nyári szünidő (ahogyan ők mondják: vakáció) két hetét egy sóbányájáról és sós vizű medencéiről híres kis üdülőtelepen (hivatalos besorolás szerint tulajdonképpen egy nagyobbacska faluban) töltik anyja gyerektelen nővérénél és annak férjénél.

A nagynéniék tömbházban laknak (blokkban, ahogyan ők mondják). Egon számára szinte fölfoghatatlan ez a dolog: nem holmi kívül barna, belül szürke zománcos mosdótálban ejtik meg a reggeli tisztálkodást, hanem a fürdőszobában (!) csak megnyitják a csapot – hideg, ritkábban meleg (!) víz – és a kagyló (!) feletti tükörben nézegethetik önmagukat és fehéren csillogó fogсорukat mosdás-fogmosás közben. No meg angol-vécé van, nem holmi latrina vagy netán az udvar végében meghúzódó fabudi, amely, tudjuk, félelmetes: egy sötét, feneketlennek tűnő bűzös lyuk, amibe simán bele lehet esni, kimászni viszont esély sincs, amiből kinyúl valami bűzös és rettenetes szörny keze, és beránt a sötétségbe. Itt viszont távoli, tompa zajok hallatszanak, vízfolyásra emlékeztetők, de mégis másak.

A rokonok értelmiségiek (így hallja a szüleitől, a szó értelme nem egészen világos számára), baráti körük tanárokból, bányamérnökökből, orvosokból áll. Ezekkel ráadásul hetente összejárnak kanasztázni. Ennek a kanasztá-dolognak a miértje sem teljesen világos Egon előtt, de nem igazán törődik effélékkel, ennél sokkal inkább lefoglalja a rengeteg, számára új élmény és benyomás.

A barát fogorvos házaspárnak van egy, a nővéreivel nagyjából egykorú (ahogy ők mondják, vele egyidős) fiuk, Ubul. (Micsoda hülye név, gondolja Egon, amikor először hallja. Ilyen név nincs is.)

Épp Ubuléknál vannak, az anyuka (benne enyhe viszolygást keltő és már-már ellenállhatatlan nevetésre ingerlő) nyávogó hangon így köszönti őket: szervusztok, kukacok! Szia, anya, mondja Ubul unottan. (Ő a kukac szót először hallja életében, legalábbis emberekre vonatkoztatva. Addig csak a halászáshoz szükséges hernyó, no meg nyüves pónyik almák kapcsán került szóba ez a csúszómászó gyűrűsféreg.)

Kedves és nevetséges egyidőben az egész. Nem is tudja, miként viselkedjen: ismeretlen és nyugtalanító, ugyanakkor vonzó számára ez az ő családjuktól teljesen idegen szülő-gyerek köteléktípus. Ők magáz-zák szüleiket: édesapám, édesanyám.

Ubul anyukája ráadásul egy pár lila zoknit szorongat a kezében, amit ajándécul szán neki. Egon életében nemhogy nem hordott, még csak nem is látott lila frottírzoknit. Ő ilyet biztosan nem húz fel fiú létére a lábára, gondolja már-már sértetten. Tiszta röhej.

Azért megköszöni, a nagynéni meg a táskájába süllyeszti az inkriminált, ugyanakkor ominózus ruhadarabot.

Ubulnak, számára zavart keltő és felfoghatatlan módon külön szobája van. (Ők másfél szobát laknak be odahaza.) Oda vonulnak vissza gyerekekül, ahol Ubul bemutatja, hogyan bóg a számár. Hihetetlenül jól utánozza a hangot, ugyanakkor Egon számára ismét csak röhejes az egész. (Falusi gyerek, nemhogy szamarat, kétfejű borjút is látott.)

A szoba telis-tele van (főként azokban az időkben ellenségesnek minősülő országokból származó) játékokkal. Van például egy kép egy kutyáról (németjuhász, mondja Ubul. Egon szerint az egy közönséges farkaskutya, mi az, hogy németjuhász? – gondolja lenézően.) A kutyáról készült kép pedig összevissza van aprítva (ahogyan ő mondja: vagdincsolva) egyenetlen és szabálytalan darabokra. Azokat dobálja szét nagy hévvel Ubul, majd percek alatt ismét összerakja a darabokból a képet. Pazel, mondja. (Egonnak csak sok év elteltével van alkalma utánanézni a szó jelentésének, az akkori *Idegen szavak szótára* köteteiben – Kritérion Könyvkiadó, Bukarest, 1979 –, nem találja: puzzle 1. kirakós játék, amelyben egy sok kis darabra vágott képnek az apró részeit kell ismét összeilleszteni, hogy megkapjuk az eredeti képet, 2. papírdoboz, amelyben egy kirakós játék apró képdarabjai vannak becsomagolva, 3. egy képdarab, amely egy sok kis darabra vágott kép apró részlete. Az ilyen darabok pontos összeillesztéséből áll össze az eredeti kép.) Mekkora egy hülyeség s marhaság, gondolja ismét.

Minek szétdarabolni, és aztán újra összerakni? – kérdezi zavart-nyugtalanul. Hát csak, mondja Ubul vállvonogatva. (7 éves kor alatt, ugye, még egységben és nem darabokra hullva látja a világot minden kisgyerek – amint olvassa ő majd néhány év múltán anyja egyik szaklapjában.)

Másnap Ubul felügyeletével strandra mennek, hogy a falusi gyerekek, akik addig csak patakban fürödöztek és horgásztak (ahogyan ők mondják: halásztak), megtanuljanak úszni. A sós vízben sokkal könnyebb.

Nos, az úszni tanulás, Egon minden előzetes aggodalma és be nem vallott félelme ellenére egész jól megy. Alig fél óra múltán könnyedén sikerül hosszában (ahogy ő mondja: keresztbe) átúsznia a medencét (azaz bazint). Persze nem elegáns és sima, áramvonalas mozdulatokkal, gyors- vagy mellúszással (az ő szóhasználatában: férfi vagy női úszással), hanem kutyaúszással. Az a legegyszerűbb, arra tanította meg őt Ubul.

Közben persze jókat nyel a medence már-már feketébe játszó, sötétzöld, sós és számára rettenetesen bűdösnek tűnő vizéből. Ám a sikerélmény, a tanulás izgalma, a vízben lebegés diadalmas mámore feledteti ezt vele. Legalábbis egy ideig.

Ám e három tényező együttesen olyan mértékű izgalommal tölti el, mely lelkét és testét (egész pontosan a beleit) is mélyen fölkavarja. Kibírhatatlan székelési ingere támad (defekációs kényszer- *lat*, *orv* bélsár ürítése, belek kiürítése, székelés). Ezt tetézi, hogy a strandon török WC van, ami szóba sem jöhet (tudjuk, sötét lyuk, távoli tompa zajok, mi van, ha beesik, ha kinyúl egy kéz és berántja, stb. Borzalom.)

A nagynéniék lakásáig nem tud már elérni. Meg azok amúgy sincsenek otthon. Egyetlen lehetséges és kézenfekvő megoldás marad: a bazinba üríteni kavargó beleit tartalmát.

Akkor még nem tudja (kisiskolásként nem tanul fizikát), hogy a sós víz sűrűsége 1,03, míg az emberi ürülék majdnem 80%-át kitevő tiszta víz sűrűsége pontosan 1. Vagyis kisebb, mint a sós vízé. Azaz, a tiszta víz könnyebb. Következésképpen: ürüléke a víz tetején fog lebegni.

De, ismétlem, ezt ő akkor még nem tudja, így felfekszik a vízfelszínre, és úszónadrágját (ahogyan ő mondja, fürdőbugyiját) észrevétlen letolva úszik, közben nyom, fejét tüntetően forgatva jobbra-balra nézelődik, mintha keresne valakit, továbbbúszik, ismét nyom, é. i. t. – és akkor hirtelen meglátja a nyomában és körülötte lebegő ürüléket, amely egyre nagyobb és láthatóbb és észrevehetőbb mennyiségben tör felszínre a víz alól.

Tonnányi súllyal szakad rá a szégyen és a kiszolgáltatottság érzése (gyámoltalanná válik hirtelen, mint szükségét végző vadállat). Zavará-

ban mozdulni sem tud (a sós víz szerencsére fenntartja). Karja befejezetlen úszómozdulatba merevedik sután.

Szellő sem rebben. A fizikai világ megáll. Megpróbál kiadni bár egyetlen hangot. A kezét megmozdítani. Arrább lebegni. Akármí.

De képtelen rá. Megérti, hogy megbénult. Nem ér el hozzá a megáldított világ legkisebb nesze sem. Annak ellenére, hogy nem részesült különösebb vallásos neveltetésben, arra gondol: ez a pokol. Arra gondol: megbolondulok. Arra gondol: megállt az idő.

Miután a fülsiketítő csöndben úgy maradt minden, egy idő után ő is fel mert pillantani.

Azt látta, hogy az úszómester (vagy karbantartó?) egy hosszú bot végére applikált téasztasűrővel közeledik (laskasűrő, ahogy ő mondja). Azt látta, hogy Ubul áll mellette, és azt mondja: valaki beleejtette az óráját, azt akarják kihalászni. Egy idő után meg így szól: valaki beleszart a medence vizébe, hogy lehet ilyet tenni? (Csinálni, gondolja ő. Így mondják, csinálni.) Aztán a parton egy idősebb férfiember feléje nézve azt kiáltja: kislány, ott a WC – és ujjával a budi fele mutat. Persze az öreg az Egon közelében úszkáló unokájához szól, ám ő ezt nem tudja, és mivel többször is nézték már lánynak, azt hiszi, hozzá szólnak.

Látták! Tudják, hogy ő volt!

Elvörösödik, mozdulni továbbra sem tud. Végre Ubul megböki, mit csinálsz, gyere már, menjünk ki a partra, mindjárt indulunk haza.

Ettől végre magához tér, meg tud mozdulni. Alig megjátszott undorral löki odább az egyik útjába kerülő ürülékdarabot, viszolygó és megbotráncoló képet vágva úszik el kutyaúszással és vörösen lángoló fejjel. Mellében végtelenítve hullámszik szégyene, körülötte meg annak konkrét, kézzelfogható nyoma.

A többiek hazáig kérdezzetik, mi van vele, miért szótlan, miért vörös a képe, megbántották tán valamivel, stb. – ám ő képtelen válaszolni.

Otthon a nagynéniéknél aztán hirtelen kavarog fel benne nagyon mélyről a már ismert érzés: ott van már az egykori óvodaudvari délelőtt, a félelem, a szorongás, a kiszolgáltatottság, a test árulása, az e fölött érzett düh, a megaláztatás szégyene – és ezek mind egymásra tevődve kavarognak legbelül.

Aztán a helyére kerül minden, összeáll a kép (mint egy hülye szétvagdalt juhászcutyáé, gondolja): mindez már megtörtént egyszer. Ez már volt, ez már megesett.

Jobb tudomást sem venni róla. Jobb elfelejteni az egészet. És minden rendbejön. Vagy elmúlik. Vagy egyszerűen csak megy tovább.

Ezzel alszik végül el.

A baljós sejtelemmel: e soha senkivel meg nem osztható zavart szegény, e tonnányi léleksúly immár csakis és kizárólag az övé.

Az írásban (szó szerint vagy torzított formában idézve) vendégszövegek vannak Jorge Luis Borgestől, József Attilától, Szent Ágostontól, Szvoren Edinától.



*Megálló, 2021
(olaj, vászon, 100 x 150 cm)*

Makó Ágnes

A MAI VALÓSÁGOM

Pittyegésre ébredek. A szememet csukva tartom, a szemhéjamra azonnal betölt a mai program. Átfutom a napi menetrendet, a feladatkiosztást és az időjárást. Reggeli 6:57-kor, max. adag B823 és min. adag rost. 7:06-tól gyorsított átvitelű adattisztítás. Találkozó Roberttel 9:18-kor, bizalmas, át kell adni neki a lineáris kódot. Utána mátrixalgebra, halmazok, majd napközepi jelentés 12:01 és 12:03 között. Ebéd 12:34-kor. Bejelölöm az emelt adag vitaminnal dúsított szintetikus csirkecombot, az uborkalevél-salátát és 340 milliliter sáska-hangya fehérjeturmixot.

Megörjít a pittyegés. Nézzük akkor gyorsabban. Eső nem várható. Oké. Délután 16:36-tól adattisztítás, bázisérték-ellenőrzés. Napzáró jelentés 19:14 és 19:21 között. A vacsora mindegy, randomra állítom, csak a kalóriaszámot írom be, és hogy ne legyen benne hagyma. Kész. Leokézem, a pittyegés abbamarad.

Kinyitom a szememet. Kilépek az alvótokból, ráállok a földre vetített buborék-ikonra, megnyomom a jobb sarkammal. Zúgás hallatszik, a padlón, a lábam körül megjelenik a szabályos kör alakú mélyedés, ebből lassan kiemelkednek a fűvókák. A fejem fölött előbukkannak a plafonba építettek is. Egyszerre indul el belőlük az áttetsző hártya, mindig a felsőket nézem, ahogy a szivárványosan csillogó felületek egymásba olvadnak. A vállam magasságában összekapcsolódik a felső és az alsó félgömb. Körém folyik a mai buborékom. Amikor megszilárdul, hátradőlök, a buborék fala a gerincem görbületéhez idomulva tökéletesen megtámaszt. Felvillan a kijelző. Beállítom a burok átláthatóságát, legyen nappal nyolcvanöt százalék, este majd öt százalék. Vagy négy. Talán az túlzás, mégis öt, a végén még kijönnek ellenőrizni.

Beállítom a belső hőmérsékletet huszonnégy fokra, ötvennégy százalékos páratartalommal, illatmentesen. Már csak a VR van hátra, ami a háromszázhatvan fokos gömb-burokra vetíti a mai valóságomat. A sárkányosat iszonyúan unom, az úr most nem jó, mert túl izgatott vagyok az este miatt. A pokol és a menny nagyon drámai próbál lenni, de vérszesen gagyi, főleg, amikor összecúsúszik, és a fortyogó üstök fölött

angyalkák repkednek, a foguk között vasvillával. Átpörgetem a többit is, celebek, arénakoncert, első sor, lávafolyam, mind volt már a múlt héten. Inkább valami semlegeset. Erdei tisztás, nagyon jó. Estig úgyis csak meló, nem kell, hogy bármi elterelje a figyelmemet.

Egész nap jól haladok, pontosan tartom a menetrendet. Minden feladattal időben végzek, Roberttel sikeres a találkozó, az adattisztítás is egyszerűbb, mint gondoltam. Vacsoraidőben már remeg a térdem az izgalomtól, alig bírok enni.

A burok átláthatóságát öt százalékra csökkentem, beállítom a rózsas-illatot és a halk dzsesszt. A VR-mappából kiválasztom a tengerpartot alkonyati fényekkel és gyertyákkal.

Pontosan érkezik. A központi vacsoraidő-zárás után három perccel nyílik a buborékom oldala és komoly arccal belép Wendy.

Elhelyezkedik mellettem, a buborék támasztja a derekát. Zavartan mosolyog. Egyszerre kérdezőnk, én azt, hogy milyen napja volt, hogy ő mit, azt nem értem. Nevetünk. Nagy levegőt veszek.

- Gyönyörű vagy ma este.
- Köszí.
- Érzed, milyen kellemes szellő fúj a tenger felől?
- Nagyon szuper. Meg a homokimitáció is a talpam alatt. Honnan tudta, hogy imádom a tengerpartot?
- Megéreztem. Vagy mi. Na jó, igazából csekkoltam az előzményeidet. Bocs.

- Hát, legalább őszinte vagy – neveti el magát.
- Nagyon vártam a ma estét. Kár, hogy betiltották a bort, most koccinthatnánk. De így is jó.

Elsimítok egy hajtincset a homlokából, mosolyog.

- Nézd, milyen csodás a naplemente.

A vörös korongot nézzük, amikor a tenger villan egyet. Lónyerítést hallunk a dzsessz helyett, aztán dübörgő zenét. Mindketten összerezzenünk.

- Mi volt ez?
- Nem érzem a homokot a talpam alatt.

A tenger hullámai összegyűrődnek, az égen rohannak a felhők. A nap kékeszöld labdává változik és elpattog. Eltűnik a tengerpart, a gyertyák, helyette egy focistadionban üvöltő szurkolók közé kerülünk. A stadion is eltűnik, izzadó, szőrös hátak töltik be a látóteret, nyögéseket hallunk,

kiterpesztett lábú, négykézlábra ereszkedett, rúdon pörgő nők mindeütt. Hatalmas mellek gurulnak ide-oda, majd falloszok erdeje nő ki a földből.

Wendy sikítva nyomja meg a vészkapcsolót, az ajtó kinyílik, kiugrik a buborékból és elrohan.

– Wendy, várj! Nem így akartam! Nem ezt rendeltem! Ez valami trollvírus vagy szabotázs! Azonnal beperelem a céget. Vagy a kormányt! Robotügység fogadok, kerül, amibe kerül. Wendy!

Hiába kiabálok, az ajtó visszazárul, egyedül maradok a fallosz-erdőben.

ÁTVILÁGÍTVA

Azta, milyen rohadt drága babakocsi! Egyeseknek de jól megy.

Hú, micsoda csaj, kár, hogy gyereke van!

De cuki csizma, vajon hol vette? Most kellene elmenni, amíg tart a leárazás.

Itt sétálgat, miközben mások egész nap gürcölnek. Dögöljön meg az ilyen.

Jaj, amikor még ugyanitt tologattam Marcikát! Szépen aludt, közben tudtam zenét hallgatni, telefonálni, nem ment egész nap ez az átkozott zsisvaj.

Kisanyám, de jó a segged, beléd vágnám hátulról, közben felőlem megkapaszkodhatsz a babakocsiban!

Soha nem lesz gyerekem. Kibaszott rohadt szemétség.

Meg kellene kérdezni, jól bírja-e a strapát ez a babakocsi, pont ilyet néztünk ki.

Micsoda kurva, itt vonul szoknyában meg magassarkú csizmában, pedig anyuka, vagy mi! Öltözzön fel anyukásan.

Mozogj már, hát nem lehet elférni tőled, az egész járdát elfoglalod ezzel a batár nagy kocsival!

De csinos, a haja is tisztán csillog, hogy a francba lehet ideje magára kisgyerek mellett! Én meg egy gusztustalan trampli vagyok.

Úristen, kilóg a pici keze, meg kell halni, annyira édes!

Hogy rohadnál meg, missz tökéletes, a derékig érő hajaddal, meg a tündibünci gyerekecskéddel együtt!

Civil nő babakocsival. Átvilágítva. Kilencvennégy százalék valószínűséggel fegyvertelen. Hagyjátok!

Egység bemérve. Emberi egyed, harmincegy éves, fogyasztási mutatója nyolcszázötven egység. Emberi egyed, tizenegy hónapos, fogyasztási mutatója kilencvenhárom egység. Egyesített mutató nyolc százelekkel a határérték felett. Klímavédelmi program keretében likvidálom. Cél bemérve. Tűz!



*Tetrisz 13., 2015
(olaj, vászon, 150 x 200 cm)*

Margetin István

MÉG HÁROMSZÁZHATVANHATSZOR
KELL VELE JÁTSZANI

Biztosan elpusztult.
Mmnyh...
Hallod? Kelj már fel!

Hm?

Elmúlt fél kilenc, és még nem kapart. Biztosan történt vele valami.
Biztos elpusztult.

Miért suddogsz?

Nem akarom fölébreszteni.

Most attól félsz, hogy elpusztult, vagy attól, hogy fölébred?

Ne kötekedj már, inkább nézd meg, hogy jól van-e. Kérlek. Tegnap többször is krákogott. Lehajtotta a fejét, öklendezett, mintha megakadt volna valami a torkán. Az egész teste belefeszült, rossz volt nézni.

Nincsen semmi baja, csak alszik. Neki is vasárnap van. Aludj vissza te is, pihenj rá a jövő hétre. Holnap kezdődik a tanfolyam.

Túl durva vagy vele.

Mi?

Túl durván játszol vele. Ahogy birkóztok. Mi lesz, ha megfojtod véletlenül? És a labdát is direkt veszélyes helyekre dobod, láttalak benneteket tegnap az ablakból. Mit csinálunk, ha nekirohan az ereszcatorna végének, és föl vágja a homlokát? Vagy megcsúszik a körme a kövön, és a kerítésnek csapódik?

És szétloccsan a koponyája? Ugyan már. Öt kiló csont és vagy harminc kiló izom. Nem kell félni. Ezért is jó, hogy őt választottuk. Ha mindenképp aggódni akarsz, aggódj inkább a páfrányod miatt.

Mi van a páfrányommal?

Fel sem tűnt, hogy mennyivel satnyább az enyémnél? Péntek délután kihajtottam a dolgozószobád ajtaját, hátha behallatszik a vers, de nem mertem túl hangosan olvasni, nehogy lebukjunk. Meg téged se akartalak zavarni, épp callban voltál. Mióta nem beszélsz hozzá? Már a napi spriccelést is abbahagytad?

De hát a szobanövényen már túl vagyunk.

Megcsináltuk a kötelező egy évet. Amit mindenki más is, aki eljut idáig. Szerinted mire elég, ha pontosan annyit csinálunk, mint a többiek?

Gondolod, hogy még mindig figyelik?

Figyelhetik. A szerződésben nincs...

Pszt!

Most megint...

Psssszt! Nem hallottad? Lehet, hogy ő mocorog?

Ez csak a szekrény. Hőtágulás. Szóval nincs lejáratí dátum a szerződésben, bármikor rákapcsolódhatnak a kamerára. Mi másért hagyták volna itt a páfrányokat? Ha nekem kellene döntenem, engem érdekelne, hogy ki az, aki csak az egyéni teszt végéig gondoza, és ki törődik vele utána is. És ha a páfrány elszárad, bioáramot sem tud termelni, akkor meg lemerül a kamera. Az biztos bejelez náluk.

Nem napelemes?

A virágföldben élő baktériumoktól veszi az energiát. Azokat meg a növény gyökérnedvéből kiválasztott vegyületek... áh, mindegy. Benne van a tájékoztatóban, olvasd fel a páfrányodnak.

Jó, azért nem kell szemétkedni. Megígérem, hogy délután olvasok neki. Te pedig azt ígérd meg, hogy óvatosan fogtok birkózni. És a labdát csak a sövény felé dobáld. Semmi éles, semmi kemény felé. Se fém, se fa, se beton. A szűrős bokor felé se.

Ha megígérem, akkor végre alhatok tovább?

Mindjárt kilenc. Miért nem kapar?

Ha bármi baja lenne, már riasztott volna a nyakörve. Már attól becsipog, ha játék közben túl magasra megy a pulzusa. Nagyon ráparáztak az új törvényre, nem merik hagyni csak úgy elpusztulni.

Olyan okos. Az ezüstfenyő ágai között is megtalálja a labdát. És ha elfáradt, de még nem akarja abbahagyni a játékot, akkor nem viszi neked rögtön vissza, hanem félúton megáll pihenni.

Egy kicsit azért primadonna.

Ne bántsdl!

Hát de komolyan. Rohan a labdáért, hogy játsszunk, aztán megáll, leteszi tőlem egy méterre, és csak néz a nagy fekete szemével. És ha azt mondom neki, kérem!, akkor fél centivel közelebb pöcköli az orrával, aztán megint csak néz.

Kéreti magát. Azt akarja, hogy ne csak azért játssz vele, mert muszáj. Hanem hogy te is akarj játszani. Szerintem ez aranyos.

Ezt ne. Nem szabad kötődnünk hozzá. Csak három...

Csak háromszázhatvan napunk van együtt. Tudom. Még hétszázhuszonegyszer kell megetetni és háromszázhatvanszor kell vele labdázni, és azután vissza kell adni. Tudom.

Sikerülni fog, hidd el! Jó csapat vagyunk. És nagyon jó szülők leszünk. Végre.

Szerinted tényleg segít, ha önszorgalomból a páfrányokat is tovább gondozzuk?

Nem tudunk máshogy kitűnni. Ahogy megnyílt a jelentkezés, azonnal beiratkoztunk a tanfolyamra. Odafigyelünk az etetésre, pontosan ki-mérjük az adagot, az összes ajánlott táplálékkiegészítőt belekeverjük. A kötelező fél óra helyett tegnap is majdnem egy órát labdáztam vele. De nem hiszem, hogy ennyi elég. Olvass csak a páfrányodnak verseket, legalább addig sem idegeskedsz feleslegesen.

Jó... Most hova mész?

Behívom, már engem is zavar a csönd. De nehogy megint fölengedd az ágyra!

SKINNY FIT

Már megint el fogok késni. A hülye anyám miatt. Holnap átcuccolok faterhoz. Pá, bazdmeg.

Rágyorsítok, átvágok a templomkerten. A pad mellett a földön farmernadrág. Ki veszi le a nadrágját a parkban? Januárban. Használt óvszert gyakran látni itt eldobva, azt sem értem. Nekem ilyen hidegben nem menne.

Ha dugtak is, miért nem volt elég letolni a nadrágot? És miért hagyták itt?

Szűk derék, vékony száraz. Női farmer. A jobb szár kicsit fölünkfordul. Ha erőszakkal húzzák le, látszódna. Szakadás a lábak között vagy a cipzárnál. És nem szórakoztak volna azzal, hogy szépen kiterítsék. Jó kép egyébként. Kék farmer a bokrok között, sárga pad a kövezeten, középen utcalámpa, mint valami installáció. Street art.

Üres a templomkert, lehajolok, felhajtom a farmer derekát. Jó márka, a suliban minden csaj ilyet hord. Minden csaj, akit érdemes megnézni. Skinny fit, természetesen. Szóval egy csaj. Bulizni ment. Miniszoknya, harisnya, magassarkú. A farmer csak terelésnek kellett, hogy a szülei elengedjék. Megállt a padnál, felvette a szoknyát, leráncigálta alóla a nadrágot, mint a strandon törölköző alatt fürdőruhát cserélő csajok. Túl kicsi volt a táskája, a nadrágot átfűzte a pántok között, kétoldalt lelógott. Nem vette észre, hogy lecsúszott a földre, már be volt csípve. Pezsgőzött. Pezsgőztek. Mondjuk négyen voltak. Hárman. A farmeresnek jó lába van. Később egy csöves megtalálta a nadrágot, megörült neki. Amikor látta, hogy kicsi, szépen kiterítette, hogy a haverjai ne szenvedjenek vele. Csövesbecsület.

Mit fog kapni szerencsétlen csaj, ha nadrág nélkül megy haza? Mondjuk anyámnál jobban senki nem parázik rá a bulizásra. Pedig megmondtam, hogy Alexékkal megyek. Nem, azt nem tudom, hova, Alex haverjának a haverjához, nem vágom a címet, asszem valami kertes ház. Teljesen kiakadt. Mit szólnál, ha én annyit mondanék, hogy pá, elmentem bulizni? Mi? Mit szólnál? Mire kijöttem a fürdőből, már ő is készen volt. Magára zárta a konyhaajtót. Menjél, fiam, pá, kiabálta akadozó nyelvvél. Hiába dörömböltem az üvegen, hiába feszegettem a kilincset. Végignéztam a szokásos rejtekhelyeit, felmosóvödör, szennyestartó, ruhásszekrény. Másfél üveg vodkát találtam, kiöntöttem a klotyóba. Alexék kiakadnának, de nekem anyám piája nem kell. Elhoztam a lakáskulcsát, az üvegeket bedobtam a ház előtti konténerbe. Szar estéje lesz. Nincs szánnalmasabb a piáját keresgélő alkesz nál.

A kerítés előtt szétszórt dohánymorzsalék, cigis doboz, széttaposott szálak. Ha volt is köztük ép, azt a csöves már összeszedte. Legalább ezzel szerencséje volt. Visszaszaladok a farmerhez, összetekerem, és a hónom alá csapom.

Öten állnak a buszmegállóban. Csak Alexet ismerem. Le vagy maradvá, mondja, és kezembe nyomja a cseresznyepálinkát. Elég tré pia. Mégse kellett volna kiönteni anyám vodkáját. Meghúzom az üveget. Hé, hagyjál nekünk is, szól az egyik srác. Idegesnek tűnik. Nem tudom, hogy a pia miatt, vagy mert sokat vártak. Továbbadom a pálinkát. Égeti a gyomromat, elfelejtettem vacsorázni.

Beszartál, kérdezi az ideges gyerek. Mind felém fordulnak. A srác a farmert nézi, a hónom alatt. Foltos. Saras. Egy ismerősömé, mondom, buli után felviszem neki. Kiröhögnek. Ne basztassátok, mondja Alex, és megint elindítja az üveget. Hozzám ér, kicsit kortyolok, továbbadom az ideges gyereknek.

Fölszállunk a buszra. Beállnak a forgóba, én egy ülés oldalának támaszkodom. Nem foglalkoznak tovább velem, a buliba meghívott csajokat osztják le egymás közt.

A lány rá akar gyűjtani, nyúl a táskához, hogy elővegye a cigit. Hova a picsába tűnt a farmerom? Anyám kásás hangján kiabál. Nem jó. Inkább ne vegye még észre. Majd ha fájni kezd. Jó lenne, ha ott lenne a buliban.

A lenti hálósobában gyűlnek a kabátok, az ágy szélére dobom a sajátom, ráteszem a farmert. Meggondolom magam, kihúzom a kabátomat, a belső zsebében turkálok, mintha keresnék valamit, aztán letakarom vele a nadrágot. Alexék már eltűntek valamerre. A nappali lámpája lekapcsolva, csak a falakon, polcokon világít néhány fényfüzér. Kevés a csaj, és majdnem mindegyik nadrágban van. Amelyik nem táncol, azt épp fűzik. Amelyik táncol, azt is. Nekem is táncolnom kellene.

Üres a konyha, felbontok egy pezsgőt. A lány bemegy a hálósobába zsepiért. Miközben próbálja kihalászni a kabátját a kupac aljáról, megtalálja a farmert. Kíváncsi, hogy ki hozta utána. Megy egy kört a nappaliban, felszalad a felső szintre, visszajön, kinéz az előszobába. Konyha. Megáll az ajtóban. Fejét félrehajtja, végigmér, a combja megfeszül. Miniszoknya, nude harisnya. Te találtad meg a nadrágom, kérdezi. Nem jó. Inkább ne legyen itt. Úgysem tudnám, mit mondjak neki. Esetleg megkínálhatnám pezsgővel.

A vállamat rázzák, menni kéne, haver. Fáj a fejem, kiszáradt a szám, nincs nyálam. Fémdobozokat taposnak össze, poharakkal csörömpölnek, valaki kihúzza a hónom alól az üveget. Pezsgőszag. Hányynom kell. A kabátomon fekszem, a többi kabát eltűnt. Eltűnt a farmer is.

A templomkert felé megyek. Ha anyám balhézni fog, tényleg apámhoz költözöm. Nem érdekel, hogy messze van, majd alszom a vonaton. Vagy átíratkozom egy ottani suliba.

Lehet, hogy az ideges gyerek vitte el a farmert. Nem, ő biztos egy csajt vitt el.

A lány is errefelé ment haza, a nadrágját kereste. Nem zavarja, hogy nincs meg, úgyis akart már egy újat. Majd azt mondja otthon, hogy elszakadt.

Anyám táskája fejjel lefelé áll a cipőtartó tetején. Mellette zsepi, rágó, szemceruza, csomó apró szar. A kupac tetejére dobom a kulcsát. Alszik, álmában csikorgatja a fogát. Körülnézek a konyhában, csak egy üres konyakosüveget találok. Elfogytak a készletei. Hányásízű a szám, fogat mosok, a mentol illata csillapítja a fejfájásomat. Az ágyamra dőlök, nincs erőm levetkőzni.

Mégis ott volt a buliban. Holnap kideríti, ki vagyok, és megkeres instán. Rám ír, szeretné megköszönni, hogy megtaláltam a nadrágját. Nem jó. Úgysem jöhetnénk össze. Ide nem hozhatom, másfél órát vonatkoztatni a fateromhoz meg még ennél is cikibb lenne.

Fogcsikorgás. Kimászom az előszobába, zsebre vágom anyám kulcsát, a sajátomat is kiveszem a kabátomból. Visszafekszem, fejemre húzom a párnát.



A.N.L., 2021
(olaj, vászon, 100 x 150 cm)

Szima Csilla

HALÁLOS NYÁR

Van valami, amiről nem beszéltek, valami, amit nem tudhat meg más, de ez nem azt jelenti, hogy elfelejtették. Vannak dolgok, amit sohasem lehet elfelejteni.

A lángoló szerelem szenvedély, a házastársi együttlét munka, mindkettő fontos a harmonikus kapcsolathoz. Köztük megvolt mindkettő. A nő egyszerre szabaddá és rabbá tette, úgy bilincselődött hozzá, hogy közben szabadon szárnyalt. A férj naphosszat el tudott babrálni körülötte, halálosan szerette, annyira, hogy ölni tudott volna érte, mást, vagy önmagát. Bárkit, ha szükség lett volna rá. Akár azon a bizonyos éjszakán is, amikor az megtörtént, amikor szíve olyan erősen kattogott, s az adrenalin szintje az égig szökött, és ő pedig fejest ugrott a bizonytalanságba.

A kilencvenes évek elejére már tombolt az infláció, egyik napról a másikra úgy felhígult a lej, hogy a plafonig ugrottak az árak. Fodorék megspórolt pénzüket rögtön az esküvő után letétbe helyezték a takarékbba, hogy felkerüljenek az autóra várakozók listájára. 70 000 lej, ekkor ennyiért lehetett Daciát vásárolni. Amit persze még fel kellett pótolni, mivel napról napra minden drágult, az autó ára is megsokszorozódott. Mire boldog autótulajdonosok lettek, ingjük, gatyájuk ráment, s az is csak egy kék Aro volt. Nem az álmok autója, de négy kereke volt, és gurult, ha benzint tettek bele, sőt, még a lakókocsit is elhúzta, mikor néhány év múlva sikerült egyet vásárolni. Ezután már csak a felhalmozott kölcsönöket kellett visszafizetni, és türelmetlenül várni a nyarat, amikor a család leutazhatott a tengerpartra.

Két szép gyermekük született, egy fiú és egy lány, nem is várhattak többet az élettől, Tamás boldog volt, annyira, hogy madarat lehetett volna fogatni vele. A családjáért szorgoskodott, naphosszat tett-vett az autószerelő műhelyben, hogy senki se szenvedjen semmiben hiányt. Tünde, a felesége tanítónőként dolgozott, így a két gyermek az ő felügyelete alatt cseperedett. Ő is megszerezte a jogosítványt, egy-egy hosszabb utat könnyebben lehetett így megtenni, ha felváltva vezettek. A nyaralás akkor sikeres, ha jól megtervezik, bár előző években a rövidebb utat választották, most úgy határoztak, hogy az Olt völgyén

fogják elhagyni Erdélyt, hogy gyönyörködhesse a tájban, a gyerekek sem picik már, élvezni fogják az utat.

Eljött a nyár, s már az indulás előtti héten lázas készülődésbe kezdett a család, tartós élelem, étkészlet, ruhák, takarók, minden szépen a helyére került a lakókocsiban. A gyermekek is izgatottan csomagoltak, úszógumi, homokozóvödrök, lapátkák, olvasnivaló sem hiányozhatott az autóból. Végül eljött a várva várt nap, amikor elindult a család a tengerre. Úgy döntöttek, hogy elindulnak délután, félúton eltöltik az éjszakát egyik parkolóban, majd másnap indulnak tovább.

- Anya, meséld el a Maros és Olt legendáját, már olyan régen hallottuk – unszolta anyát a kis Ági.

És anya mesélt, úgy tudott mesélni, hogy mindenki ámulva hallgatta:

- Élt Balánbánya fölötti sziklabércen egy tündéresszony, Tarkó. Két lánya, Maros és Olt meg akarták látogatni a Fekete-tengerhez száműzött apjukat. Tarkó folyókká változtatta őket, ők folyton versengtek egymással, így külön úton indultak. A Dunához csatlakozva mégis mindketten elérték a tengert. Olt a regényes fekvésű, fenyőfák szegélyezte havasok között indult, akár mi most, a serpentine utat választottuk. Nézzétek, alig hagytuk el Boica helységet, máris itt csobog az Olt sebes folyásával, fehér zuhatagként mossa sziklás partjait. De alig kanyarog még néhányat, mintha máris elfáradt volna, sokkal lassabban kezd hömpölyögni medrében.

Jánoska éppen akkor olvasta Hollós Korvin Lajostól *A Vöröstorony kincsét*, a kitűnő fantáziával megírt ifjúsági regényt, mely a kuruc világot idézte fel. Jó alkalom lesz megnézni, hol is található ez a torony. A két gyermek okos tekintete összetalálkozott, s szinte egyszerre szólaltak meg:

- Mesélj, anya, mesélj a Vöröstoronyról, mondd el nekünk is a szoros történetét!

Anya büszke volt intelligens gyermekeire, így igyekezett mindenről aprólékosan beszámolni, mintha csak az előző nap átnézett útikönyvből olvasná:

- Bal oldalon a Fogaras bércei vannak, jobbra pedig a Páring, ami innen kissé lankásabb oldalát mutatja. A szorosba beérve, az út jobb oldalán már meg is pillanthatjuk a régi erődítményt, Vöröstoronyt, mely nevét a kövek színe után kapta. A középkorban vámközpontként és a szoros legfőbb őrhelyeként szolgált. A több mint tíz méter magas, négyyszög alakú építményről először az 1300-as években tesznek említést.

tést. Száz évvel később V. László király az addig Fehér vármegyéhez tartozó királyi várak közül Vöröstoronyt, Talmács-várát és Lator-várát a hozzájuk tartozó hét faluval egyetemben Szebenhez csatolta, azzal a feltétellel, hogy a szászok kötelesek várnagyot kinevezni és őrséget felállítani. Az eredeti öregtoronyt az Oltnak egy száz évvel későbbi áradása annyira megrongálta, hogy újra kellett építeni. A magas ágyútorony, amelyet később fallal és olasz rendszerű bástyákkal erősítettek meg, csak távolról látszik.

Manapság a várba látogatót már csak a kaputorony tekintélyes romja fogadja. A hegytető alakját követő ovális formájú vár déli oldalán mély árok húzódik, s ha ezt megkerüljük, elénk tárul a torony csonkjá. De más nevezetessége is van a helynek. Alig pár kilométerre található a Császárkút, 1859-ben itt találkoztak, a határ közelében Ferenc József császár és Barbu Stirbei havasalföldi vajda, ennek emlékére építették a csorgót.

Kis idő múlva balra előbukkant az öreg Törttorony is, a régi erődítményt valószínűleg a XV. században építették. II. Rákóczi György rendelete nyomán pedig elkészült a szorost elzáró fal is a XVII. században. A Vöröstorony-szorosban emelkedő erőd fontos szerepet játszott a törökök elleni védekezés során.

Az autó követi a kacsaringós utat, majd egy hajtűkanyar után feltűnik a régi vámház romos épülete. Balra még megvan a régi út töredezett cement alapja, ahol lehet egy rövid pihenőt tartani. A gyerekeknek már nagyon hiányzott egy kis mozgás, így lefuthattak az Olt partjára, miközben anya uzsonnát készített. Rövid idő múlva apa hangos kiáltozásra lett figyelmes:

– Nézzétek, mit találtunk, ugye magunkkal vihetjük, ugye befogadhatjuk?

– Olyan aranyos, ki lehetett olyan szívtelen, hogy kidobja egy mózeskosárba ezt a kedves kutyust?

Mire fölértek a töltésre, a pici kutyának már neve is volt. Simogatták, babusgatták Foltost, és nyomban az uzsonnát is megosztották vele. A felnőttek szóhoz sem juthattak, olyan magától értetődő volt, hogy az eldobott állatnak gazdára van szüksége, s mivel ők találtak rá, ők fogják befogadni.

– Gondolom, gondoskodni is fogtok róla, mert elég sok vesződéssel jár egy állat felnevelése – szabadkozott egy kicsit apa, bár tudta, hogy a kocka el van vetve, a csöpp állat nem maradhat magára.

Lassan már sötétedett, mire újra útnak indultak, anya vette át a vezetést, apa az utat fürkészte, hogy hol lehetne eltölteni az éjszakát. Úgy tűnt, hogy minden a legnagyobb rendben folyik, bár a gyerekek közben azon vitatkoztak, hol fogják Foltost altatni, apa pedig kénytelen volt egy nagy bőrönddel elválasztani őket, hogy a testvérek közötti civódást elkerülje.

Lassan elhagyták a szorost, nyíltabb terepen haladtak, a forgalom is csökkent, egyre ritkábban találtak nagy teherszállító kocsikkal. Közben a gyerekek is elcsendesedtek, elszenderedtek, Foltos hol az egyik, hol a másik gyermek ölében aludt. Miután a gyerekek is elaludtak, anya tovább folytatta:

- A távoli várról még sokat lehetne mesélni, a szorost felügyelő vár jelenleg elmeógyógyintézet, komor, rideg falai között ápolásra szoruló elmebetegek töltik életük hátralévő részét. Bár a táj bámulatos, a levegő friss, némelyik sorsa igen nehéz. Egy esetről olvastam, amikor az egyik ápoló nyitva hagyta a tetőre vezető lépcsőház ajtaját, egy beteg kimászott, majd a mélybe zuhant. Akarva vagy akaratlanul, a felelős mégis a gondatlan ápoló volt. A történet megrázó, pláne, hogy sohasem lehetett bizonyítani, hogy a két testvér ápoló közül ki volt a tettes. Pontosabban az idősebb báty magára vállalta a hibát, nem akarta a testi fogyatékkal élő húga sorsát még inkább megbélyegezni, hiszen ő sokkal nehezebben kapott volna ezután munkát. Szomorú, megrendítő történet.

Lassan beesteledett, gomolyfelhők lógtak az égen, eltakarták a sziklás hegyvonulatot. Még sötétebb lett. Tünde talán még erősebben szorította a kormányt, Tamás gyöngéden megsimogatta meztelen karját, hagyta, hogy áthassa a bizsergető érzés, az a boldog melegség, amit a nő jelenléte nyújtott számára. Talán már nem is figyelt különösebben a forgalomra, mikor hirtelen útszűkületet jelző táblák jelentek meg. Egyik-másik egész rövid volt, munkások lapátolták az út szélén a kavicsot, jelzőlámpa sehol, néha egy-egy munkás intett, hogy szabad az út.

- Ha szabad az út, akkor haladjunk – bátorította párját, aki határozottabban szelte a kanyarokat.

Ezután egy hosszabb útszűkület következett úthibákkal, munkások nem voltak a közelben, bizonyára letelt a munkaidő. Tünde rövid töprengés után áttért a szembe jövő sávra, és követte az út kanyarulatát. Hirtelen, mintha csak az égből pottyant volna oda, megjelent egy kis fehér gépkocsi, amely szabályosan közlekedett vele szemben. Megfa-

gyott a vér az ereikben, hely nem volt, hova lehúzódni, így maradt a hirtelen fék, de úgy nézett ki, hogy már rég késő volt. A fehér autó sofőrje jobbra rántotta a kormányt, s így teljes gőzzel belecsapódott a fém korlátba. Óriási volt a csattanás, és még nagyobb a pánik, valahonnan a munkások is előkerültek, kiabáltak, integettek, rohantak a helyszín felé. Tünde megdermedve vette le lábát a gázzól, de Tamás jobb oldalról rátaposott a felesége lábára, a kocsí nagyot ugrott, és száguldott tovább. Nem volt idő gondolkozni, csak úgy ösztönösen cselekedett, a legelső kanyar után letértek egy erdei útra, majd hirtelen megálltak, a lámpákat leoltották. Tamás szinte tuszkolta Tündét a jobb oldali ülésre, majd csak ennyit mondott:

– Én vezettem, érted, én voltam a kormánynál!

Néhány mély lélegzetvétel után úgy döntött, hogy visszaindul, ekkor már hallatszott a szirénázó kocsí érkezése, és újra meg újra belenyilallt a rettegés. Ott kell látnia az útestre kifektetett áldozatot, akiért ők a felelősek. Méghogy a nyaralás oda, de mi lesz a cserbenhagyással? Visszatérni a borzalom színhelyére... Közben a gyerekek is felriadtak, nem tudták, mi történt. Még ha nem is jelezték rendesen az útszűkületet, a felelősség mégis rájuk hárul. De Tündének nem eshet baja, azt nem viselné el. Akkor mégis választja a bizonytalant, jobbra fordította a kormányt, és haladt sebesen dél felé.

Longa volt az első nagyobb település, szinte minden sarkon rendőrt vélte látni, amint kilép eléje, leállítja és kiszállítja a kocsiból. Láta Tünde csüggedt, könnyes tekintetét, és megborzongott. A nő teste teljes egészében remegett, még nem tért magához a történetek után:

– Ha túléljük ezt a napot – s hirtelen könnyölgően nézett az ég felé –, nem beszélünk többet róla, senkinek sem beszélünk róla.

Tamás reggelig vezetett megállás nélkül, az álom úgylis messze elkerülte. Szólni sem igen szóltak, most a magas zajszint is zavaró volt, a kardántengely kerregett az éjszakában. Foltos selymes, fényes bundája szinte világított a szürkületben. Előbújt, hálásan nyaldosta anyja kezét, majd nyújtózva aludt tovább.

Lassan a főváros hepehupás körgyűrűjét is elhagyták, a nagy felhőkől eleredt az eső, sűrű cseppek mosták a poros szélvédőt, mintha az önvád és bűntudat könnyei csorogtak volna végig egy halálra rémült tekinteten.

Albert-Lőrincz Márton

PUCK-OT KOLOSTORBA KÜLDIK

Észak tündére, ki jólétben éledegsz,
látogasd meg testvéredet, Dél tündérét,
s ha elfogyasztottátok a feketekávé
az árnyas lugasban, menjetek odébb,
át Nyugat tündéréhez, s miután felfrissültetek
ott a medence langyos vizében, vigyetek
bort és pogácsát Kelet tündérének,
és küldjétek el a szemérmetlenül játszadozó
Puck-ot remetének egy jónevű kolostorba,
amíg kijózanodik, még mielőtt felbukkanna
az üstökös az égen.

PUCK ENGEDELMET KÉR OBERONTÓL

Nem vagy jó gazdám – veti Oberon szemére Puck,
ki folyton csak csintalankodott,
de belefáradt, amint a halandó emberek.

Csak dolgoztattál, veti szemére,
hogy álmodni taníthasd az embert,
s hová jutott, most láthatod, remeg a föld, amerre jár.

Lehetek nekem álmaim? Nekem mókáznom kellett,
s hittem, hogy megtanulja egyszer a szeretetet az ember.
Nem mondom, tetszett, jól szórakoztam,
de időnk végtelen-e?

Most csontjaidon rágódsz, királyom, mint egy
szenzációra éhes öregember valamely forgalmas utca kirakatában.

Kímélj meg, szánj meg, szolgáltalak, ahogy lehetett,
most rajtad a sor, engedj el, hogy ne kelljen
hallgatnom csontjaid ropogását a vérebe szájában.

(REKOMPENSA)

Negyven év múltán találkoztam a pappal,
aki a sekrestyében tanította a hittant.
Az idősotthonban apró szobácskában lakott,
könyvek súlya alatt megroskadt végtagok
csoszogtak az ajtóig, amikor fogadott.
Én régi dolgokról akartam faggatni,
lévén, hogy a pap értelmiségi.
Istennek hála – mondta –, volt egy
szocialista magisztrála, a Duna-csatorna,
Istennek hála, mert abból jön most,
igencsak vékony borítékban a szenvedések ára,
a rekompensa.
Kicsi a nyugdíj, s az otthon drága, mondta,
s hogy nem feledkezett meg róla a gondviselés.
Ő nem emlékezett rám, én sem ismertem rá.

(REZSIM)

A munka nemesít, ez volt a szlogen.

A templomtornyokból kiszedték az óra lelkét.

Húgaink, öcséink szemén szutykos szemüveg volt,
nénéink, bátyáink nem hittek a szemüknek:
nagy vala a bolt és kicsi a kínálat.
Volt, aki látott, s mondta, hogy fuss,
ha lehet, fuss, ha tudsz ... Majd
feloldoz a jövő, mihelyt eloldalog a múlt.

Nénéim bírálnak, öcséim másra vetik a vizes lepedőt.
Egy vagyok közülük.
Közben kiszedték a vasfüggöny cérnaszálait.

(FORRADALOM)

Rúghatták, mint egy focilabdát a diákok
a társadalomtudományok kabinetjében őrzött *Omagiut*,
a tanárok nézték szótlanul, drukkal,
ki jobbról, ki balról (már gyűlt a tábor, gyűlt a tábor)
szemlélte, hogy hogyan szemetel az aranybetűs,
nagy piros könyv, s foszlik szerte
az éra ...
Az üres vitrin új relikviákra várakozott a
forradalmilag lázas csendben...

(SZÉNÁSSZEKÉR)

Régi emberhez illően
megpróbálhatnám
meghatározni a régi rendszert,
de *Ő* határozott meg engem:
módszeresen terelgetett
utálkozás s szeretet közt,
s mire föleszméltem (eddig tartott a rendszer)
negyenévesen,
félíg elszívott cigarettával ujjaim között,
immár hátra is nézhettem.

S mit láttam?
Középütt nem volt felezővonal,
így hol erre, hol arra átgurult a szénásszekér,
rajta ültem én várakozón.
Bogra csomózott kötéllel lekötött rúd

nyomta le a rakományt, így
lassan hullott ki alóla a széna, ahogy
döccentek, döccentek a kerekek.



*Utolsó vacsora 1., 2015
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)*

Kugler Viktor

EMBRIÓ

magamra veszem az árnyékom,
bőrré vastagodik.
feloldódik ujjaim között az úszóhártya,
hogy kitapogathassam a benned égő erdőt,
a part lelkiismeretét.
a bordámra kövesedik a szívverésed, anya.
belelóg arcomba a szíved,
harapni próbálok belőle,
de beleolvadtak a számba a fogak.
annyit néztem a napot a hasadon keresztül,
hogy felforrósodott szememben a nézés,
és mint kontaktlencsét,
a retinámat éjjelre a magzatvizedben áztatom,
és míg hűl benned a látásom, vigyázz rám,
nehogy a szememre ráfolyjon belőled a vakság.

BULIMIA

a táj széles állkapocs,
harapása elejtett reflex.
kinyújtott nyelvén galambok élnek,
halálfélelem nélkül.
rossz ízű morzsákon nevelkednek.
perisztaltikájuk keserű elkenődés.
a vonulás a szárnyuk tövébe hólyagosodik.
fényesre simogatják röptükkal
az elhomályosodás lehetőségét,
és csőrükkel kétértelműen hallgatnak.
a csendjük letűdözött rosszullét,
hányadékuk egy tükörsima galaxis.

Kolumbán-Antal József

A KENYÉRMEZEI CSATA,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A SZÉKELYEKRE

Az Oszmán Birodalom a 15. században már rendszeresen támadta a Magyar Királyságot. Zsigmond király végvárrendszer kiépítésével védekezett, Hunyadi János támadásokkal próbálta a törököket visszaszorítani. Mátyás király keleten a törökökkel és nyugaton a Habsburgokkal is hadakozott. 1479-ben a törökök Erdély erejét is újra próbára tették, betörték a tartományba, de október 13-án Kenyérmezőnél kemény csatában vereséget szenvedtek. A köztudatba a magyar történelem dicső momentumaként került be a kenyérmezei csata, de a 20. században egyes történészek részéről számos kérdés felmerült a török támadás jelentőségét illetően. A vita nem jutott nyugvópontra: a hadakozók létszámára vonatkozóan több vélemény is létezik, és nincs egyetértés Kinizsi szereplésével kapcsolatban sem. Az utóbbit illetően két változat is lehetséges: a források egy része Kinizsit már a csata előtt is az erdélyi sereg mellett tudja, míg más források arról számolnak be, hogy csak a csata során, egy kedvező pillanatban érkezett meg a harcmezőre. A következőkben négy történelmi forrásra támaszkodva a csata leírására teszünk kísérletet. Mivel a korszak és előzmények részletes ismertetését több jeles történész is elvégezte, jelen írás mindössze néhány, a székelyekre vonatkozó kiegészítést kíván megfogalmazni.¹ Ezt megelőzően azonban röviden a Vaszló melletti csatával is foglalkoznunk kell, mégpedig azért, mert az említett összeütközést vizsgálva jól megfigyelhető néhány olyan jellegzetesség, amely által jobban megérthetjük a korszak csatáit.

1 Szakály Ferenc – Fodor Pál: A kenyérmezei csata (1479. október 13.). *Hadtörténelmi Közlemények*, 1998, 2. sz. 300–349. p. (A továbbiakban Szakály–Fodor). Horváth Richárd – Neumann Tibor: *Ecsedi Bátori István. Egy katonabárá életútja (1458–1493)*. Budapest, 2012, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

1475 JANUÁR 10.: A VASZLÓI (VASLUD) CSATA

III. István moldvai vajda (Ștefan cel Mare) uralkodásának egy időszakában úgy döntött, hogy inkább a Fekete-tenger kikötőit védő genovaiakat támogatja, a szultánnak pedig nem fizet adót. Válaszul a törökök nagy sereggel indultak Moldva ellen, hogy megregulázzák a rakoncátlankodó vajdát. A korabeli krónikások százhuszezres török seregről is tudósítanak, ez azonban természetesen túlzás; a meglehetősen nagy számadat inkább jelzés, hogy tényleg hatalmas seregről lehetett szó. István vajda segítséget kért a szomszédos országoktól, de csak Mátyás király küldött ötezer székely gyalogot neki. Egyes krónikások kétezer lengyel lovasról is említést tesznek, de a korabeli lengyel krónikás, Jan Długosz (1415–1480) érdekes módon nem tud ezekről, sőt még szemére is veti a lengyel királynak, hogy nem támogatta a bátor vajdát.² A magyar történetírás úgy tartja, hogy a székelyeket ebben a hadjáratban Magyar Balázs vezette, aki rajtuk kívül még 1800 lovas katonát is vitt magával, de korabeli források nem maradtak ránk erre vonatkozóan.³ Tény az, hogy Erdély vajdája ekkor valóban Magyar Balázs volt, aki valószínűleg nem csupán a székelyekkel kelt át Moldvába, hanem saját bandériuma is elkísérhette.

A moldvai vajda eleinte a „felperzselt föld” taktikáját alkalmazta – elsősorban azért, hogy a törökök lovait megfossza minden tápláléktól, és ily módon gyengítse le őket. A csata helyét is ő választotta ki: ez olyan, Vaszló (Vaslui) közelében lévő völgy volt, amely egy mocsaras terület mögött húzódott. Ezen a terepen egyszerűen nem volt lehetőség arra, hogy a törökök bekerítő csapatokat küldjenek a moldvaiak hátába. Amiatt, hogy a mocsáron csupán egyetlen híd vezetett át, az előbbieket számbeli fölényüket nem tudták kihasználni.

István vajda a völgyet a gyalogsággal zárta el; amint Długosz írja, az első sorokban ott voltak a székelyek is.⁴ (A korszak hadi szokásának megfelelően a legjobban felszerelt és legtöbb harci tapasztalattal rendelkező katonákat állították ide). Mátyás király egyik leveléből azt is

2 Manole Neagoe: *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*. București, 1977, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, 43. p.

3 Aigner Jenő: *Magyar Balázs, Erdély vajdája (1472–1475)*. Barót, 2018, Tortoma Könyvkiadó, 123. p.

4 Ștefan cel Mare: Izvoare (<https://www.stefancelmare.ro/Izvoare-s4-ss19.htm#polon> Długosz, 1-2) (Utolsó letöltés: 2023. 07. 24.)

tudjuk, hogy a magyar gyalogság meglehetősen jó fegyverzettel rendelkezett. Nagy pajzsaikkal a pajzsosok kerültek legelőre: az ő feladatuk az volt, hogy mintegy falként feltartóztassák az ellenség támadását. A pajzsosok páncélt viseltek, és nehéz felszerelésük mozgatásához – akárcsak a nehézlovasság – segédekkel is rendelkeztek. A második sorban a lándzsások álltak, páncélban, szintén segédekkel megerősítve. Nekik a lovasság támadását kellett megakadályozniuk. A harmadik sorban az íjjal, számszeríjjal felszerelt könnyűgyalogosok következtek.⁵ Az íjászok első lövéseiket célzás nélkül, nagy távolságból adták le, így zavarva meg a támadókat, később, mikor az utóbbiak közelebb értek, a számszeríjasokkal együtt célzott lövésekre tértek át, elsősorban a lovak ellen használva fegyvereiket. A könnyűgyalogosok időnként támadást is intézhettek a velük szemben álló török csapatok ellen, majd ezt követően visszatértek a nehézgyalogosok védelmébe. Feltehetően a székelyek is az ismertetett hadállást alkalmazhatták. A vasklói csatában a gyalogság képezte a középhadat: az ő feladatuk volt, hogy a török támadást feltartóztassák. Egy ideig sikerült is megállítaniuk a rohamot, de végül a túlerő kimozdította őket állásaikból – vagy hogy a korabeli kifejezéssel éljünk –, az ellenfél „megtolta” a gyalogságot.

A moldvai krónikás, Grigore Ureche szerint István vajdának egy hadicselnek köszönhetően sikerült végül győzelmet aratnia.⁶ A vajda ágyúit a moldvaiak balszárnán helyezte el, ezzel is azt a látszatot keltve, hogy a klasszikus hadrendet alkalmazza. Eszerint a legnagyobb seregrész középre került, és a jobbszárny volt a legmozgékonyabb – emiatt bekerítő támadásra is ezt a szárnyat alkalmazták –, végül pedig a balszárnynak az ellenálló szerep jutott. Az ágyúk ekkor még meglehetősen kezdetlegesek voltak, és hasznuk főként egy-egy ostrom esetén mutatkozott meg; nyílt csatában inkább rémületet keltettek (az elsütésükkel járó zaj és füst miatt). A vajda a csatátér jobb oldalán elhelyezkedő dombra kisszámú lovast is felállított, melléjük azonban sok kürtöst és dobost rendelt. Míg a gyalogság közelharcot vívott a támadó török lovassággal, erről a dombról felhangzott a támadást jelentő kürtök és

5 Zarnóczy Attila: Fegyverzet, katonai felszerelés, hadsereg Magyarországon Hunyadi Mátyás korában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1990, 1. sz. 52. p., valamint Fraknói Vilmos (szerk.): *Mátyás király levelei. Második kötet*. Budapest, 1895, Magyar Tudományos Akadémia, 107. p.

6 Grigore Ureche: *Letopisețul Țării Moldovei*. București, 1978, Editura Minerva, 47–48. p.

dobok zaja, a törökök pedig átfordultak a jobbszárny irányába, innen várva a moldvai lovasság rohamát, amire természetesen nem került sor. Ehelyett István vajda a balszárnyra állított lovasságával hátba támadta a törököket, annyira összezavarva őket, hogy pánikszerű menekülésbe kezdtek. Szulejmán pasa nem tudta megállítani a rémült katonaságát, és ezzel kezdetét vette a törökök üldözése, mely napokon át tartott.

Most pedig vegyük számba azokat a tényezőket, amelyek győzelemhez segítették a moldvaiakat. A legfontosabb talán az, hogy jó képességű, tapasztalt vezérük volt, aki megfelelő haditervet alkalmazott. A csatátér megválasztása – ez egyértelműen az ő érdeme – szintén döntő fontosságúnak bizonyult, azonban a gyalogság áldozatos kitartása nélkül a siker elmaradt volna. A mi témánk szempontjából különös fontossággal bír, hogy ebben az időszakban Erdély képes volt 5000 főnyi székely gyalogost küldeni a moldvaiak megsegítésére, ami arra utal, hogy feltehetőleg közel ugyanennyi székely gyalogos maradt a királyság területén is. 1473 decemberében – vagyis alig egy évvel korábban – Mátyás király parancsot adott Magyar Balázs erdélyi vajdának, hogy írja össze a székelyeket, és egyben azt is megtiltotta, hogy bármiféle adót behajtsanak tőlük.⁷ Az intézkedésre azt követően került sor, hogy a Zemplén megyei Modra várát ostromló táborban a székely lovasok és gyalogok a székelyföldi előkelők túlkapásaira panaszkodtak a királynak. A helyszín arra utal, hogy a székelyek keleten és északon is hadakoztak, Mátyás király tehát rendszeresen igénybe vette őket.

A KENYÉRMEZEI CSATA (1479. OKTÓBER 13.)

Az 1479-es év elején Mátyás király tudomására jutott, hogy a törökök nagyobb betöréssel készülnek a Magyar Királyság keleti részét megtámadni. Több intézkedést is hozott a védelem megszervezése érdekében. Kinizsi Pál temesi ispánt helyezte az ekkor létrehozott Alsó Részek Főkapitányság élére. Kinizsinek ez nemcsak rangja szempontjából jelentett előrelépést, hanem jövedelme és katonai ereje is jelentősen megnövekedett. Az uralkodó Erdély vajdájává Báthori István országbíró tette meg, meghagyva országbírói tisztségét is. A Báthori család

⁷ Kordé Zoltán: *A középkori székelység*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print Könyvkiadó, 52–53. p.

birtokai többségében Erdély szomszédságában voltak, így érdekelt is volt a keleti országrész védelmében. Az országbírói és vajdai tisztség együttesen Báthori jövedelmeit és hatalmát is megnövelte. Ezen felül Mátyás részleges mozgósítást is elrendelt.⁸ A király hadi vállalkozásai során elsősorban zsoldosaira támaszkodott, így tehát bizonyára Erdélybe is küldött csapatokat erősítésként. A törökök ebben az időszakban az év nagyobb részében Havasalföldön tartózkodtak: csupán egy esetleges támadás irányának és időpontjának megválasztása okozhatott volna meglepetést ellenfeleiknek. Végül úgy döntöttek, október folyamán törnek be a királyság területére, célpontul pedig Erdélyt választották.

Az események a magyar köztudatba Antonio Bonfini leírásának köszönhetően kerültek be. Bonfini Mátyás király és II. Ulászló udvari történésze volt, nagy művét latinul írta.⁹ Magyar nyelven Heltai Gáspár Bonfini munkáját felhasználó, több kiadásban is terjesztett munkája fejtette ki hatását.¹⁰ Bonfini beszámolója nagyon értékes számunkra, mert olyan részleteket örökített meg, amelyekről más forrásokban nem történik említés. A székekkel csak nála találkozunk, de emellett például a seregek elhelyezését is ismerteti. Bonfini a korszak elvárása szerint írt, az eseményeket színpadias részletekkel egészítette ki, és a reneszánsz ízlésnek megfelelően antikizált is. Heltai – bár Bonfini ismereteit alkalmazta –, ahogy maga is írta, „...megírta magyar nyelven, és ez rendre hoszta az Bonfinius Antalnak nagy könyvéből és egyéb historiás könyvekből nem kicsin munkával.”¹¹ Azaz: ahol szükségesnek érezte, kiigazította és kiegészítette az átvett információkat. Bonfini az események idejében élt és alkotott, Heltai pedig közel 100 évvel a csata után nyomtatta ki saját munkáját, ugyanakkor azonban fiatalkorában az utóbbi is találkozhatott még olyan veteránokkal, akik részt vettek a csatában, és hallhatta az Erdélyben terjedő, erről a témáról költött hősénekeket is. Heltai *Krónika az magyaroknak viselt dolgairól* című munkájának *Az Erdélyországnak több részeiről* szóló fejezetből idézünk egy részletet a székekkel kapcsolatosan: „Ezek szabad népek vóltanak, és senkinek nem szolgáltanak, hanem erre vóltanak kötelesek,

8 Szakály-Fodor: i. m. 8–10. p.

9 Antonio Bonfini: *A magyar történelem tizedei*. Budapest, 2019, Osiris Kiadó, Balassi Kiadó. A kenyérmezei csatára vonatkozó rész: 953–959. p.

10 Heltai Gáspár: *Krónika az magyaroknak dolgairól*. Budapest, 1981, Magyar Helikon. A kenyérmezei csatára vonatkozó rész: 353–358. p.

11 Heltai: i. m. 23. p.

hogy ha ellenség jutott az országra, a király parancsolattjára önekik először fel kellett kelniük az ellenség ellen... Jeles hadakozó népek váltanak ezek... Azzok között teremnek az erdélyi jeles lovak, hadra valók és jeles szekéres lovak, és sok jó és kövér ökrök.”¹² Az idézet múlt időben ismerteti a székelyeket, de a lovakról és ökrökről szóló rész már jelen időben van fogalmazva, egyben jelezve a székelyek gazdagságát a mű keletkezésének idejében.¹³

Az általunk felhasznált török forrásunk Kemálpasazáde műve, amely Bajezid szultán parancsára íródott, 1511-re készült el, és mintegy nyolc kötetnyi terjedelemben tárgyalja az oszmán uralkodóház történetét. A szerző utólag Szulejmán szultán kérésére még két kötetet bővített a munkát, 1527-ig tárgyalva az oszmán történelmet.¹⁴ A török történevez az általunk vizsgált csata után néhány évvel jegyezte le a történeteket a korszak elvárásának megfelelően – azaz hosszú, gazdag disztíziós mondatokban, amelyeket időnként verses betétek szakítanak meg. Ez a megközelítésmód természetesen nem mentes a túlzásoktól sem: az erdélyi sereget például nagyobbnak és jobban felszereltnek tünteti fel, míg a törökök számát csökkenti, így magyarázva meg sajátjai vereségét.

A 20. században előkerült egy német nyelvű forrás is, amelyet a szakirodalom egy szász résztvevő beszámolójának tart.¹⁵ Ez a forrás abban az értelemben nagyon értékes információkkal szolgál számunkra, hogy szerzője szemtanúként meglehetősen részletesen mesél bizonyos eseményekről, ugyanakkor azonban az is kiderül a szövegből, hogy a csata egészére nincs neki rálátása. Nem teljesen egyértelmű az sem, hogy maga a szöveg kitől származik: a szakirodalom ugyan szász résztvevőként azonosítja a szerzőt, a beszámoló alapján azonban úgy tűnik, valójában inkább egy olyan német zsoldos lehetett, aki Kinizsi Pál közelében tartózkodhatott. Magát a vezért is többször idézi, ugyanakkor pedig részletesen mesél Jaksics Demeter egyik katonájáról is, így arra kell gondolnunk, hogy Jaksics parancsoksága alatt szolgálhatott. A következő mondat szintén ezt látszik megerősíteni: „A katona pedig

12 Heltai: i. m. 39. p.

13 Elsősorban a lovak, de az ökrök is nagy értékkel bírtak a korszakban. A hadakozók felszerelése, fegyverzete az anyagi háttér függvénye volt, a gazdagabbak jobban voltak felfegyverkezve.

14 Kemálpasazáde a kenyérmezei ütközetéről. Lásd Szakály-Fodor: i. m. 32–36. p.

15 Egy szász résztvevő beszámolója a kenyérmezei ütközetéről. Lásd Szakály-Fodor: i. m. 37–42. p.

urához, *Jaksics*hoz jött, és elmondta *nekünk*, miképpen vágta le a törököt.”¹⁶ Az is feltűnő, hogy beszámolójában szász létére sem a székelyekről, sem az erdélyi románokról nem tesz említést, holott Bonfinitől tudjuk, hogy mindkét csoporthoz tartozó harcosok részt vettek a csatában – mi több, Heltai korábban idézett sorai arra utalnak, hogy Erdély védelmében elsőként a székelyeket mozgósították.

Ami a török sereget illeti, kijelenthetjük, hogy tapasztalt és alkalmas vezérek irányították. Mehmed szultán Haszán bég-oglu Isza béget nevezte ki a támadó hadak élére. Isza bég a szultán tanácsadójaként a Török Birodalom magasrangú előkelője volt; helyzete egyben a vállalkozás fontosságát is jelzi. Híres vezér volt Malkocs-oglu Báli bég is, több hadjárat résztvevője. A török történetírók utóbb, hogy megkülönböztetésük egy másik Báli bégtől, a „Kodzsa” (Öreg) jelzővel illették, ami egyben a tisztelet jele is volt az adott korban. Bonfini ezzel szemben csak Ali bégről tudott – Mihál-oglu Ali bégről van szó –, aki nem csupán híres, de hírhedt is volt: amint ismeretes, szerencsésen megszabadult a vaszlói csatából, 1461-ben pedig törbe csalta és elfogta Szilágyi Mihályt, Mátyás király nagybátyját. 1474-ben újabb fegyverténnyel hívta fel magára a figyelmet: váratlan betörést hajtott végre a Magyar Királyságba, még Nagyváradot is feldúlta és felégette. A béget Vaszlóhoz Iszkender öccse is elkísérte, akit szintén vitéz katonának tartottak.¹⁷ Nem túlzás tehát kijelentenünk, hogy a szultán a legjobb embereit küldte Erdélyre, akikhez – bizonyára kényszerből – Basarab (Basarab Țepelus cel Tânăr) havasalföldi vajda is csatlakozott.

Az erdélyi csapatok kapcsán a forrásokból annyi derül ki, hogy Báthori István vajda vezette őket; a többi erdélyi vezérről nem történik említés. Báthori Mátyás királynak köszönhette felemelkedését, és hűségesen ki is tartott a király mellett, kivette részét a legtöbb hadivállalkozásból. Tehetségét és tapasztaltságát az 1480-as években is bizonyította, mikor több hadjáratot is vezetett Havasalföldre.¹⁸ Tudjuk viszont, hogy az erdélyi betöréskor a vajda segítséget kapott Kinizsi Pál temesi ispántól, Vuk Brankovics szerb despotától és a Jaksics testvérektől, de Erdélyben tartózkodott az előzőtt havasalföldi vajda, Laiota Basarab is,

16 Szakály-Fodor: i. m. 40. p. Kiemelések a szerzőtől.

17 Szakály-Fodor: i. m. 13., 5–6. p.

18 Horváth-Neumann: i. m. 54–60. p.

aki szintén csatlakozott az erdélyiekhez.¹⁹ Kijelenthető tehát, hogy ezen az oldalon is válogatott vezérek álltak a csapatok élén.

A csatára Kenyérmezőnél került sor. A helyet a törökök választották ki, természetesen úgy, hogy számukra legyen előnyös. Kenyérmező szomszédságában a Maros dupla kanyart ír le, és mélysége miatt csak komppal lehet átkelni rajta. Feljebb, Gyulafehérvár alatt visoznt híd is lehetett a folyón, és több gázló is volt, amelyek lehetővé tették az átkelést.²⁰ A török csapatok Szászváros felől foglaltak állást, egy kis emelkedőn. Velük szemben a szabadon hagyott terület beszűkült: egyik részen a Maros, másik felől egy erdős domb határolta. Az erdélyi seregnek itt kellett hadrendbe állnia, emiatt mozgási lehetősége nagyon korlátozott volt. A törökök ezzel szemben tágas téren álltak, ami a lovasságnak igen jó mozgási lehetőséget biztosított. A Maros miatt az erdélyieknek nem volt lehetőségük arra, hogy bal oldalról egy bekerítő hadmozdulattal a hátukba kerüljenek, ráadásul az emelkedőről a szembenálló fél mozgásait is jól láthatták. A források és az események is arra mutatnak, a törökök eltökélt szándéka volt, hogy megütközzenek az erdélyi sereggel – valószínűleg a szultán maga parancsolhatta így. A szakirodalomban létezik olyan vélemény is, mely szerint a csapatok a fenti leírással éppen ellentétesen helyezkedtek volna el, vagyis az erdélyiek álltak volna Szászváros felől.²¹ Bonfini szerint Báthori serege Szászbányáról indult el, Heltai szövege viszont egyértelműen Szászsebest említi azok az események kapcsán, amelyeknél Bonfini Szászbányáról beszél. Mivel Heltai Erdély szülőtte volt, ráadásul közvetlenül az események után élt, az ő helymegjelölését fogadjuk el hitelesnek.

A török sereget nagyobb részt akindzsik alkották. Ezek az elfoglalt balkáni országokból származó könnyűlovasok többnyire saját földdel rendelkeztek, egy részük pedig fizetséget is kapott. Felszerelésük íjból, lándzsából, kis kerek pajzsból, kardból és kötélből állt, de legfélelmetesebb fegyverük talán a fémpáncél átütésére is alkalmas harci csákány volt.

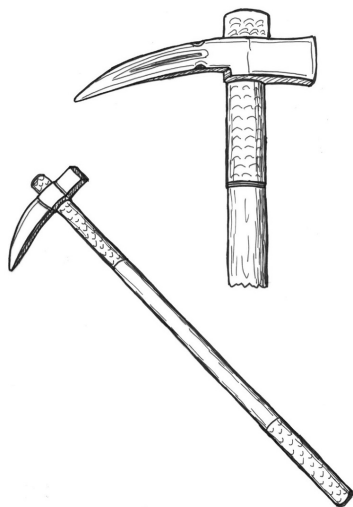
19 Szakály-Fodor: i. m. 16., 18. p.

20 Első Katonai Felmérés, Erdély (1769–1773). (Forrás: www.maps.arcanum.com)

21 Legutóbb: Négyesi Lajos: Az 1479-es kenyérmezei csata rekonstrukciója a források és a terep alapján. In Sashalmi-Fekete Tamás (szerk.): *Székelyek a keleti végeken*. Székelyudvarhely–Székelyderzs, 2020, Molioris – Arany Griff Rend Egyesület – Székelyderzsi Unitárius Egyház.

A csákányt a magyarok is alkalmazták: a fegyver Zsigmond király 1435. évi honvédelmi dekretumában is szerepel.²² Az akindzsik fém páncélt nem viseltek, és mivel jó lovasok voltak, fürge lovakkal, a hadjáratok során általában az elő- és utóvéd szerepét látták el. A Balkánon a határ védelme is rájuk hárult; sokszor még békeidőben is betörték a szomszédos országok területeire rabolni. Nagyobb csatákban együtt harcoltak a szpáhikkal, felderítésben és harcslásban pedig önállóan is meglehetősen eredményesek voltak, de előszeretettel alkalmazták őket nehezen járható, hegyes területeken is.²³ Harcértékük természetesen elmaradt a szpáhikhoz képest, de a rendszeres csatározásokban szerzett tapasztalataiknak köszönhetően nyílt összecsapásokban gyakran szpáhik nélkül is jól elboldogultak. Az 1493. évi korbávmezei (udbinai) csatában a horvát seregek felett arattak fényes győzelmet, mégpedig úgy, hogy a horvát nemesség színe-java odaveszett a harcban.²⁴ Az akindzsik a könnyűlovas harcmódot alkalmazták, a cselvetést, a bekerítést, a látszólagos menekülést. Távolsági fegyverük az íj volt, közelharcban a lándzsát, a kardot és a csákányt használták. A páncélos lovasság esetén kötéllel próbálták a lóról lerántani az ellenséget.

1479-ben, az erdélyi betöréskor szpáhik is erősítették a török sereget; ők páncélt viseltek és fegyelmezett harcosok voltak. A keresztyén nehézlovasokhoz hasonlóan lándzsával, karddal, buzogánnyal, pajzzsal



KAR3

Harci csákány
(Kolumbán-Antal József rajza)

- 22 Borosy András: *A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben*. Budapest, 1971, Akadémiai Kiadó, 16. p.
- 23 David Nicolle: *Armies of the Ottoman Turks 1300–1774*. London, 1983, Osprey Publishing Ltd., 13–14. p.
- 24 Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. A magyar–horvát hadak 1493. évi udbinjei nagy veresége*. (<https://mek.oszk.hu>) (Utolsó letöltés: 2023. 07. 24.)



*Akindzsi kötéllel harcol páncélos katona ellen
(török miniatúra alapján rajzolta Kolumbán-Antal József)*

voltak felszerelve. A német beszámolóból tudjuk, hogy ágyukat is vittek magukkal a törökök, ezek azonban csak kisebb löszerszámok lehettek. A havasalföldi vajda is elkísérte a törököket. Az ő esetében német forrásunk csak gyalogos katonákról tudósít, de valószínű, hogy a vajdát – rangjához illően – lovasok is kísérték.

Az erdélyi sereget naggyobbrészt könnyűlovasok alkották, és akinek futotta rá, fém sisakot és láncinget viselt. A könnyűlovasok az íjat és a lándzsát felváltva használták, ahogy a szükség diktálta, felszerelésükhez lovassági tárcsapajzs, kard és csákány is tartozott.²⁵ Hasonlóan volt felszerelve a székely lovasság is. Egy korabeli velencei kémjelentés külön is kiemeli, hogy a székelyek fürgé lovakkal rendelkeztek, és kelet legjobb íjászainak tartották őket.²⁶ Az erdélyi és a Kinizsivel érkező csapatok másik része nehézlovasság volt. Fém sisakot, láncinget, lemezpáncélt viseltek, lándzsát és kardot használtak, de volt hegyestőrűk, buzogányuk, esetleg bárdjuk is, és legtöbbjük négyszögletű pajzzsal is rendelkezett.²⁷ Minden páncélos nehézlovasnak volt segédje,

25 Zarnóczy: i. m. 46. p.

26 Óváry Lipót: I. Mátyás király szárazföldi és vízi haderejének leírása. *Magyar Történelmi Tár*, 1885, 763. p.

27 Zarnóczy: i. m. 38–46. p.

akin kívül még két könnyűlovas is kísérte őket. Felszerelésük és az alkalmazott harcmodor miatt feltehetőleg a székely előkelők is a nehézlovasság sorait gyarapították. A német leírásból tudjuk, hogy az erdélyiek oldalán páncélos gyalogság is harcolt: ezek egy része bizonyára szintén székely volt. A nehézgyalogság jelenlétéből következik, hogy könnyűgyalogosok is részt vettek a csatában – Mátyás király már említett levele is ezt sejteti.

A középkori csatákban harcoló egyének számát meghatározni nagyon nehéz, így hát csak becslésekre támaszkodhatunk. A kenyérmezei csata török résztvevőit illetően a korabeli krónikások húszezer és százezer fő között ingadoznak, míg Mátyás király egyik levele mintegy negyvenháromezer főre teszi a török sereg nagyságát. A fentebb idézett német beszámolóból az derül ki, hogy a csata után harmincezer lovat számoltak össze. Az akindzsikról ismeretes, hogy általában két lovuk volt: ebből kiindulva tizenötezer lovassal kell számolnunk. Tudjuk azt is, hogy a csatából a törökök egy része elmenekült, sőt még foglyokat is tudtak magukkal vinni, akiket később Báthori kiváltott Havasalföldről, ebből pedig az következik, hogy a támadók tizenötezernél is többen lehettek.

Ami az erdélyiek számát illeti, ezt a már idézett török történetész huszonnyolcezerre teszi, ismeretes azonban, hogy a korabeli török leírásokban az ellenség számát gyakran megnövelték, a saját csapataikat pedig csökkentették. Ebből kiindulva feltételezhető, hogy az erdélyiek huszonnyolcezernél mindenképpen kevesebben voltak, és a megvert török sereg szintén hasonló méretű lehetett – különben a törökök egy, a sajátjukénál kisebb seregtől szenvedtek volna vereséget. Kemálpasazáde azt írja, hogy „...három hadvezér hatalmas sereggel portyára ment az átkozott Magyarországra...”, illetve hogy a „három hadvezérrel kivonuló hatalmas sereg háromfejű sárkánnyá változott.”²⁸ Máshol Báli bég csapatát – ők alkották a törökök balszárnyát – öt-hatezerre teszi, azonban realisabb, ha hat-hétezer emberrel számolunk.²⁹ Tudjuk azt is, hogy az Isza bég vezette középhad a balszárnnyal együtt olyan tizenkét-tizenháromezer főre tehető, az Ali bég vezette különítmény pedig négy-ötezer fős lehetett. Ilyenformán a török sereg huszonkét-huszonötezer főt számlálhatott. Ehhez adódott hozzá a havasalföldiek két-há-

28 Szakály-Fodor: i. m. 33. p.

29 Szakály-Fodor: i. m. 36. p.

romezer gyalogos harcosa, illetve a török kisegítő személyzet is. A szemtanúk tehát tényleg nagy sereget láttak, de a harcoló katonák száma csak körülbelül huszonnégy-huszonnyolcezer fő lehetett.

Az erdélyi sereg létszámát még nehezebb meghatározni, bár a szakirodalomban legalább arra vonatkozóan egyetértés van, hogy kevesebben voltak, mint a törökök. Veszprémy László például öt-tízezer fős magyar (és tíz-húszezer fős török) sereggel számol.³⁰ Ahhoz, hogy a másik oldal erejére vonatkozóan véleményt tudjunk alkotni, először az Erdély által kiállítható hadsereg nagyságát kell meghatároznunk. Zsigmond király 1433-as hadi tervezete, amely egy esetleges török támadás kivédésére készült, Erdély esetében tizenegyezer-százötven lovassal számolt, melyből négyezer a székelyek és szászok együttes része.³¹ A négyezres számot túlságosan alacsonynak találjuk a székelyek esetében; elképzelhető tehát, hogy a tervezet készítésekor nem mérték fel valósan a török veszélyt. Az 1479. évi velencei kémjelentés Erdélynél más adatokat tartalmaz: ebben tízezer nemes, tizenhatezer székely és kétezer erdélyi román szerepel, azaz összesen huszonnyolcezer fő.³² A történészek egy része épp az erdélyiek nagy száma miatt nem veszi figyelembe ezt a forrástól, annak ellenére, hogy például a székelyekre vonatkozó adatot egy kis számolással ellenőrizni is lehet. 1595-ben az erdélyiek Báthori Zsigmond fejedelem vezetésével havasalföldi hadjáraton vettek részt. A legrészletesebb beszámoló erről a hadjáratról Pellérdi Pétertől származik, aki huszonkétezres székely kontingensről ír.³³ Igaz, hogy 1595-ben a székelység erre az alkalomra – saját szabadsága érdekében – különösen széles körű mozgósítást végzett, de az adat így is jelzi katonai erejét. Évi 2,5 ezrelékes népesség növekedéssel³⁴ és 115 évvel számolva, az 1595. évi huszonkétezer fő 1479. évre tizenhatezer-négyszázötvenhatra csökkenhetett – ez a szám vi-

30 Veszprémy László: A kenyérmezei csata. In Eperjessy László – Nagy Mézes Rita (szerk.): *Sorsdöntő csaták a magyar történelemben*. Budapest, 2013, Kossuth Kiadó, 58. p.

31 Bánlaky József: *A magyar nemzet hadtörténelme. A hadművészet állapota és fejlődése Zsigmond korában* (<https://mek.oszk.hu>) (Utolsó letöltés: 2023. 07. 24)

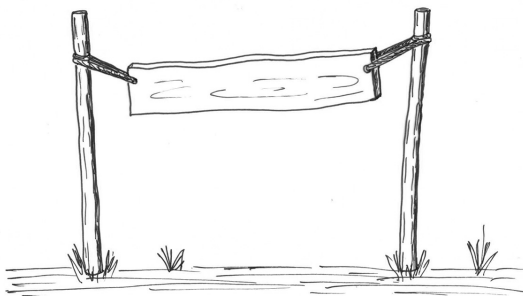
32 Óváry: i. m.

33 Demény Lajos: A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése. In Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly (szerk.): *Székely felkelés 1595–1596*. Bukarest. 1979, Kriterion Könyvkiadó, 104. p.

34 F. Romhányi Beatrix: A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék. *Történelmi Szemle*, 2019, 61. sz. 356. p. 68-as lábjegyzet.

szont nagyságrendileg már megegyezik a velencei kémjelentésben szereplővel. Végül a vaszlói csatában részt vevő ötezer székely gyalog létszáma is arra mutat, hogy 1479-ben a székelyek legkevesebb tizen-négyezer fős katonai erővel rendelkezettek, hisz a gyalogság egy részét otthon tartották, emellett pedig közel ugyanakkora létszámú lovasságuk is volt. Sajnos nem tudhatjuk, hogy a csatába hányan érkeztek meg, de az a vélemény, hogy a török támadás váratlansága miatt az erdélyiek csak kis csapatot tudtak kiállítani, nem tartható. Egyrészt Kinizsi csapatának nagyobb távolságot kellett megtennie, mint a székelyeknek, másrészt pedig a gyors értesítésre is megvoltak a korabeli eszközök. Erre vonatkozóan az 1463. évi erdélyi hadiszabályzat székelyekre vonatkozó részében a következők szerepelnek: „Amikor azonban a szükség váratlan fölkelést kíván, valamennyi szék kapitánya dobokkal és száldobokkal és a Tűzhalomnak nevezett meghatározandó helyeken levő farakások meggyújtása révén ejtse meg az összehívást, aki pedig nem jön el, a fejét veszítse.”³⁵ A veszély hírét tehát hang- és fényjelekkel is továbbbíthatták. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a kenyérmezei csatához az erdélyiek tizenhat-tizennyolcezeres létszámú csapattal vonulhattak fel, és ehhez jött még a segítség három-négyezer főre rúgó serege.

Vitatott, hogy Kinizsi Pál temesi ispán már kezdettől ott volt-e a csatában, vagy pedig – ahogy Bonfini írja – a legjobb pillanatban érkezett. Török forrásunk és a német szemtanú is úgy tudja, hogy



KA3

Száldob (Kolumbán-Antal József rajza)

35 Kordé: i. m. 52. p.

Kinizsi már a csata elején az erdélyiek mellett volt. Bonfini leírása több helyen is tartalmaz színpadias részleteket, így arra kell gondoljunk, hogy a hatás kedvéért egy kicsit ferdített a történeten. Amint írja, (Kinizsi) „...hadra kész rendben távolról követi...”³⁶ az ellenséget, és „egyszer csak a törökök háta megett a hegytetőn felbukkan Pál, a bajtárs, négyszögbe állított páncélos sereggel...”³⁷ A több mint negyven kilogrammos páncélzattal akár napi ötven km távot megtevő lovasság a csatában majdnem tehetetlen lett volna a fáradságtól. A korabeli vezérek vigyáztak, hogy pihent katonákkal induljanak a csatába, ezért szekereken vitték a felszerelést, és embereik csak az összecsapás előtt vették magukra a nehéz páncélzatot. A német beszámoló szerint a török vezérek sem egyszerre, hanem csak kisebb kontingensekben, felváltva engedték harácsolásra csapataikat, így tartalékolva a katonák erejét.³⁸ Teljesen elképzelhetetlen tehát, hogy ebben a korban a csapatok csatarendben vonuljanak. Magát az időzítést is nehezen lehetett volna úgy megoldani, hogy a segítség épp a csata idejére érkezzen a harc helyszínére: a török felderítők valószínűleg felfedezték volna őket, vezéreik pedig megtehetnék volna ellenük a szükséges lépéseket. Mindezek fényében Bonfini változata nehezen hihető: valószínűbbnek látszik, hogy a Kinizsi vezette csapat már az ütközet előtt a helyszínen lehetett.

A CSATA

A kenyérmezei csatára október 13-án került sor. A következőkben a gördülékenységek kedvéért a felhasznált történelmi forrásokat zárójelben, betűvel jelöljük: Bonfini (B), Heltai (H), török (t) és német szemtanú (n). A csata helyét a törökök választották ki (B), (n), természetesen úgy, hogy előnyös legyen számukra. Az erdélyi és a segítségül érkezett csapatok egy erdő védelmében álltak fel (n). Bonfini szerint Báthori, a német szemtanú szerint viszont Kinizsi rendezte hadrendbe a sereget. Bonfini még azt is írja, hogy a szászok az első sorba kérték magukat. A törökök a szász és román vidékeken raboltak, nagy kárt okozva, természetes volt tehát a szászok bosszúvágya. A korabeli szokás miatt arra kell gondolnunk, hogy a vezérek közösen, csata előtt

36 Bonfini: i. m. 953. p.

37 Bonfini: i. m. 957. p.

38 Szakály-Fodor: i. m. 38. p.

tanácskozva határozták meg a seregrészek helyét és szerepét. Ezt a véleményünket erősíti Bonfininek a szászokra vonatkozó megjegyzése is. Báthori az erdélyi nehézlovasokkal közepén helyezkedett el (B, t) – közülbelül hat-hétezer fő lehetett itt. A jobbszárny, mely a Marosig húzódott, első vonalában a szászok háromezer körüli harcosából, majd az erdélyi románok ezerötszáz fős csapatából, Basarab néhány száz lovasából, Brankovics szerb lovasaiból és Jaksics királyi zsoldos seregéből állt össze (B).³⁹ Könnyűlovas és nehézlovas elemek egyaránt voltak itt; együttes létszámuk nem érte el a hétezer főt. A balszárnyat a székelyek adták (B); ők öt-hatezren lehettek. A tartalék gyalogosokból állt. Ők talán háromezren lehettek, és elsődleges feladatuk a tábor védelme volt. Kinizsi Pál közel két-háromezres jól felszerelt serege a balszárnytól a hegyek felé helyezkedett el: a törökök bekerítő támadását kellett kivédenie, egyben pedig tartalék szerepet is szántak neki. Az erdélyiek hadrendje jól szemlélteti, hogy a hadvezérek tudták, a csata megkezdése után már nem lehetséges a kommunikáció a csapatrészek között: mivel személyesen vezették a csapatokat, előre meg kellett



*Akindzsi harci csákánnyal
(török miniatúra alapján rajzolta Kolumbán-Antal József)*

39 Bonfini nem ad meg létszámot, és Brankovics, valamint Jaksics seregét csak a „magyarok” megnevezéssel írja le.

határozni mindenki feladatát. A jobbszárnynak és a balszárnynak fel kellett tartóztatnia a törökök rohamát, a középen álló nehézlovasoknak támadó szerep jutott. Kinizsinek meg kellett akadályoznia, hogy a török könnyűlovasság oldalba kapja az erdélyi sereget.

A törökök is felállították hadrendjüket. A balszárnnyukat Báli bég vezette (t), a legjobban felszerelt, szpáhikkal megerősített (t) és népe-sebb csapat azonban az Isza bég vezetése alatt középhad volt. A török jobbszárny vezérét nem ismerjük, kilétét illetően forrásaink hallgatnak. Megtörténhet, hogy Isza bég saját seregrészét osztotta két részre, így alakítva a jobbszárnnyat.

Ali bégnek a bekerítő hadműveletet szánták, és nem véletlenül: korábban többször is bizonyította hozzáértését efféle haditettekben. A törökök is előre meghatározták, hogy a különböző csapatoknak a csata során milyen szerepet kell betölteniük. A jobbszárnynak és balszárnynak egyszerre kellett támadnia, ezt követően pedig a középhadnak az erdélyiek vezérét, Báthorit kellett volna legyőznie, a vajda megölésével pánikot keltve az ellenség soraiban. Ali bég feladata – mint már volt szó róla – az lett volna, hogy oldalba kapja a már kifáradt erdélyieket.

Az erdélyiek egy erdő védelmében álltak csatarendbe, nem véletlenül: a korabeli seregek a csapatok felállításakor voltak a legsebezhetőbbek. A törökök viszont nem siettek el a támadást: azáltal, hogy hagyták várakozni az erdélyi és magyar nehézlovasokat, tulajdonképpen fárasztani kívánták őket. Ezzel szemben saját katonáik erőnlétére már az erdélyi betöréskor is vigyáztak, csak egy-egy napot engedtek csapataiknak harácsolásra (n), ez pedig azt igazolja, készültek arra, hogy az erdélyiekkel megütközzenek. Az ellenség fárasztása mellett a törökök azért is késleltették a csata megkezdését, hogy Ali bégnek időt biztosítsanak a bekerítő hadműveletre. A harc végül 13 órakor azzal vette kezdetét, hogy egy török vitéz gyalázkodni kezdett – először Kinizsi, majd Báthori irányába – mígnem egy magyar vitéz levágta (n). Ezt követően Báli bég csapata megtámadta a szászokat és hátraszorította őket az erdélyi román csapatokhoz, itt viszont már feltartóztatták a támadást (B). Az erdélyi jobbszárnnyon történő küzdelemmel egyidőben a török túlerő „megnyomta” a székelyeket is, akik a középhad nehézlovasaihoz húzódtak (B). Ekkor indította meg Báthori középen a nehézlovaság támadását. Kemény küzdelem alakult ki (n), még Báthori lovát

is ledöntötték. Egy „Nodzs Antal” (Nagy Antal) nevű vitéz, aki Báthori familiárisa lehetett, saját lovát átadva mentette ki a vajdát nehéz helyzetéből (t).

Amíg a seregek nehéz harcot vívtak egymással, Ali bég megpróbálkozott az előzetes terv alapján feladatul kapott bekerítő hadművelettel, viszont szembetalálta magát Kinizsi seregével. Az akindzsiknek semmi esélyük nem lett volna a zárt hadrendben álló páncélos nehézlovasság ellen, ezért menekülést színélve maguk után próbálták csalni ezeket, hogy így bontsák meg hadrendjüket. Kinizsi jól ismerhette a törökök hadi szokásait, ugyanis nem dőlt be a cselnek (t). Elképzelhető, hogy üldözést színlelt, esetleg könnyűlovasait mozdította a törökök nyomába, de nehézlovassága helyben maradt. Ali bég serege kis veszteséggel elvonult, és már nem is vett részt a további eseményekben. Mikor meggyőződött Kinizsi, hogy a török bekerítő hadművelet veszélye elhárult, pihent nehézlovasságával Báthori segítségére sietett. Hozzáértését igazolja az is, hogy nem elégedett meg a váratlan támadás okozta meglepetéssel, hanem azzal is fokozta a hatást, hogy kürtökkel, dobokkal nagy zajt keltett (H). Az érkező sereg a törökökből rémületet, az erdélyiekből pedig lelkesedést váltott ki. A kialakuló harcban Isza bég halálos sebet kapott, serege pedig menekülésbe kezdett (t). Báli bég seregével magára maradt, így végül ő is a menekülést választotta (t). Délután 17 órára a véres csata eldőlt: az erdélyiek győztek. Sötétedésig üldözték és vágták a törököket (B), (n). A csataterén csak a közel háromezres havasalföldi gyalogság maradt: ők keményen védekeztek, azonban a páncélos gyalogság velük is végzett (n). Az erdélyiek csatakiáltása „Isten és Szent László” volt (n). A csata után a halottakat összeszedték, hogy eltemessék őket, és összegyűjtötték az értékes fegyvereket, ruhákat, lovakat is. Német beszámolóból tudjuk, hogy a zsákmányolt lovakat megszámlálták, és feltehetően az osztozkodás megkönnyítése érdekében az egyéb javakat is összeírták.

A csata valóban nagy és kemény lehetett, amint ezt Kinizsi azon kijelentése is igazolja, amelyet a már említett német szemtanú jegyzett le: „Azért mondja Kinizsi Pál, hogy még soha életében nem vett részt olyan csatában, ahol az ellenség oly szilárdan állt volna, miképpen Isza bég állott kemény falként a maga zászlóaljával.”⁴⁰ Máshol ezt írja:

40 Szakály-Fodor: i. m. 39. p.

„Kinizsi Pál azt beszéli, hogy egész nap nem volt képes körüllovagolni a csatateret és a hadnép táborát.”⁴¹ Egy kis számítással, ha napi 50-60 km lovaglást számítunk, akkor a csatater átmérője közel 20 km lehetett. A törökök jó és tapasztalt vezérek irányítása alatt küzdöttek. A csatater nekik volt kedvező, és számbeli fölényrel is rendelkeztek. Bár az erdélyiek kevesebben voltak, fegyverzetük a páncélosoknak köszönhetően jobb volt. Az erdélyiek vezérei is tapasztaltak voltak, kivédtek a törökök bekerítő hadmozdulatát, és még a pszichikai hadviselés elemeit is alkalmazták Kinizsi támadásakor. A csatát mégis az erdélyiek kitartása és áldozatvállalása döntötte el. A nehéz pillanatokban a szászok és a székelyek is helyben maradtak, Báthori emberei sem hátráltak meg, nem húzódtak vissza a hátul felállított gyalogsághoz. A kortársak elismerését és csodálatát az erdélyiek hősiek helytállása vívhatta ki.

MAGYARÁZAT AZ ILLUSZTRÁCIÓKHOZ

Harci csákány:

Fémből készült, fa nyéllel ellátott fegyver. A nyél a fej mellett és a fogás felőli részen fém erősítést kapott.

Akindzsi kötéllel harcol páncélos katona ellen (török miniatúra alapján)

A miniatúra forrása a Szülejmánnáme, az 1558-ban I. Szulejmán szultán részére készült krónika, amelynek a szerzője Arifi. A krónikát 69 miniatúrával illusztrálták: ezeket török festőműhelyek mesterei készítették, hagyományos (szeldzsuk, ujjur, perzsa) stílusjegyek alkalmazásával.⁴² A miniatúra, amely alapján a rajz készült, egy 1529. szeptember 11-én történt eseményt ábrázol, amelyre Esztergom közelében került sor. Egy akindzsi vezér nemes magyar vitézt fog el kötéllel; a miniatúra a lóról való lerántás pillanatát örökíti meg.

Száldob

„Egymás mellé vert két karóról lógó deszka, melyen a helységekben elszállásolt lovas katonáknak abrakolásra dobolnak.”

41 Szakály-Fodor: i. m. 41. p.

42 Fehér Géza: *Török miniatúrák*. Budapest, 1978, Magyar Helikon – Corvina, XVIII. tábla.

„Európában a dobok csoportjába vonható eszközök csupán jeladásra, a figyelem felkeltésére szolgáltak. Erdélyben egy szál felfüggesztett gerenda vagy deszkalap szolgált erre a célra, rendszerint hársfából (száldokfa), esetleg tölgyfából.”

A hosszabb deszka mély hangot adott, amelynek rezgései kevesebbet veszítenek energiájukból terjedés során, távolabb eljutnak.

Akindzsi harci csákánnyal (török miniatúra alapján)

A mohácsi csatát megörökítő miniatúra az 1558-as Szülejmánnáméból származik⁴³, a kiragadott rész akindzsi vezért ábrázol, harci csákány használata közben. A miniatúrák a szultánt, környezetét és a vezéreket szerepeltetik, hagyományos ábrázolási stílus alkalmazásával, de korabeli fegyverek bemutatásával.



Tűz, 2022
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)

OTTHON – ANYANYELVEN

– Székely Ferenc beszélgetése a 80 éves Veress László
segesvári gyógyszerésszel, világutazóval, közíróval –

– *Manapság mind többet hallani egy jól megszervezett erdélyi patikagyűjteményről, amelynek Te vagy a megálmodója és működtetője. Honnan a szenvedély, és hol található e nem mindennapi kincs?*

– Valóban, közel három éve van egy patikai tárgyakat tartalmazó gyűjteményem Segesváron. Életemet gyermekkoromtól végigkísérte egyfajta gyűjtőszenvedély. Szülőfalumban, Nyárádszentannán, vagy bárhol, ha találtam egy elhagyott, eldobott tárgyat, ami nekem tetszett, hazavittem és egy nem használt kukoricakasban tároltam. Később könyveket, elsősorban régi könyveket, ásványokat, hollóházi tányérokat, csuprokat, egyebeket is gyűjtöttem, és leszámítva a gyermekkoromban összegyűlt tárgyakat, ezeket a mai napig őrzöm. Nem az általad említett patikai gyűjteményemmel együtt, de megvannak...

A gyűjtemény Segesvár patinás főterén, egy nagyon rég, több mint háromszáz évvel korábban (1698) épült nagy ház öt szobájában van berendezve, mintegy 150 négyzetméteren.



A magánmúzeumban 2021-ben

– *Kié volt a ház?*

– A házat Segesvár tragikus sorsú, 17. századbeli polgármestere építtette, név szerint Johann Schuller von Rosenthal. A Segesvárról szóló útikönyvek szinte mindegyike megemlíti a város látványosságai között a *Rosenthal-házat*, amely a város egykori Piacterén (Marktplatz), mai nevén Hermann Oberth téren épült, a 37. szám alatt. A kommunizmus idején a házat államosították, és bérbe adták 9 családnak. Ezek a családok a '89-es fordulat után megvásárolhatták, majd eladhatták, így sikerült megvásárolnom két egybenyíló, közös bejáratú lakrészt, földszinttel, emelettel. Egyébként az itt található gyógyszerári gyűjteményről már több napilap, televízió is beszámolt, és szinte az ország minden részéről voltak látogatók.

– *Mit tudunk a szászok erdélyi letelepedéséről és ittlétéről?*

– A történészek a szász lakosság több évszázados erdélyi fejlődésével kapcsolatban öt korszakot különböztetnek meg: 1. a szászok letelepedése, életük megszervezése, fejlesztése, kiteljesedése korszaka (12–15. század); 2. a független Erdély, török befolyás korszaka (1541-től, 16–17. század); 3. az osztrák fennhatóság korszaka 1690–1867 (18–19. század); 4. a magyar fennhatóság korszaka 1867–1918; 5. a román fennhatóság korszaka 1918-tól.

II. Géza király (1141–1162) idején érkeztek az első földműves csoportok, akik a „Saxones” elnevezést kapták. Az építészet és a mezőgazdaság területén fejlettebb technikát alkalmaztak az itt lakóknál, számos kiváltságot élveztek, és ezekből lettek a későbbi szászok. Kezdetben Dél-Erdélyben, a Királyföldnek nevezett területen (Szászváros, Szászsebes, Nagyszében), majd északabbi területeken, a két Küküllő mentén és Beszterce vidékén is letelepedtek. II. András király 1224-ben a Királyföldön lakó szászoknak kiváltságlevélben (Andreanum) biztosította és megerősítette jogaikat. Ezek a jogok később terjedtek ki a teljes szász közösségre (Universitas Saxonum).

Hamarosan megszervezik életüket, védelmi rendszerüket, minden településen zárt közösségeket alakítanak ki. A független Erdély (1541-től) korszakában a társadalmilag kevésbé fejlett Török Birodalom hatása alatt, a számtalan járványos betegség, háborúskodások idején a szász lakosság több mint fele elpusztult – Segesváron is. Ekkor

kezdődik a szász falvakon a román lakosság betelepülése, a helyiek beleegezésével (pl. Dános). Társadalmilag javulás az osztrák fennhatóság korszakában állott be, eljött a polgári fejlődés, a modernizáció korszaka, a szászok életszínvonala nyugati szintre emelkedett. Az osztrák–magyar kiegyezés (1867) utáni törvények nem kedveztek a szász lakosságnak, elkezdődött a zárt szász közösségek felbomlása, amely 1918 után teljesedett ki. Számtalan szász család telepedett vissza Németországba, és más nyugati államokba.

1945 után, a szocialista Románia idején egyre többen vándoroltak ki az országból, 1965 után a kivándorolt német és zsidó nemzetiségű állampolgárokért az ország fejdíjat, ún. „váltságdíjat” is kapott; bizonyos adatok szerint összességében mintegy kétmilliárd német márkát. Ez a folyamat 1990 után felgyorsult, amely az erdélyi szász lakosság teljes megsemmisüléséhez vezetett. 1945-ben a Küküllő vármegye és Segesvár német ajkú lakossága 65%-át alkotta az összlakosságnak, ma már ez az arány a nullához közeledik. Emléküket az évszázados építészeti örökségük és a temetőik őrzik.

– *Szögezzük le már az elején: gyűjteményről vagy múzeumról van szó?*

– Az elmúlt idők folyamán, a 17. századtól kezdődően több múzeum-definíció is született. Gyűjteményem megfelel a különböző meghatározások alapvető elvárásainak, de a kiállított tárgyak nagy többsége csak 60-70 éves, a kommunista évekből származik. Nézetem szerint egy igazi múzeum nagyon régi, esetenként több száz- vagy ezeréves tárgyat tartalmaz, ezért inkább gyűjteménynek nevezném a kiállított tárgyaim összességét.

– *Milyen céllal jött létre a gyűjtemény?*

– A kommunista állami gyógyszerértáruknak szeretnék emléket állítani, hisz manapság csak magánpatikák működnek az országban. Fontosnak tartom ipartörténeti szempontból is, amely rálátást nyújt az emberiség egészségét felülvizsgáló fejlődési szakaszokra, valamint ennek térben és időben való alakulására.

– *Mikor alakult és mi adta az ötletet?*

– Mai formájában 2020 végére alakult ki a gyűjtemény. Az anyagot addig lakásunk közel 90 négyzetméteres alagsorában tároltam néhány

patikai bútordarabbal együtt, rendezetlenül, nagy összevisszaságban. 2020 nyarán sikerült megvásárolnom az említett épület földszint-emelet lakrészét, ahol korábban egy gyenge forgalmú ruhásüzlet működött. Tulajdonosa felszámolta a boltot, és a „nagyon jó állapotban levő” helyiséget áruba bocsátotta. Ezt vásároltam meg.

– *Hogyan sikerült bebútorozni, kialakítani a belső teret, hogy ez megfeleljen az eredeti célkitűzésnek?*

– A földszinti kisebb teremben az 1991-ben létrehozott magánpatikám régi, többszörösen árvíz sújtotta és elnyűtt bútorzatát helyeztem el. Ezek az 1950–60-as évekből származnak. A '91-ben alakult Rubin gyógyszertárban már nem volt helye a régi bútoroknak, újat vásároltam, de volt tárolásra alkalmas helyiségem, ami később fontos szerepet játszott a gyűjtemény gyarapításában. Ezt a helyiséget officinának¹ rendeztem be.

Az emeleti két nagyobb teremben szintén '89 előtti évekből származó bútorzat található, a sepsiszentgyörgyi Balogh család, a székelykeresztúri Marosi család és a geryeszegi Incze család magánpatikáiból származnak – a felsorolt gyógyszerész családok nagylelkű adománya-ként. Ezenkívül az emeleti, harmadik helyiségben látható bútordarabok és más tárgyak a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem Gyógyszerészeti Karának új helyiségbe költöztetése alkalmával leszázalékolt régi tárgyai közül származnak, és az egykori alma maternek és tanárainak állítottam emléket. Itt láthatók – a helyiség falain – egykori professzoraim, tanárain, tanársegédeim fényképei is.

– *Mit tartalmaz a gyűjtemény, és hány darabról van szó?*

– A gyűjteményben a kommunista években a hazai gyógyszertárainkban használatos tárgyak – műszerek, készülékek, lepárló készülékek, mérlegek, fajanszból, üvegből, fából készült por- és folyadéktároló edények, a gyógyszertárakban előállított készítmények csomagolására és kiadására alkalmas felszerelés – láthatók, összességében mintegy négyezer darab. Persze, ez a szám állandóan gyarapodik, s remélem a jövőben is fog...

1 officina: a gyógyszertárnak az a helyisége, ahol a gyógyszer kiadása történik

– *Honnan származnak a kellékek?*

– Tudni kell, hogy Romániában 1991–92-ben kezdték engedélyezni a magángyógyszertárak létrehozását. Kezdetben a megszűnt gyógyszerpontok helyiségeit adta bérbe az akkor még állami tulajdonban működő gyógyszertári vállalat. A gyógyszerpontok csak bizonyos, nem receptköteles gyógyszereket forgalmazhattak, felszereltségük nem felelt meg a gyógyszertári követelményeknek; a privatizálni óhajtó gyógyszerésznek érdeke és kötelessége volt beszerezni az alapvetően fontos gyógyszertári kellékeket, edényeket, eszközöket, műszereket. Segítőkész kollégáim, barátaim – akik Maros, Hargita, Máramaros megyében laktak – számos gyógyszertári kellékkel ajándékoztak meg. De ezenkívül orvosi és patikai segédeszközöket forgalmazó üzletekből is vásároltam, addig, hogy már-már összegyűlt fölös mennyiségben is. Természetesen ezeket megőriztem, és ma már ki vannak állítva a gyűjteményben. El kell mondanom, hogy 2000 előtt piacon, ószeren, régiségkereskedő boltokban vásárolt (Marosvásárhely, Szeben, Medgyes, Kolozsvár, stb.), magángyűjtőktől beszerezett, interneten eladásra hirdetett tárgyakkal bővült a gyűjtemény. Abban az időben viszonylag olcsón hozzá lehetett jutni régi patikai tárgyakhoz. Az utóbbi időben egyre több magánpatika zár be végleg, vagy tulajdonosa gyógyszertári láncolatoknak adja el a forgalmazási jogot, a praxist, akik már nem foglalkoznak magisztrális receptek elkészítésével, így sok készülék válik fölöslegessé, amit a tulajdonos elad vagy elajándékozik.

– *Ha már itt tartunk, tisztázzuk: mi a magisztrális készítmény?*

– Hivatalos előírások vagy orvosi előirat (magisztrális recept), ritkábban a gyógyszerész saját kezdeményezése alapján, megfelelő hivatalos szervek által ellenőrzött alap- és segédanyagokból, gyógyszertárak laboratóriumában, gyógyszerész (magister, vagyis: mester) által elkészített gyógyszerformák: oldatok, cseppek, porok, kapszulák, kenőcsök, kúpok, pilulák, esetleg teakeverékek.

A gyógyszeripar megjelenésével, fejlődésével egyre inkább az iparban előállított gyógyszereket írták fel a betegeknek az orvosok, a patikai magisztrális gyógyszerkészítés háttérbe szorult, de nem tűnt el. Ma is sokak által kedvelt, elsősorban azért, mert a magisztrális gyógyszerek

kel egyénre szabott kezelés valósítható meg (például gyerekek esetében), és olcsóbbak az ipari készítményeknél.

– *Gondoltatok külföldön beszerezhető patikafelszerelésekre is?*

– Vásároltam magyarországi régiségkereskedőktől, magánszemélyektől több, interneten meghirdetett patikai kelléket, tárgyat. Bár többször megfordultam nyugat-európai üzletekben, régiségkereskedőknél, a magas árak miatt ott nem vásároltam.

– *Mennyit kérnek egy ilyen tárgyért?*

– A tárgy milyensége, minősége, ritkasága vagy előfordulási gyakorisága befolyásolja az árat. Például egy gyógyhatású port vagy folyadékot tároló 50, 100, 300, 500 ml űrtartalmú patikai edény értéke itthon 20 és 500 lej (4 és 100 euró) között váltakozik. Nyugaton ez kétszer, háromszor drágább. A közönséges átlátszó üvegekből készült edények olcsóbbak, a színes (kobalt vagy más) üvegtárgyak lényegesen drágábbak.

– *Létezik még hasonló gyűjtemény az országban?*

– Tudomásom szerint Nagyváradon, Szatmárnémetiben, Kézdivásárhelyen, Jászvásáron és Galacon van hasonló gyűjtemény. Tartalmában a kézdivásárhelyi áll legközelebb az én gyűjteményemhez; szerepel az interneten is. Európában hasonló gyűjteményről nincs tudomásom, de lehet, hogy létezik. Én csak lényegesen értékesebb patikamúzeumokat ismerek, akár közelebbről is, de ezek régi, több száz éves tárgyakat, bútorokat tartalmaznak. Hazánkban régi patikai tárgyak értékes gyűjteménye Nagyszebenben, Kolozsváron, Oravicabányán, Bukarestben és Segesváron létezik.

– *A gyógyszerészeti tárgyakon kívül értékes, mondhatni ritka orvosi könyvek, kiadványok is találhatóak a szekrényekben. Említs meg néhányat.*

– A legfontosabbak: *Pharmacopoea Hungarica* I., vagyis az első Magyar Gyógyszerkönyv (1871); a harmadik és a negyedik Magyar Gyógyszerkönyv; egy Német Gyógyszerkönyv (1847); *Román Gyógyszerkönyv* (Farmacopeea Română) 5. (1943); 6. (1948), 7. (1956), 8. (1970), 9. (1988) kiadások; számos gyógyszerrendeléssel foglalkozó könyv magyar és román nyelven, a 19–20. századból; Faragó József *Orvosló*

Könyvecskéje szegényeknek (1791); a Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Kar számos kölönyomata az 1950–1960-as évekből. Különösen közel áll hozzám az 1845-ben kiadott *Műipari vegytan alapismeretei* című könyv Nendtovich Károlytól, aki Bugát Pál és Irinyi János, a 19. század elején készült nyelvújítása szerint sorolja fel a kémiai elemeket. Ilyen például *Éleny* (oxigén), *Légeny* (nitrogén), *Köneny* (hidrogén) és még sorolhatnám. Tulajdonomban van Meissner Pál gyógyszerész (Segesváron tanult patikusi mesterséget, később a Bécsi Politechnikai Egyetemen nyert professzori címet, 1832-ben Irinyi János professzora) *Központi fűtésről* írott könyvének első kiadása, kölönyomatban, és még számos régi és újabb szakkönyv.

– *Aki nem tud Segesvárra utazni, megnézheti a gyűjteményt interneten is?*

– Az utóbbi két évben sokat változott, bővült a gyűjteményem. Kezdeti formájában a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság honlapján tekinthető meg: *Veress László Segesvári Gyógyszertári Múzeuma* cím alatt, jelenlegi állapotában még nem látható, de folyamatban van a felvitele az internetre.

– *Mióta foglalkozol gyógyszerészet-történettel?*

– Több mint ötven éve annak, hogy egy kedves kolléga megajándékozott dr. Orient Gyula (1869–1940), Erdély talán legnagyobb gyógyszerész történészének az *Az erdélyi és Bánáti gyógyszerészet története* című könyvével (Kolozsvár, 1926), amelynek olvasása közben döbbentem rá, hogy a gyógyszerésztörténet szűkebb hazánkban nagyon érdekes, és engem ez különösen érdekel. Orient Gyula gyógyszerész (1891) és orvosi diplomával (1906) rendelkező szaktörténész volt, aki gyógyszerész feleségével együtt, erdélyi körútján közel kétezer patikai tárgyat, iratot, ereklyét gyűjtött össze, többek között Segesvárról is, az akkori Oroszlán Patika tulajdonosa ajándékaként. Az utóbbiak leírása szerepel az én könyvemben is (*Népgyógyászat és hivatalos orvoslás határán. Segesvár gyógyszerészet-történeti emlékei*. Marosvásárhely, 2021). Orient Gyula gyűjteményét 1902-ben helyezte letétbe az Erdélyi Nemzeti Múzeumnál, és ez ma is a kolozsvári patikamúzeum alapját képezi.

Később, mintegy 40 éve jelentek meg Németországban Guido Fabritius erdélyi származású német-szász gyógyszerész könyvei (*Beiträge zur*

Geschichte der deutschen Apotheken und Apotheker in Siebenbürgen és Verdienstvolle deutsche Apotheker aus Siebenbürgen, Drabenderhöhe, 1986 és 1989), amely az erdélyi szász gyógyszerárak és gyógyszerészek történetéről szól két kötetben, és ezeket a szerző hozzám is eljuttatta. A szerző részletesen tanulmányozta és megörökítette könyveiben többek között a segesvári szász patikák és patikusok történetét több száz éven át – ez is különösen nagy hatással volt rám nézve. Később megjelent dr. Péter Mária marosvásárhelyi egyetemi adjunktus *Az erdélyi magyar gyógyszerészet története* (Kolozsvár, 2013) című, igen részletes könyve, ennek hatására, valamint a szerző személyes tanácsára kezdtem el behatóbban foglalkozni a segesvári gyógyszerészet történetével.

– *Mennyire ismerős számodra Segesvár múltja, a régi patikák, a járványban megbetegedett polgárok gyógyítási helyei?*

– Amennyire a történelmet kedvelő, azzal behatóan és komolyan foglalkozó amatőr számára lehetséges. Úgy érzem, hogy ma már elég jól ismerem városom, Segesvár gyógyítói, patikái, patikusai történelmét, történetét, a szász történészek, a román történészek és a magyar történészek szempontjából is. A patinás város felkínálja a múlt tanulmányozását, hisz sok, ma már nagyobb városnál is gazdagabb történelme van, és ez a megállapítás különösen érvényes a gyógyítás történetére. Korábban, még a 20. század elején is sok beteg Segesváron kereste gyógyulási lehetőségét, sokan jöttek a marosszéki falvakból, például a Patak mentéről is. (Beteg apámat Rigmányból gyermekkorában, a 20. század elején, szülei a híres segesvári orvoshoz, dr. Oberthhez vitték.) A szász történészek behatóan tanulmányozták és leírták a Királyföld egészét, köztük a Segesvár lakosságát sújtó járványok történetét és azok kezelését. A segesvári ispotályokban² több járványos és tömegeket érintő betegséget is kezeltek már a középkorban, és természetesen később is, köztük a pestist, a leprát, a maláriát, a Szent Antal tüzet, stb.

2 ispotály: egészségügyi intézmény, amelyben a fekvő betegeket elhelyezik, ápolják és gyógyítják, illetve ennek épülete, kórház.

– *Kik voltak Segesvár legrégebbi és leghíresebb patikusai?*

– Erdélyben az első gyógyszertárak a 15. század közepén jelentek meg, előbb Nagyszebenben, majd Kolozsváron. Segesvári patikusról (Petrus) szóló feljegyzés a 16. századból való, de ismereteink szerint az első patika csak a 17. század végén nyílt meg. Ez volt az ötödik Erdélyben. Ugyancsak a 17. századból ismert egy patikus – Bertramus néven – aki, valószínű, ismert volt Erdély-szerte, ugyanis a feljegyzések szerint Apafi Mihály fejedelem az általa készített gyógyszert használta felépülésére. Ez a Bertramus egy gazdag család patikusa, vándorpatikus vagy gyógyszertár-tulajdonos lehetett, de konkrét bizonyítékot egyik állításra sem ismerünk. Később már számos segesvári tudós patikus vált ismertté hazánkban és határon kívül, névsoruk, tevékenységük leírása megtalálható a könyvben. Többek között segesvári, szász származású gyógyszerészek alapítottak patikát számos, magyarlakta településen a Székelyföldön, és ott véglegesen letelepedtek, jelentősen hozzájárulva az illető helység (Udvarhely, Székelykeresztúr, Marosvásárhely stb.) egészségügyi és gyógyszerellátási fejlődéséhez.

– *Hogyan volt régebb, amikor nem létezett intézményesített gyógyszer-gyártás és forgalmazás?*

– A sumérok, asszírok, babilóniak, majd az egyiptomiak, görögök és rómaiak idejében hosszú évszázadokon, sőt évezredekken keresztül az orvosok (gyógyítók) készítették az orvosságot.

Galenus (Kr. u. 129–200) a Római Birodalom tudós orvosa és gyógyszerésze a második században ajánlotta az orvosi hivatás kiválasztását a gyógyszerkészítők hivatásától. A 8. századtól kezdve a gyógyhatású anyagokat (pharmakonokat) előbb az arab világban, majd a második évezred hajnalától Európa nyugati országaiban is különálló épületekben, raktárakban (görög szóval: *ápothékében*) állították elő gyógyszerészek és segédjeik, megfeszített munka árán. Ti. a gyógyszertárakban reggel hat órától este kilencig folyt a munka. Ez így volt a 15. századtól a 20. század elejéig. A gyógyszerészek elsősorban saját készítményeiket forgalmazták. Erdélyben évszázadokon keresztül kevés gyógyszertár működött, de már a középkorban, és később a kolostorokban a hozzáértő szerzetesek készítettek gyógyító anyagokat, elsősorban a saját maguk által termesztett növényekből. Így volt ez

Segesváron is. A kisebb településeken jobb híján kuruzslók, vajákosok³, írástudók (diákok) vagy gyakran arisztokraták gyógyítottak, készítettek maguknak és a rászorulóknak gyógyszert. Az intézményesített, megszervezett gyógyszergyártás a 19. század végén indult be Európában, majd hazánkban is.

– Régen miből készültek a gyógyszerek?

– Az ókorban zömmel növényi és ásványi anyagokkal gyógyítottak. A középkortól a 16. századig elsősorban az állatvilágból nyert anyagokból (tüdő, zsír, velő, csont, szőr, váladék vagy éppen az egész állat, tüskés disznó, vakondok, kígyó, ezerlábú, madarak, varas béka), néha emberi eredetű anyagokból (vizelet, múmia) készítettek a mai ember számára undorító gyógyszereket. A német orvos és gyógyszerész, Paracelsus (1493–1541) hatására ezek a visszataszító anyagok kiküszöbölődtek, a későbbiekben elsősorban növényi anyagokból, aztán ásványi és kevés állati eredetű anyagból állítottak elő gyógyszereket. Megjegyzem, hogy a középkortól évszázadokon át bizonyos – sebészeti – eljárások ellátása a borbélyok (chirurgusok-sebészek) kezébe került, akik nem részesültek orvosi képzésben. Ugyanakkor az érvágás, a hánytatás, a hashajtás és a beöntés hozzátartozott a gyógymódokhoz – ez így volt a középkortól egészen a 19. század elejéig. Az utóbbi gyógymódot, a beöntést elsősorban a gyógyszerészek végezték. A segesvári múzeumban látható gyógyszeres hatóanyag-tároló edények kétszáz-háromszáz éves felirata jól tükrözi a hashajtás fontosságát abban az időben: a használt gyógynövények és ásványi anyagok nagy része hashajtó hatású volt. A múzeum külön érdekessége és ritkasága – Európában is párját ritkítja – a *Pilulae perpetuae* felirat. Az edényben örök pilulák, labdacskok voltak egykor, amelyek antimonból készültek, erős hashajtók voltak, bontatlanul távoztak a szervezetből, és az éjjeli edényből kihalászva, lemosva újra és újra használhatók voltak. (!)

– Valahol olvastam, hogy régen az emberi testrészeket, így a hájat is felhasználták gyógyszerkészítésre. Ez igaz?

– Igaz. A Segesvári Történelmi Múzeum ritkasága és érdekessége – európai mércével mérve is – az *Axungia hominis* feliratú patikai edény,

3 vajákos: kuruzslással, babonás gyógyítással, jóslással, kártyavetéssel foglalkozó személy

amely egykor emberi hájat tartalmazott – bizonyosság az állításra. Ezt az anyagot a 16. századtól a 20. század elejéig használták külsőleg-belsőleg egyaránt: külsőleg kenőcsökben számos bőrbetegség kezelésére, belsőleg fájdalomcsillapítóként fog- és csontfájdalmak esetén, tüdőbaj, reuma, köszvény ellen.

– Milyen régi gyógyszerek találhatók a gyűjteményben, amit ma is lehet használni az embergyógyászatban?

– Tegyük különbséget a Segesvári Történelmi Múzeum tulajdonában levő, igazán régi gyógyszerek (18–19. századi) és a saját tulajdonomban levő, a kommunista évekből származó tárgyak, ritkábban gyógyszerek vagy gyógyhatású anyagok között! A városi múzeum anyagában levő edények felirata tanúsága szerinti, a 200-300 éves növényi és ásványi eredetű gyógyszerek mintegy 60 százaléka ma is használatos. Az én gyűjteményemben levő, alig 50-60 éves kevés anyag, vagy a gyógyszerertároló edények egykori tartalma legnagyobb részét ma is alkalmazzák. A kiállított anyagok szavatossága rég lejárt, emberi használatra alkalmatlan.

– Végigjárva a földszinti és az emeleti szobákat, rengeteg patikamérleget látunk. Valóban olyan „pontosak”, ahogy a népi tájszólásban is elhíresültek?

– A patikusok számára alapvetően fontos műszer a patikai mérleg, a gyűjteményben mintegy 40 található. A patikai mérlegek pontosságát, megbízhatóságát több évszázadra visszamenően a hivatalos szervek ellenőrizték, hiszen az elkészített gyógyszer minősége szorosan összefügg a mérleg pontosságával. Gyógyszerkönyvek szabályozták/szabályozzák a mérlegek pontossági határértékét, amelyek eléggé szorosak – csupán néhány centigramm. Van olyan patikamérleg a gyűjteményemben, amelyen ma is látható a 19. században végzett ellenőrzés bejegyzése. A mérlegek állapotát, pontosságát évente ellenőrizték, és ma is ezt teszik.

– Több nagy méretű, ember által szinte fel sem emelhető öntöttvas mozsár van a gyűjteményben. Ezeket mire használták?

– A mozsár a mérlegek mellett évszázadokon keresztül a gyógyszerészek fontos segédeszköze, sőt jelképe volt. A Segesvári Történelmi

Múzeumban van egy 17. századi festménymásolat kiállítva, amelyen az orvos, a gyógyszerész és a sebész tréfás megjelenítése látható. A patikus keze, lába, törzse különböző méretű és alakú mozsarakból áll, nem véletlenül, hiszen a patikus rendszeresen használta és használja a gyógyszertári készítmények előállításánál darabolásra, finomításra, porításra, szilárd anyagok összekeverésére. Gyűjteményemben is számos, különböző nyersanyagból, nevezetesen porcelánból, bronzból és öntöttvasból készült mozsár látható. Ezek mindegyike súlyos, de az öntöttvasból készült, vastag falú, ódon mozsár talán a legnehezebb, közel húsz kilogrammot nyom. Ezt ásványi anyagok (antimon, vas, réz és más ásványi sók), növényi részek (gyökér, kéreg) porítására használták, hála nagy szilárdságának.

- *Látható egy tablóképmásolat is még a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemről. Miért őrzöd?*

- Ez nem másolat, hanem eredeti, 120 éves, múzeumba illő tárgy, amely a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 1903-ban végzett gyógyszerészeinek a tablója. A tablón látható végzős gyógyszerészek egyike Nagy Jenő, Magyarláros egykori gyógyszerészenek az apósa. Jenő bácsi fia, dr. Nagy Levente adta át megőrzésre dr. Péter H. Mária egyetemi tanárnak, aki aztán a múzeumnak adományozta azért is, mert pályafutásomat 1967-ben abban a magyarlárosi gyógyszertárban kezdtem, amelynek vezetője korábban Nagy Jenő gyógyszerész volt. Személyesen ismertem őt, gyakran elbeszélgettem vele. A tabló alatt látható Hints Vilma egykori nyárádszeredai gyógyszerésznő diplomamásolata is 1907-ből. Ő volt az első erdélyi nő, aki gyógyszerész diplomát szerzett.

- *Több könyved jelent meg, amelyek itt is ki vannak állítva. Kérlek, sorold őket.*

- *Materia Medica (1)* (Segesvár, 2020); *A Segesvári Történelmi Múzeum patikai állványedényei hatóanyagtartalmáról* – röviden (román és magyar nyelven); *Népgyógyászat és a hivatalos orvoslás határán. Segesvár gyógyszerészet-történeti emlékei* (Marosvásárhely, 2021, magyar nyelven); *Materia Medica (2) Beitrage zur geschichte der Pharmazie in Siebenbürgen* [Az erdélyi gyógyszerészettörténetről – röviden] Band 1 (Első kötet, Nagyszeben, 2022 – német, román és magyar nyelven, illusztrációkkal).

– *Mi van készülóban?*

– Egy kisebb terjedelmű ismertetésen dolgozom gyűjteményem különleges, fontosabb tárgyairól. Ezt megfelelő fotóanyaggal szeretném ellátni. Ezenkívül foglalkoztat a marosvásárhelyi *Népújságban* megjelent utazásaimról készült beszámolók gyűjteményes kiadása. Külföldi utazásaink alkalmával számos történelmi, természeti színhelyet, világörökséget látogattunk meg, és ezeken a helyeken különböző emléktárgyakat vásároltunk, amelyek rövid leírását, katalogizálását szeretném elvégezni – ha időm engedi...

– *Térjünk át a Te életedre és beszéljünk arról: hol születtél, milyen volt a gyermekkorod, mesélj a szüleidről.*

– A második világháború idején, 1943. augusztus 4-én jöttem a világra egy Nyárád menti kis faluban, Nyárádszentannán. Apám a református falu kántortanítója volt; így az öt-tíz évvel idősebb testvéreimmel együtt a nagy udvar és kert között épült kántori lakásban születtünk, az iskola, a templom és a parókia közelében – én voltam a negyedik gyerek. A tágas környezet, a falusi élet és a szülők, testvérek gondoskodása, vagy éppen kényeztetése biztosította számomra a boldog, gondtalan gyermekkort. Apám iránti ragaszkodásom, az iskolás gyerekek zsi bongása 3-4 éves koromban ellenállhatatlanul vonzott, szinte állandóan az osztatlan (egyszerre 4 osztály, egy tanteremben) iskolában voltam. Már iskolás korom előtt megtanultam írni-olvasni, számolni, legalább második osztályos szinten. Így adódott, hogy egy iskolai évben – tanfelügyelői engedéllyel – két osztályt végeztem el (1-2). Ezért mindig egy-két évvel idősebb gyerekekkel jártam egy osztályba, annak ellenére, hogy fizikailag elmaradt testalkattal rendelkeztem. Apám előszeretettel oktatott a természetben; emlékeztetések maradtak a szabadban, az iskola fölé magasodó, palatetőnek nevezett dombon tartott órák. A dombra felfelé gyalogolva például az egyre távoluló horizont fogalmát értettük és jegyeztük meg egy egész életre. A dombról végigkövethettük a Nyárád völgyében kisvasúton közlekedő vonatot, megtanultuk kiszámítani sebességét, de még a hang terjedési sebességét is, az állomásból induló mozdony sípjából feltörő gőz látványa és a hozzánk érkező síphang között elmúlt másodpercek számából. Növény-, állat-, madár-, rovarismeretünk is jelentősen gyarapodott – hála a

szabadtéri leckéknek. A különböző tantárgyak magától összekapcsolódtak, szünetek nélkül, játékosan és élvezettel tanultunk a tavaszi és őszi napsütésben.

– *Milyen emléked van még otthonról?*

– Később, a nagymamánál töltött vakációk révén egy másik kedves falut és lakóit ismerhettem meg közelebbről, jelesül a Patak völgyében fekvő Vadasdot. Mindkét faluban tágas udvar, kert állt rendelkezésünkre: Szentannán testvéreimmel, falusi barátaimmal, Vadasdon a velem egyidős unokatestvéreimmel és néhány falubeli gyerekkel játszhattunk, kóborolhattunk kedvünkre, akár naphosszat. Szüleim a Patak völgyéből származtak: apám Rigmányból, édesanyám Vadasdról.

Az egyéniség fejlődésében, későbbi sikereiben vagy sikertelenségeiben szerepe van a környezetnek, a körülményeknek, amelyben felnő az egyén, az átörökölt és velük született tényezők, a tanulás, gyakorlás mellett. Ma is hiszem és vallom, hogy a falusi környezetnek vannak olyan jellegzetességei, amelyek előnyt jelentenek a városi környezettel szemben: a falun felnőtt gyerekek közelebb állnak a természethez, hozzá jobban kapcsolódnak, több alkalmuk van a szabad mozgásra, levegőjük egészségesebb, napfényesebb életük nyugodtabb menetű. Más szóval: a falusi gyermek életét elsősorban a család, a természet, az iskola és a vallás határozza meg, egyéni adottságai mellett.

Vadasdi református lelkész nagybátyám hatására és a személye iránti tiszteletből rendszeresen részt vettünk a vasárnapi istentiszteleteken, majd ebéd közben elmagyarázta nekünk a napi ige üzenetét. Nem voltak pusztába kiáltott szavak. Nagybátyánk Tordán élő, nyugdíjas ügyvéd apósa, Kerekes Béla bácsi a 20. század elején szerzett ügyvédi oklevelet, gyakran töltött hosszabb időt Vadasdon, és ha ottlétünk egybeesett,



Gyermekkori kép 1947-ből

vele jártunk gyalogtúrázni Vadasd falu csodálatos környékén. Elmondása szerint egyetemi évei alatt szinte kötelező volt a hallgatók székelyföldi peregrinálása, és a székely családok esténként be is fogadták őket, igaz legtöbbször a szénacsűrben aludtak, de mindig kaptak egy darab kenyeret, tejet, túrót, tojást, és így sikerült végigjárniuk a Székelyföldet nagyon olcsón, megismerniük és megszeretniük a székely embereket. Földrajzi, geológiai, történelmi, néprajzi ismereteiből túráink alkalmával szívesen oktatott bennünket is, valójában sokat merítettünk ezirányú ismereteiből – ma is emlékszem ezekre.

Özvegy Nagyanyánk egyedül felügyelt reánk, kiváló háziasszony volt, életében mindig sok embernek kellett főznie, hat gyereke mellett 8-10 napszámosnak az államosításig, amikor földjeitől megfosztották, és a háza egyik szobájában a kollektív gazdaság irodáját rendezték be. Személyesen ismertem a galádul meggyilkolt Sántha József tanító bácsit (Bölöni László futballista nagyapját – a szerk. megjegyzése); egyik, Vadasdról gyalogosan történő hazatértünk alkalmával elkísért Szentannára, közel Havadig, hogy elbeszélgessen Apámmal.

A falusi tanító tudása, kultúrélete, felkészültsége hozzájárul a gyermek szellemi fejlődéséhez. Apám nagyon szigorú, de elismert, kiváló tanító volt; az alapokat az első négy osztályban minden tanítványa jól elsajátította, a felsőbbi, nyárádszeredai osztályokban a Szentannáról érkező gyerekek mindig a legjobbak között voltak. Talán ezért is a városon felnőtt és tanult gyerekekkel szemben, tantárgyversenyeken, versenyvizsgákon, de később az egyetemen sem éreztem magam vidékinek, gyengébbnek, bár a városi környezetben felnövő gyerekek rendelkezésére álló intézmények, művelődési tényezők, iskolák általában fejlettebbek, jobbak, erősebbek, mint a vidékiek. Talán még hadd mondjam el, hogy Nyárádszeredában (ma már egybe van növe Szentannával) működött az iskolakórus, két tanár vezetésével. Számos éneket tanultunk meg, elsősorban Nyárád menti népdalokat, persze másokat is, de különösen sok kórusművet és mozgalmi dalt. Ez utóbbiakat három nyelven is: magyarul, románul, oroszul. A kommunista mozgalmi dalokat a május elsejei, augusztus 23-i, november 7-i felvonulásokra kellett megtanulnunk. Ma is végigénekelném az Egy a jelszónk: a béke (oroszul: Gyéti ráznűj národov) vagy sok más olyan éneket, amit nem szívesen énekeltünk, de meg kellett tanulnunk...

– *Hogyan vészeltétek át a háborút?*

– 1944 szeptemberében, a második világháború frontja és az akkori hírek szerint az értelmiségiekre nézve veszélyes Vörös Hadsereg közeledtével, szüleink úgy határoztak, hogy elmenekülnek nyugati irányba. Vonattal Kelet-Magyarorszáig, Laskodig menekültünk, majd az ott vásárolt kétlovas szekérrel eljutotunk Pozsony közelébe. Útközben többször is utolért a nagy ágyúdörög és bombázás, a front; valószínű onnan származik, hogy a mai napig nem tűröm a nagy zajt, a puskalövéseket. Menekülésünk végső pontjától, Ekecstől (Szlovákia), mintegy ezer kilométeren keresztül, a Laskodon vásárolt lovas szekérrel tértünk haza, orosz nyelven írott engedéllyel, és a szekéren levő tárgyak, személyek pontos leltárával. Ez 1945. május végén történt meg. (Az eredeti iratokat mint kordokumentumokat máig őrzöm.) Lakásunkat teljesen kifosztva találtuk, szüleink a legfontosabb berendezési tárgyakat nagyszüleink segítségével póolták, de a következő évtizedek nagy szegénységben teltek el. Nagyobb testvéreim egy-egy iskolai évet veszítettek.



Érettségi kép (1960)

– *Hol jártál iskolába?*

– Miután Szentannán kijártam az elemi iskola első négy osztályát, ötödikbe Nyárádszeredába adtak, ahová gyalog (1,5 km) kellett mennem, esős, rossz időben falábon. De szerencsések voltunk, mert a 7. osztály elvégzése évében, 1956-ban Nyárádszeredában megalakult a középiskola, így a középiskolai tanulmányaimat is ott végeztem el, 1960-ban.

– *Hová felvételiztél?*

– Tartományi ösztöndíjjal a kolozsvári matematikai egyetemre irányítottak, ahol a felvételi kezdete előtt egy nappal behívtak a dékánhoz,

közölték velem és még kilenc sorstársammal, (három-négyszáz jelentkező közül), hogy megvonják a tartományi ösztöndíjat, esetemben azért, mert apám tisztviselő létére 1 hektár szántófölddel rendelkezik és kizsákmányolónak minősül. Az ösztöndíj megvonása azt is jelentette, hogy a felvételem nem sikerült. Egy év tanítás következett, matematikát tanítottam Székesen, Marosvásárhely közelében, helyettes tanári státussal, alig 17 évesen. Ez a tanítási év meghatározta további életemet: rájöttem, hogy a pedagógusi pályát nem nekem találták ki, de mindenképpen nagyon sokat tanultam az alatt az év alatt (1960–1961): megismertem a ballagás utáni „életet”... Az RKP 1960-ban hirdette meg a mezőgazdaság teljes és végleges szocialista átalakítását, vagyis: a kollektivizálás befejezését hazánkban. Ebben a folyamatban különösen fontos szerepet szántak a falusi értelmiségieknek, jelesen a tanügyi dolgozóknak. Székes lakossága megtagadta belépését a kollektív gazdaságba, ugyanis akkor már társas gazdaságban (az elnök a református lelkipásztor volt) dolgoztak, és abban is szerettek volna maradni. 1960–1961 telén esténként 8-10 között, sorra minden családot beidézték az iskolaépület legnagyobb tantermébe, ahonnan rendre, férjet és feleséget együtt átvezettek egy másik osztályterembe, ahol 2-3 tanár és egy pártaktivista várta, hogy meggyőzze őket a szocialista mezőgazdaság előnyeiről, magasabbrendűségéről – persze kevés sikerrel. Én mint a tantestület legfiatalabb tagja, a *gyűjtő*ben vártam a beidézett családokat, ahol a kollektív gazdaságok működési szabályzatát olvastam fel, elejétől végéig, újból és újból. Egyik bácsi meg is kérdezte: – Maga hány éves? – Tizenhét – feleltem. – Na, akkor még gyermek, hallgasson! – förmedt rám idegesen. Mondhatom, nem szívesen mentem ezekre az alkalmakra, de köteleztek. Ráadásul rám bízták a kommunista agitációs lozinkák megírását, „karbantartását” az egész faluban, amihez nem is értettem, de utáltam is...

Ha visszagondolok ezekre az évekre (1960–1961), most is magam előtt látom a szegény idős embereket, sebzett kezeiket, szomorú, megtört tekintetüket.

– *Hogy kerültél a gyógyszerészeti egyetemre?*

– Másodszori felvételt már nem a matematika szakra készültem, a fennebb jelzett okokból, a kérdés csak az volt, hogy akkor hová? A középiskolában végig a legjobb tanulók között szerepeltem, szüleim

is szeretnék volna, ha egyetemi diplomát szerezhetnék. Legközelebb hozzám, térben és szívem szerint is, Marosvásárhely volt, ahol már másfél évtizede működött az Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem és a Pedagógiai Főiskola. Ez utóbbi már nem vonzott, maradt az orvosi és a gyógyszerészeti kar, de az orvosi karral járó tantárgyak (anatómia, bonctan, kórbonctan) egyáltalán nem voltak ínyemre, így hát beiratkoztam a Gyógyszerészeti Karra, szintén ösztöndíj nélkül. Egész évben és a nyári vakációban is komolyan, tudatosan készültem erre a pályára, annak ellenére, hogy nem sok ismeretem volt erről a hivatásról. Kémiából (szerves, szervetlen) és botanikából felvételiztünk közel háromszázan a megjelölt harminc helyre. A felvételi előtt Marosvásárhelyen egyhónapos felkészítő tanfolyam volt, kiváló tanárokkal, amelyen én is részt vettem. Sikerült a felvételim, és nagy lelkesedéssel tanultam tovább, soha nem hiányoztam sem az elméleti előadásokról, sem a gyakorlati órákról (napi 2, plusz 4-8 óra szombaton is). Az első félévi szintizes vizsgák után állami ösztöndíjban részesültem, amit az egyetem elvégzéséig megtartottam. 1966-ban végeztem az egyetemen, és a mai napig azt mondom: hála Istennek, életem legsikeresebb választása volt, ma is ezt a hivatást választanám.

- Hogyan történt a kihelyezés; milyen nehézségekkel találkozta a kezdeti években?

- Államvizsga után az ország összes gyógyszerészeti egyetemén végzett hallgatók az ötévi általános függvényében felállított sorrend szerint választhattak - akkor még tartományt -, és később, az ott kijelölt 9-15 helység közül gyógyszerertárat. Maros tartományt már elválasztották előttem, így Máramaros tartományt választottam, abban a reményben, hogy elsőként nagyobb települést választhatok a tartományon belül. Számításom bejött, ugyanis Magyarlápason, a Nagybányától 45 kilométerre lévő rajoni központban működő gyógyszerertárat választhattam, beosztott gyógyszerészként. 1966 őszétől 1967 tavaszáig katonai szolgálatot teljesítettem, és az év áprilisában foglaltam el állásomat a magyarláposi, 1854-ben a Vojth család által alapított patikában. Hamarosan két településen is helyettesítettem kollégákat: Kápolnok-monostoron és Kapnikbányán - igaz csak egy-egy hónapot. 1967 augusztusában kineveztek a magyarláposi kórházi patika vezetőjének, amelyet 12 éven át vezettem. Kapnikbányán, a gyógyszerertár közelében

lakott a neves színesfém-bánya egyik mestere, aki kétszer is magával vitt a bánya mélyébe (8 órán át), ahol legnagyobb örömömre láthattam az úgynevezett *bányavirágok*, szép kristályok jelenlétét, és kedvet kaptam ezek gyűjtésére. Az összegyűjtött kristályok nagy része még ma is megvan, megtekinthető a múzeumban.

– *Mit tudsz mondani Magyarlápóról?*

– Magyarlápos a Keleti-Kárpátokban, a Cibles-hegység alatt, igen szép környezetben, a láposi hegyek által határolt medencében fekszik. A várost átszeli a legtöbbször bővizű Lápos folyó. Hűvös, nedves, ködös éghajlatát is a Cibles jelenléte határozza meg; jellemzőek a nagyon hideg telek.

Lápos rajon (járás) az elmúlt évszázadokban Szolnok-Doboka vármegye része volt, lakossága több mint kilencven százaléka román anyanyelvű, sajátosan máramarosi kultúrával, tájszólással, szójárással, viselkedéssel. Tájszólásukban számtalan csak ott használatos szó van, amelyeket én nem ismertem, munkatársaim segítségével sikerült megtanulnom ezeket; kezdetben sokszor elkeseredtem, a betegek kiszolgálása közben. Viszont a máramarosi emberek messzemenően befogadókak, jóindulatúak, van bennük egy veleszületett humor, így könnyű volt beilleszkednem. Említettem, hogy május elsejétől helyettesítettem Kápolnokmonostoron, tehát ünnepnapon is dolgoznunk kellett a felzászlózott patikában. Az erősen rongyos országzászlót nem én tettem ki, de az ellenőrzésre jött megyei kommunista pártvezér engem szidott meg a zászló állapotáért. A takarítónő mentett ki szorult helyzetemből, ugyanis azon kívül, hogy nem voltam hibás, nem is igazán értettem, hogy miért ordít reám. A takarítónő elmondta a dühös pártfőnöknek, hogy én csak azon a napon kerültem oda... Egyébként a pártvezérrel, aki civilben tanár volt, és később együtt tanítottunk, láposi tartózkodásom idején jó viszonyom alakult ki, többször is nevettünk első találkozásunk történetén...

– *Milyen emlékeid vannak a magyarláposi magyarokról?*

– Magyarlápóról, ahol 12 évet töltöttem fiatalságom legszebb éveiből, szinte kizárólag maradandó, szép emlékeim vannak. Kihelyezésem idején rajoni központ volt, a státussal járó összes adminisztratív egységgel: bíróság, rajoni irodák, ügyvédi irodák, stb. Vagyis: helyben

minden ügyes-bajos dolgát elintézhette a rászoruló. Akkor már a település neve Țîrgu Lăpuș volt, a Lăpușul Unguresc nevét már nem volt szabad használni, és a közeli Románlăpos neve sem Lăpușul Românesc volt, hanem egyszerűen Lăpuș. Ma is az. Magyarlăpos neve nem véletlen, mert odaérkezésem idején is a közel négyezer lelket számláló lakosság több mint fele magyar volt; hétosztályos magyar tannyelvű iskola működött a településen, bár a korábbi évekhez viszonyítva sokkal kisebb létszámú osztályokkal. Itt ismertem meg feleségemet, Mártát, akinek az édesapja ottani tősgyökeres, sokgyerekes magyarlăposi családból származott. Tanítói oklevéllel zenetanár volt a helyi román nyelvű középiskolában, édesanyját pedig a '40-es években helyezték ki óvónőnek a magyarországi Balatonfüredről. Aztán végleg Lăposon maradt a család. Márta osztályában 27 magyar anyanyelvű diák volt, az 1960-as években még 12-15 gyerek tanult egy-egy osztályban, jelenleg a négyosztályos magyar tagozat egy osztályteremben működik, összevont formában, és megszűnőben van. A református konfirmáló gyerekek egy része román nyelven mondja el a fogadalmát.

– *Mikor kezdett drasztikusan csökkenni a magyar lakosság számaránya?*

– Amíg ott éltem, 1967–1979 között, a lăposi magyar fiatalok nagyobb része még nem költözött el; élénk kulturális élet folyt: magyar amatőr színtársulat, nagy református és római katolikus gyülekezet működött a településen és a közvetlen szomszédságában lévő színmagyar Domokoson (Dămăcușeni). A rajonok megszűnésével (1968) viszont már több magyar értelmiségi kénytelen volt elhagyni Lăpost, de ez még nem volt akkorra veszteség... Kihelyezésem évében (1966) az általános magyar tannyelvű iskola számtantanár nélkül maradt, s későbbi apósom kérésére, elvállaltam a számtan tanítását, mivel korábban már volt némi tapasztalatom az 5–7. osztályos matematika oktatásában. Reggelente 8–10 óra között tanítottam, hogy eredeti munkahelyemen is eleget tegyek. Két év után jött egy diplomás matematikatanár, de akkorra a magyar nyelvű általános iskolát áthelyezték Domokosra, ahol a mai napig működik.

Rendszeresen ellátogatott Lăposra a Szatmárnémeti Északi Színház, néha a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház magyar részlege és a Népi Együttes is – mindig teltházas előadások voltak.

– *Miért döntöttetek úgy, hogy elköltöztök Magyarláposról?*

– 1969-ben született első gyerekünk, majd 1974-ben a második. Hideg, ködös, nedves éghajlatát nem igazán tűrte szervezetem, reumás fájdalmak gyötörtek. Nagyobbik fiunk az ötödik osztályt már Domokoson végezte 1979-ben, s akkor elhatároztuk, hogy olyan helyre költözünk, ahol gyerekeink magyar nyelven tanulhatnak egész érettségig. Így jött a képbe Segesvár, ahonnan gyógyszerész sógornőmet férje után áthelyezték Szászrégenbe. Megpályáztam és megnyertem a segesvári állást. 1979-ben átköltöztem, majd egy évvel később követett a család is – azóta Segesvár az otthonunk. Bármennyire megszoktam és megszerettem Lápost, úgy érzem, hogy jól döntöttünk... A láposi magyar közösség – vegyes házasságok, elköltözések, idős emberek kihalása miatt – fogyatkozóban van, de mindig nagy szeretettel gondolunk az ott töltött időre, a láposi emberekre; évente legalább kétszer ma is „hazalátogatunk”.



A családom (1978)

- Van valamilyen humoros emléked, amely ma is megmosolyogtat, ha eszedbe jut?

- Van. A magyarláposi járóbeteg-rendelő közelében volt egy kisebb, elhanyagolt terület, ahol a csalán kedvére fejlődhetett. Egy alkalommal a patika ablakából észrevettük, hogy egy bácsi bemegy a csalánosba, leveti kabátját, ingét, majd lekucorodik a csalánosba. Eleinte nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget a történeteknek, mindaddig, amíg a belgyógyász szakorvos egyszer be nem jött a patikába. Elmondta, hogy van egy páciense, egy bányász a közeli csillámbányából, aki krónikus allergiában szenved: kéthetenként hosszabbítja betegszabadságát. Gyógyulása érdekében minden, hazánkban fellelhető és általa ismert antiallergikumot kipróbált – a gyógyszerek nevét is felsorolta –, de semmi nem használt. Kért, ha ismerünk az említetteken kívül valamilyen újabb készítményt, szóljunk neki. Engem arra is megkért, hogy menjek fel vele a rendelőbe, nézzem meg a beteget én is, és készítsék valamit a kiütések enyhítésére. Felmentünk az első emeleten levő rendelőbe, ahol a belgyógyász konzultációs szokása szerint félkörben állt 7-8 beteg. Egymás után meghallgatta panaszukat, majd felírta a receptet. Legelől állt deréktól felfelé meztelenül az a bácsi, akit láttunk néha a csalánosba bemenni, levetkőzni. Csupasz testét nagy, hólyagos kiütések borították. Nekem azonnal bekattant, hogy a csalán okozta és tartotta fenn a „szegény beteg” idült bőralergiáját, és biztosította számára a hosszas betegszabadságot...

Mondtam a kedves orvos kollégának, menjünk vissza a patikába, mert találunk ott gyógyszert erre a bajra. Ott elárultam, hogy többször is láttuk a „beteget” meghempereggni a csalánosban. Orvos barátunk előbb bizonyúan dühös lett, de hamarosan ő maga derült legjobban azon, hogy egy csalafinta páciens ilyen sikeresen túljárt az eszén.

- Igaz, hogy Nagysomkúton született, de lelkész édesapja révén később Magyarláposra került Szilágyi Domokos neves költőnk. Ismerted, találkoztatok?

- Szilágyi Domokos, vagy ahogyan becézték, Szisz 1938-ban született Nagysomkúton, ahol jelenleg létezik is egy Szilágyi Domokos-emlékszóba. Akkor az édesapja ott volt református lelkész. 1939-ben, alig néhány hónapos korában került, családjával együtt, Nagysomkútról Magyarlá-

posra, ahová a helyi református gyülekezet hívta meg az édesapját gyülekezeti lelkipásztornak. 16 évvel később, 1955-ben az édesapját a batizi református egyházközség lelkészévé választotta, és családjával együtt elhagyta Lápost. Batiz község Szatmárnémeti város tözsomzéd-ságában fekszik, és a Szilágyi gyerekek már korábban a szatmári iskolákba jártak (több okból is, amit itt nem részletezek), köztük Szisz is, tehát minden szempontból előnyösebb volt Batizban szolgálni, mint Láposon. Szisz 1955 után már nem járhatott Láposra a szüleihez, de mindig szívesen látogatott ide ismerőseihez, barátaihoz.

Ő már az ötvenes évektől kezdte közölni írásait (vers, próza), amikor én még középiskolás voltam, és az ott tanult kortárs költőkön és írókon kívül – Majtényi Erik, Hajdú Zoltán, Zelk Zoltán, Nagy István, Asztalos István, Szilágyi András, Sütő András, stb. – senkit nem ismertem. Bár – jelzem – az *Utunk* és az *Igaz Szó* lapoknak édesapám rendszeres megrendelője és olvasója volt.

A magyarláposi református parókia és a kántortanítói lakás tözsomzédok voltak, de ezeket a nagyon régi épületeket közben lebontották, ma már egyik sem létezik. A kántor abban az időben (1948-ig) a későbbi apósom volt, így nejem (szül. 1945) és Szisz naponta találkozott, sőt Szisz óvónénije a későbbi anyósom volt. A felsorolt személyektől hallottam először Szilágyi Domokosról, akivel személyesen jóval később, az 1970-es évek elején-közepén találkoztam. Anyósom szerint okos, értelmes, de izgága óvodás gyerek volt. Először Láposon, egy orvos házaspár barátainknál tett látogatása alkalmával találkoztunk. Fiatal patikusként felnéztem rá, ő rögtön felajánlotta, hogy tegezzük egymást. Kíváncsi voltam, hogy a kortárs magyar költők közül kit tart a legnagyobbknak. – Te biztos nem ismered őt – felelte – (kinézte belőlem), de azt a Magyarországon élő költőt Nagy Lászlónak hívják... Akkor még élt Nagy László. Ezután a beszélgetés után kezdtem keresni a Nagy László-köteteket, verseket, és amennyire értek hozzá, megállapítottam: a két költő lelkivilága, stílusa nagyon hasonlít egymásra.

Másodszor Batizon találkoztunk Szisszel, az édesapja temetésén, ahová apósommal együtt mentünk, de csak részvétnyilvántásunk meghallgatására futotta idejéből... Harmadszor halála előtt 2-3 hónappal találkoztam és beszéltem vele valamivel hosszabb ideig, abban a gyógyszertárban, ahol dolgoztam, ugyanis nagyon lerobbant állapotban volt testileg-lelkileg, és fájdalomcsillapító, nyugtató gyógyszerekre volt

szüksége. Egy fehér, vak személyek által használt bottal a kezében jött be a gyógyszerárba, egy láposi ismerőse támogatásával.

Temetésére 1976-ban apósommal együtt mentünk Kolozsvárra, a Házsongárdi temetőbe, de elkéstünk, a temetés már lezajlott, nem láthattuk a résztvevőket. A következő években megvásároltam néhány kötetét; dedikált könyvem nincs.

Hervay Gizella, a felesége – tudtommal – 1973-ban járt Magyarlápосon, Szisz családjával együtt, de nem találkoztam vele. Szisz édesanyja később özvegyen is ellátogatott Láposra. Ő később Sepsiszentgyörgyön élt, s csak halálában követte férjét a batizi temetőbe. Lelkipásztor fiam (Veress László, Marosszentkirály református lelkésze – a szerk. megj.) nagyon kedveli Szisz írásait, verseit, mert Láposon született, és különösen ragaszkodik szülővárosához. Együttlétünk alkalmával szinte mindig elszavalja Szisz *De rég nem jártam* című versét (1957), ami minket is elérzékenyít: „csak menni s hazaérni, mint anyjához a gyermek”.

– *Milyen feladatokat láttál el régebb és látsz el ma is a református egyházban?*

– Már a magyarlápосi református gyülekezet elöljárói – lelkipásztor, gondnok – javasoltak presbiternek, amit az akkori szokások szerint, az RKP városi szervezetének is engedélyeznie kellett. De ezt az én esetemben nem tette meg! A mai napig sem tudom, miért. Jóval később, 1984-ben a segesvári református gyülekezetben választottak meg presbiternek, két évvel később a Küküllői Református Egyházmegye tanácsa tagjának, valamivel később egyházmegyei presbiteri főjegyzőnek, még később egyházmegyei főgondnoknak. 12 éven keresztül voltam a Romániai Református Zsinat, a Kárpát-medencei Egységes Magyar Zsinat alapító tagja, majd igazgató tanácsos, tehát végigjártam az egyházi hierarchia minden lehetséges világi (presbiteri) lépcsőfokát. Fiaim folytatják egyházunk rangos szolgálatát; egyikük lelkipásztor, egyházmegyei és egyházkerületi tisztségviselő, a másik világi tisztségviselő.

– *Tudom, hogy rengeteget utazik a család; hol jártatok a nagyvilágban?*

– A szocializmus idején, hosszú éveken keresztül bezártságban éltünk, határon kívül ritkán, vagy egyáltalán nem utazhattunk. Ezért, aki tehette és utazni kívánt, országunk gyönyörű tájait látogatta meg. Én

is ezt tettem: már egyetemista diákként az ország összes régióját meglátogattam, mind a települések (épített örökség), mind a természeti csodák tekintetében. Az 1970-években már egy kicsit lazult a helyzet, és utazást tehettünk a szocialista országokba. Egy hónap leforgása alatt meglátogattuk Magyarországot, Csehszlovákiát, Lengyelországot és Kelet-Németországot (1972). Hosszú szünet után, 1984-ben gyermekeinkkel együtt még egyszer sikerült eljutnunk ugyanezekbe az országokba. Megtapasztaltuk, hogy a meglátogatott országok sokkal jobban fejlődtek, mint a mi országunk...

– *Ezenkívül megrögzött biciklisták vagytok, mármint Te és a gyerekek. Hol jártatok két keréken, majd autón, vonaton, repülővel?*

– A '80-as években tapasztalt benzinkrízis idején kerékpárral látogattunk el országunk távolabbi tájaira, évente akár többször is. Emlékezetes maradt kerékpártúránk közül a torockói, a szebeni, a Szent Anna-tóhoz tett utunk, és a leghosszabb, a Jászvásártól Bukarestig egy hét alatt lekarikázott utunk. (Segesvár–Jászvásár vonattal, Bukarest–Segesvár vonattal).

Az 1989-es fordulat után a mai napig pontosan negyven országot látogattunk meg. Ebbe bekapcsolódott a feleségem is. A felsorolt egykori szocialista országokon kívül az összes európai országba eljutottunk, azonkívül Japánba, USA-ba, Törökországba, a Szentföldre, Tunéziába és Izland szigetére. Utazásaimból néhányat a *Népújság* hasábjain ismerttettem sorozatban az elmúlt évek során, ezenkívül több vetített képes előadást tartottam Segesváron és más településeken a skandináv és a balti államokról, Törökországról, Spanyolországról, stb.

– *Készítettél „leltárt”, hol, mit láttatok és mit hoztatok magatokkal – emlékebe?*

– Két-három hét alatt egy-egy ország legalább 15-20 különböző települését, városát, azok nevezetességeit, történelmi helyét, természeti csodáit lehet megismerni. Ezekre később az ott vásárolt kisebb tárgyak emlékeztetnek, mint a vitrinbe vagy falra helyezhető edények, dísztárgyak, poharak, szobrocskák, poszterek, nipppek, könyvek. Közel kétszáz ilyen tárgyat őrizünk lakásunkban. „Leltárt” nem készítettem, de gyakran gondolok arra, hogy a tárgyak leírása által maradandó emléket állítsak utazásainkról, élményeinkről – magunknak és másoknak.

- Több lapnak írtál, munkatársa voltál sok éven keresztül. Nem gondoltál egy önéletrajzi kötetre?

- Úgy gondolom, hogy életem folyása egy erdélyi átlagembernél nem különb, annak ismeretéből az olvasó nem sokat meríthetne, tehát nem gondolok önéletrajzi kötetre. Néhány napilapban ismertettem az eredményeimet, annál többet ma sem mondhatok.

- *Mesélj a családról, a gyerekekről, az unokákról.*

- Mint korábban jeleztem, Magyarláposon nősültem, feleségem Márta-Ibolya, jelenleg nyugdíjas, aktív korában fogtechnikusként dolgozott a láposi, majd a segesvári fogászaton. Magyarláposi apa és balatonfüredi anya gyereke. Fogtechnikusi diplomát a dési érettségi után Kolozsváron szerzett, 1963-ban. 1968-ban házasodtunk össze, két gyerekünk született: László és Zsombor. László 1989 előtt érettségizett, humán beállítottságú egyén, sok gondot okozott jövője megszervezése az akkori körülmények között, de Isten akaratából olyan hivatást sikerült elérnie, amire vágyott, választott és talán rátermett: református lelkész diplomát szerzett a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben. Miután elsajátította a német nyelvet, egyéves nagyszebeni, majd újabb egyéves svájci (Zürich) továbbképzésen vett részt. Ezután került a Brassói Egyházmegyébe kebelezett Olthévízre. Jelenleg a marosszentkirályi református gyülekezetben szolgál, immár 18 éve. Felesége, Enikő a gyülekezet kántora, kántor-tanítói oklevéllel. Házasságukból született két kislány unokánk – Dorottya és Zsófia –, mindketten a marosvásárhelyi művészeti iskola tanulói.

Kisebbik fiunk, Zsombor 1997-ben gyógyszerész diplomát szerzett a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen, jelenleg az általam alapított Rubin gyógyszertár ügyvezetője, úgy is mondhatnám: a főnököm, mert még aktív gyógyszerész vagyok – immár 57 éve. Felesége Emese-Csilla református lelkészi és tanári oklevelet szerzett a kolozsvári egyetemen, jelenleg a segesvári Aurel Mosora (korábban 2. számú) Általános Iskola magyar- és hittantanára. Az Isten négy gyerekkel ajándékozta meg házasságukat: Kincső (orvostanhallgató, a vásárhelyi egyetemen már harmadik generációsként), Csenge (érettségi előtt álló), Zsombor (középiskolás, tizedik osztályos) és Zengő (első osztályos). Mindkét fiam írogat; László társszerzőként több könyvben

is szerepel, cikkei a református lapokban, ritkábban napilapokban jelennek meg. Különálló kötete eddig csak Zsombornak jelent meg, szám szerint öt, ezek utazási emlékek. A család hobbija az utazás; fiam egyenesen világutazóként ismeretes közeli és távoli tájakon.

– *Milyen díjnak és kitüntetésnek vagy a tulajdonosa?*

– *Éljenjáró egészségügyi dolgozó (1987); Könyv és Gyertya-díj (2017); Kiváló Gyógyszerész (2019); Magyar Arany Érdemkereszt (2021); Segesvár város díszpolgára (2023).*

– *Mit üzensz a mai fiataloknak, honfitársaidnak?*

– Mindenkienek üzenem, hogy a történelemből, elődeink életéből sokat meríthetünk, tanulhatunk. Igyekezzünk megismerni távolabbi ősünk tetteit, életét, helytállásukat. Követendő példának említem a Marosvásárhelyen közel 300 évvel korábban, a 18. században élő Mauksch nevű szász nemzetiségű, magyarul jól beszélő gyógyszerész intelmeit fiához, amelyben ezt írta: „*Otthon, családdal, gyerekeiddel CSAK az ANYANYELVEDEN beszélj! Munkahelyeden, a patikában mindenkihez a saját nyelvén szólj!*”



*Kiránduláson a nagy családdal
(2018)*



*Családdal a Magyar Arany
Érdemkereszt átvétele után
a Csíkszeredai Főkonzulátuson, 2021-ben*

A fiatal nemzedéknek üzenem: maradjanak meg a klasszikus erdélyi, a székely erkölcs értelmében vett embernek, tartsák meg anyanyelvüket, de tanulják meg – bárhol is élnek – országuk nyelvét is, hisz csak így tudnak teljes értékű emberek, sikeres szakemberek lenni! A távoli jövőben élőknek Nagy László költő szavaival mondom: „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket.”



*Utolsó vacsora 6., 2015
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)*

Vass Ágnes

GENERÁCIÓKAT ÖSSZEKÖTŐ OLVASMÁNYAINK

Néhány évvel ezelőtt egy olvasást népszerűsítő konferenciára írt dolgozatomban középiskolás diákjaim olvasási szokásait, könyvekhez, olvasáshoz való viszonyát mértem fel és mutattam be.¹ Úgy vélem, ha idén megismételtem volna ezt a pár évvel ezelőtti kutatást, hasonló eredményre jutottam volna a nem kötelező olvasmányok számát, minőségét és a diákok kötelező olvasmányokhoz való viszonyulását illetően is. Néhány év természetesen nem sok idő, viszont több mint 20 éves magyartanári munkámra reflektálva azon is elgondolkodtam: mennyit változott a középiskolai kötelező lista az évtizedek folyamán? Gyökereiben változott-e? Milyen olvasmánylistát ajánlhattak nagyszüleimnek az ő tanáraik bő száz évvel ezelőtt? Mit köteleztek szüleimnek az 50-es évek végén? Mennyit változott száz év alatt az irodalmi kánon, az érettségire kötelező művek listája? S ha alapjaiban nem változott, akkor lehet az irodalom – szűkebben: a kötelező iskolai olvasmánylista, olvasmányélmény – egyfajta híd, mely generációkat köt össze? Érettségire készülő gyerekekkel beszélgetve fogalmazódott meg bennem hangsúlyosabban ez a kérdéssor, hiszen most tudatosodott bennem, hogy lényegében az ő korosztálya is majdnem ugyanazokon a kötelezőkön rágja át magát, mint én 30 évvel ezelőtt. Jelen írás nem kíván négy generáció irodalomtanulásának, kötelező iskolai olvasmányélményének átfogó bemutatása lenni, ennél jóval szűkebb körben – mondhatni: családi körben – vizsgáltam a fenti kérdéskört. Mivel középiskolai tanárként dolgozom, csak a líceumi tankönyvek tartalmi részét próbáltam összehasonlítani, kiegészítve ezt az anyagot szüleim beszámolóival, saját tapasztalataimmal, gyermekem reflexióival. Munkámat nehezítette az a tény, hogy nagyszüleim és szüleim idejéből származó irodalom tanterveket nem találtam, s bár az interneten számos anyag van, mely a korabeli tanterveket elemzi, ezek nem

1 Vass Ágnes: Mit olvasunk a pad alatt? A népszerű és a klasszikus irodalom kapcsolódási pontjai. In Molnár Júlia (szerk.): *Olvasd többet! Határtalanul – magyarul*. Sepsiszentgyörgy, 2018, T3 kiadó, 51–56. p.

tartalmazzák az akkori kötelező magyar művek listáját. Hasonló helyzetbe kerültem e két korosztály tankönyveit illetően is: mivel keveset találtam belőlük, hajdani diákok magyarfüzeteit, irodalmi szöveggyűjteményeket olvastam át, hogy pontosabb képet nyerjek a korabeli magyartanításról.

S hogy mi volt számomra érdekesebb? A száz évvel ezelőtti tankönyv átböngészése, esetleg a kommunista ideológiát tükröző korabeli magyarfüzet vagy netán a saját diákéveim tankönyveinek újbóli átolvasása? Úgy érzem, leginkább azok a családi beszélgetések, melyek során én is beleélhettem magam nagyszüleim, szüleim vagy a fiam iskolai mindennapjaiba.

1. NAGYSZÜLEINK IDEJE

Nagyszüleim a Trianon előtti időben születtek, az új század gyermekei voltak ők, azé a századé, amely elméletileg már „sok gondot és pénzt fordított a középiskolai oktatás korszerűsítésére, hiszen a polgári fejlődés igényei megkívánták a megbízható, az államrend iránt lojális magatartást tanúsító hivatalnoki és értelmiségi réteg képzését.”² Ugyanakkor a korabeli oktatáspolitikai változását jelzi az a tény is, hogy a lányok, nők tanítása is egyre hangsúlyosabb kérdéssé vált. Nos, mindez igaz a magyarországi oktatási rendszerre, ám nem vonatkozatható a Romániához csatolt Erdélyre, amelyet az írástudatlanok nagy száma és az oktatás román nyelvűsége jellemzett. Így tehát nagyszüleim egy olyan iskolai rendszernek lehettek tanulói, amely lehetőséget teremtett arra, hogy a négyosztályos elemi elvégzése után tovább tanulhassanak, viszont anyanyelven, magyar nyelven állami iskolában erre nem volt lehetőségük. Így például anyai nagyanyám az elemi után négyosztályos polgári iskolát, akkori nevén „kisasszonyképzőt” végzett – ez utóbbit már román nyelven –, apai nagyanyám viszont – lévén alsórákosi – mind a hat polgári osztályt román nyelven végezte. Vagy apai nagyapámat, aki a székelykeresztúri tanítóképző diákja volt, a középiskolában már több tantárgyból tanították román ajkú, magyarul nem értő, nem beszélő pedagógusok. Ők tehát megérték a romániai oktatás azon törvényét, amely egyik napról a másikra a román nyelvű

2 Fehér Katalin: *Oktatásügy a századforduló körüli évektől a trianoni békeszerződésig.* <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1354.html> (Utolsó letöltés: 2023. október 14.)

tanítást-tanulást tette kötelezővé, így sajnos az ő középiskolai szintű magyar kötelező olvasmánylistájukról – mivel nem volt ilyen – nem beszélhetünk. Magyar nyelven tanulni, olvasni a délutáni, egyházak által szervezett oktatásokon volt lehetősége a korabeli diákoknak, de hogy mennyire éltek ezzel a lehetőséggel a saját nagyszüleim, nem tudni. Túllépve saját családomon, úgy gondolom, erdélyi vonatkozásban, általánosan is kijelenthető, hogy az iskolai kötelező olvasmánylista hídszerepéről, generációkat összekötő funkciójáról nem beszélhetünk. Más a helyzet a korabeli anyaországi nagyszülők esetében, akik megérhették Klebelsberg iskolareformját. Kultúrpolitikájának lényege így foglalható össze: „Klebelsberg szerint a vesztes világháború, a forradalmak, a trianoni békediktátum mind hozzájárultak ahhoz, hogy hazánk politikai tekintélye csökkent, gazdasága tönkrement, jövője bizonytalanlanná vált, a lakosság hite, önbizalma szertefoszlott. Ebben a helyzetben a felemelkedés felé egyetlen út vezet: egy újszerű nemzeti érzés kibontakoztatása az emberekben, melynek alapja az a felismerés, hogy a magyarság nem rendelkezik számottevő nyersanyagkészlettel, gazdasági erőforrásokkal, de hatalmas kulturális értékek birtokában van. Időtálló értékű kultúránk egy magas szintű, korszerű oktatási és művelődési intézményrendszer keretei között jelentős további értékeket hozhat létre. Az ország felemelkedésének fontos tényezője tehát a kultúra minél szélesebb rétegekre való kiterjesztése. Ebből a sajátos »nemzetnevelési« programból következett, hogy a magyar művelődés egész intézményrendszerét modernizálni, fejleszteni szükséges.”³ Tovább szöve a gondolatot: ebből a programból következett az is, hogy a 20-as, 30-as években Magyarországon tanterv- és tankönyvreformokat figyelhetünk meg.

Egy korabeli tankönyv, melyet szemléletmódja, tartalmi része miatt böngészttem át, egy 1927-es, dr. Prónai Antal által írt, Budapesten kiadott könyv, mely a gimnázium, reálgimnázium és reáliskola, valamint a leányközépiskola VII–VIII. osztálya számára íródott, átdolgozói pedig dr. Alszeghy Zsolt és dr. Sík Sándor.⁴ Hangsúlyoznám még egyszer, hogy saját nagyszüleim ebből a tankönyvből – a fent említett

3 Fehér Katalin: *Kultúrpolitika és közoktatásügy a két világháború között*. In <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1362.html> (Utolsó letöltés: 2023. október 14.)

4 Dr. Prónai Antal: *A magyar irodalom története a gimnázium, reálgimnázium, reáliskola és leányközépiskola VII–VIII. osztálya számára*. Budapest, 1927, Szent István-Társulat.

okok miatt – nyilván nem tanulhattak, viszont anyaországi kortársaik olvasmányélményeit már szolgáltathatta ez a tankönyv. A könyv az irodalomtörténeti korszakok áttekintése után a kronológiai elvet követve mutatja be irodalomtörténetünk korszakait, kezdve az ősmondák korától a századforduló költészetéig, a függelékben pedig a világirodalom rövid összefoglalója kap helyet. Beszédesekek már maguk a fejezet-címek is, melyek egyben a korszakhatárokat jelölik. *A hitújítás kora* című fejezet tárgyalja például a protestáns szellemű irodalmat, Balassi munkásságát, *A katolikus visszahatás kora* fejezetben Zrínyiről, Pázmányról, Gyöngyösiről olvashatunk, míg a Mikest és Faludi Ferencet bemutató fejezet *A pihenés korszaka* címet viseli. Ezeket követik *A felújulás kora*, *A romanticizmus kora*, *A népies nemzeti irodalom kora* című fejezetek. Érdekesnek tűnt az, hogy az egyes korszakok ismertetőjében jóval több szerző kerül megemlékezésre, bemutatásra, mint mai tankönyveinkben, s bár érezhető a szerzők életútjának, munkásságának leírásában, értékelésében, hogy kiket tartottak a tankönyvszerzők elismerésre méltónak, az nem derül ki, kik szerepelhettek a kötelező háziolvasmányos listán. Tény, hogy a korabeli diák – a mostanihoz viszonyítva – egy-egy korszak tanulása közben más szerzők nevével is megismerkedett, mint a mostani: olvashatott például Amade László, Révai Miklós, Széchenyi István, Fáy András, Czuczor, Garay, Bajza, Jósika, Eötvös József, Toldy Ferenc, Szigligeti Ede, Deák Ferenc és mások munkásságáról, akik – a tankönyvszerzők megítélése szerint – mindannyian hozzájárultak a nemzeti öntudat megerősítéséhez. Érdekesnek tűnt ugyanakkor a Trianon utáni időszakot bemutató fejezet is, melyben a tankönyvírók aggályait ki fejezik a kialakult társadalmi, történelmi helyzettel kapcsolatban: „olyan jelenségeket látunk – fogalmaznak –, melyek a nemzet továbbfejlődésére aggasztóak.”⁵ Talán ezek a félelmek is hozzájárultak ahhoz, hogy a korabeli írókról, költőkről, akik nem a népies-nemzeti irányt követték, ítélkezve szólnak, mondva: „az idegen irodalmak kultusza szinte kiszorítja nemzeti íróinkét”, „a régi irodalmunk fő ihletője, a haza, a magyar föld és magyar élet helyett uralkodik a vívódó bölcsélet, az a szerelem, amely itt megszólal, korántsem olyan magasztos, mint az, amely a régebbi költőink lantján zengett.”⁶ A „nagyok stíljét híven őrző poéták” sorából Dalmady Győzőt,

5 Uo. 223. p.

6 Uo. 225. p.

Bartók Lajost, Szabolcska Mihályt, Kozma Andort, Bárd Miklóst emelik ki, dicsérve munkásságukat. És hogy miként vélekednek a korabeli fiatal költőkről, az akkoriban induló folyóiratokról? Nos, *A Hét* címűről például ekként fogalmaznak: „A Hét hosszú ideig, 1910-ig a forradalmi fiatalság fóruma volt. Ez a fiatalság tele van könnyelműséggel, szerelmükben nincs kitartás, hanem szenvedély, se úri finomságot, se magyar szemérmet nem tekintő féktelenség. A cinizmus szól belőlük, a semmi szentet, semmi nemest, semmi értéket meg nem becsülő léhaság. Női eszményképük Párizs félvilági hölgye, otthonuk a semmi magyar fajiságot, semmi nemzetit sem érző nagyváros, romlott életével, rideg falaival, kuplék kétértelmű sorait termő aszfaltjával. Lelkük meghasonlott, túlságosan érzékeny, beteges, érzés- és gondolatviláguk pathológikus... A fórum, ami köré csoportosulnak, A Hét, majd 1908-tól a Nyugat, a költő, akit vezérüknek kiáltanak: Ady Endre.”⁷ Érdekes, hogy egyébként Adyról a későbbiekben elismerően is szólnak, kihangsúlyozzák eredeti tehetségét, de tény, hogy a róla alkotott összkép inkább negatívnak mondható.

A fentiek után marad a kérdés: mik lehettek e korban kötelező olvasmányok? Úgy vélem, hogy azok az epikusok, drámaírók, akiknek munkásságáról elismerően szól a tankönyv, mindenképpen felkerülhettek e listára. Végigolvasva a tankönyvet, egy teljesen személyes lista a következőket tartalmazná: mondák, legendák, Heltai Gáspár történetei, Pázmány *Isteni igazságra vezérlő kalauza*, Zrínyi *Szigeti veszedelme*, Haller János *Hármas históriája*, Mikes levelei, Dugonics *Etelkája*, Gvadányi József *Egy falusi nótárius budai utazása* című verses munkája, Kármán levélregénye, Vörösmarty verses művei, például a *Zalán futása* vagy a *Csongor és Tünde*, Jósika *Abafija*, Eötvös három nagyregénye, Kemény *Zord idők* című története, Petőfi és Arany elbeszélő költeményei, Szigligeti Ede drámái, Jókai néhány regénye, Madách drámája. A tankönyv ugyanakkor tartalmaz egy *Ifjúsági olvasmánynak alkalmas könyvek* elnevezésű listát is a hátoldalon, mely a következő műveket tartalmazza: Sienkiewicz *Quo Vadis*a, Spilmann József *Bátran és híven*, illetve *Egy királyné életéért* című művei, Dickens *A puszta ház* című műve és egy képes könyv az első keresztények életéből, *Három század a katakombákban* címmel.

2. SZÜLEINK IDEJE

Az 1950–60-as évek romániai magyar oktatásáról több tanulmány is született, így e fejezet megírásához olyan szerzők tanulmányait használtam fel kiindulópontként, mint Albert Dávid, Makkai László, Enyedi Sándor, emellett szüleim beszámolóira, egy 1954-es kiadású szöveggyűjteményre támaszkodtam, és egy hajdani székelykeresztúri diák füzetét olvastam át.

Ha az előző fejezetben azt láthattuk, hogy erdélyi nagyszüleink iskolai magyartanulását a romániai oktatáspolitikai negatívan befolyásolta, akkor sejthetjük – ismerve az 1944-től 1989-ig tartó időszak romániai oktatási „reformjait” –, hogy magyar diákként szüleink sem voltak jobb helyzetben. Albert Dávid egyik tanulmánya részletesen ábrázolja ezt a periódust⁸, beszélve többek között arról az ellentmondásról, ami a romániai magyar diákok anyanyelven való tanulásának joga és a tanítási gyakorlat között állt fenn. Ír például arról az 1948-as úgynevezett tanügyi reformról is, mely az iskolák államosítását szabta meg, hiszen ez jelentette a legnagyobb csapást a kisebbségekre vonatkozóan. Megszüntették ugyanis a felekezeti iskolákat, amelyeknek köszönhetően eddig sikerült őrizni az anyanyelvű kultúrát, vagy több helyen megszűnt a kisebbségi nyelven zajló elméleti középfokú oktatás, helyette román–magyar műszaki középiskolák működtek. Az önálló magyar jelleg megszűnése mellett Albert részletesen ír azokról az átszervezésekről, amelyek célja csupán egy volt: megszüntetni a „kulturális szeparatizmust”, érthetőbben szólva: megszüntetni a magyar nyelven való tanulást. Beszél ugyanakkor azokról a „közérzetjavító intézkedésekről” is, melyek következtében néhány településen – így például Székelykeresztúron is, ahol édesapám járt középiskolába – visszaállították a magyar iskolát.

És hogy mi az, amit tapasztalhatott, megélhetett mindebből egy korabeli magyar középiskolás? Többek között azt, hogy a sok reform következtében gyakran változtak a tantervek, amelyeket természetesen a kommunista ideológiához kellett igazítani, hogy nem minden iskolában voltak magyar tankönyvek, vagy adott esetben magyar szaktanárok

8 Albert Dávid: *Romániai magyar oktatás. 1945–1989*. In http://misc.bibl.u-szeged.hu/44153/1/iskolakultura_1994_008_021-030.pdf, 1–10. p. (Utolsó letöltés: 2023. október 14.)

sem, hogy egyre több, kommunista eszmét hirdető szerző, illetve magyarra fordított román szerző műve került be a szöveggyűjteményekbe, miközben az erdélyi írókról – például Kunczról, Kósról, Makkairól, Nyirőről vagy Tamásiról – egyáltalán nem tanultak, nem olvastak semmit. Legalábbis abból az anyagból, amit átböngészttem, ez derült ki, illetve szüleim visszaemlékezései is a fenti gondolatokat erősítették meg. Tény, hogy a korabeli tantervek, tankönyvek tartalmi és pedagógiai szempontból is mélypontot jelentettek a hazai magyartanítást illetően.

Érdekességgéppen álljon itt egy 1954-es irodalmi szöveggyűjtemény egyik kötete, mely a korabeli 9. osztály számára íródott.⁹ Ha egy kötelező olvasmánylistát állítanánk fel e könyv alapján, a következő epikusokat, drámaírókat, illetve műveiket tartalmazná: Arany balladái és a *Toldi*, Szigligeti Ede két drámája, Jókai három regénye, Csiky Gergely, Tolnai Lajos, Thury Zoltán egy-egy műve, Gárdonyi két műve, Mikszáth néhány novellája és regénye. Azt láthatjuk tehát, hogy van kapcsolódási pont szüleink és gyerekeink olvasmánylistája között, ami viszont eltérő, az nem csak a tartalmi rész, hanem a művekhez kapcsolt magyarázatsor, a szöveggyűjtemény lábjegyzetei. Ezek jó példái annak, amiről fentebb említést tettem: az oktatásnak a politikához kellett idomulnia, így például a szegényebb társadalmi rétegek, a munkásréteg melletti szimpátiát volt illendő hangsúlyozni, a nemesi réteget pedig negatív képekben jellemezték. Szigligeti *A csikós* művéhez például a következő jegyzeteket fűzik: „Szigligetinek ez a bűnügyi története jó alkalom volt arra, hogy élesen rávilágítson az úri osztály és a jobbágyság szembenállására”¹⁰, vagy *Liliomfir*ről így írnak: „nem törődik a reakciós nemesi társadalom közönyvével, megvetésével.”¹¹ *A Rab Ráby* cselekményét összefoglaló rész egy gondolata pedig a következőképpen hangzik: „Ráby a szentendrei népelnyomó, zsaroló vezetőséget akarta leleplezni s ezen keresztül az egész feudális nemesi vármegye rothadtságát.”¹²

Ez az ideológia, amely a tankönyvekből, szöveggyűjteményekből táruult a diákok elé, természetesen a füzetekben is meg kellett jelenjen, az ideológiai ellenőrzések ugyanis iskolai szinten is mindennaposak voltak. Emiatt történhetett például olyan furcsa helyzet, amit édesapám

9 *Magyar irodalom szöveggyűjtemény a IX. osztály számára.* II. köt. Bukarest, 1954, Allami Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó.

10 Uo. 132. p.

11 Uo. 136. p.

12 Uo. 177. p.

mesélt: magyar tankönyvük nem volt, ám tizedikesként – történt mindez 1958–59-ben, Székelykeresztúron – egyik napról a másikra magyarfüzet nélkül maradtak, tanáruk ugyanis egy ellenőrzés miatti félelmében összegyűjtötte és elégette diákjai füzetait.

Nemcsak Romániában, hanem Magyarországon is hasonló volt a helyzet, erről írják egy tanulmányban, hogy: „A minisztériumi útmutatások értelmében a tantervhez minden tanórán, minden tanárnak szigorúan alkalmazkodnia kellett, ahogy a központilag előállított kötelező tankönyvek tartalmához és módszertanához is. Ezek rendszeres használata kötelező volt. A tantervek és a tankönyvek mellett további biztosítékot jelentettek a hatalom számára a tanárok számára készített eligazítások, minisztériumi tájékoztatók, melyek egész konkrét utasításokat tartalmaztak az egyes tananyagrészek magyarázatára és módszertani megközelítésére vonatkozóan.”¹³ A korabeli diákok füzetekben pedig milyen gondolatok jelentek meg? Idéznék néhányat egy hajdani székelykeresztúri diák füzetéből, aki 1954-ben írja a következőket – nyilván tanára diktálása nyomán: A néhai bárány Sós Pálja „a falusi kulákság képviselője”, a Beszterce ostroma „a feudális oligarchia önkényeskedését leplezi le”, vagy Mikszáthnál ilyen gondolat is szerepel: „hiányossága, hogy regényeiben nincsenek forradalmárok”. Hosszasan lehetne sorolni azt is, milyen ideológiai színezetű címek szerepelnek ebben a füzetben, vagy hogy milyen témákban kellett a negyedévi dolgozatra előkészülni (pl. A tőkés földesúri társadalom bírálata Tolnay Lajos műveiben, A tőkés földesúri rendszer pusztulásának lírikusa: Vajda János), ám mindezek alapján mégse fessünk egy teljesen negatív képet a korabeli magyartanításról, olvasmányokról. Ugyancsak édesapám visszaemlékezése szerint, amire nem volt lehetőség tantermi keretek között, azt igyekeztek tanórán kívül pótolni: így például volt ajánlott olvasmánylistájuk, melyeken értékálló, klasszikus művek címe sorakozott, vagy létezett diákszínjátszókör, amelynek keretében a dramatizált műveket (például *A Pál utcai fiúkat*, a *Légy jó mindhaláligot* stb.) még falusi iskolákban is előadták. És évtizedek múlva nyilván nem az érettségire kötelező Nagy István-művet, *A legmagasabb hőfokon*

13 Dr. Dózsy Zoltán és Dévényi Anna: Az 1950-es tantervek. In uő: *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változatai. Egyetemi jegyzet*. Pécs, 2011. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/az_1950es_tantervek.html#auto_top (Utolsó letöltés: 2023. október 14.)

címűt, nem is Asztalos István vagy Kovács György regényeit, sőt nem a traktorista lány történetét elbeszélő Sütő-művet, a *Bogár Zsuzsika búcsúzik* címűt mesélték a gyerekeiknek, unokáiknak, hanem azokat a kötelezőket, amelyek korábban és később is részei voltak az irodalmi kánonnak.

3. SAJÁT KÖZÉPISKOLAI ÉVEINK

Középiskolai éveim 1990 és 1994 közé estek, így egy változásokkal, újításokkal teli periódusban élhettem meg azt, mit jelent erdélyi magyar diáknak lenni. Szép emlékként gondolok vissza azokra a magyarórákra, amelyeken az irodalomtörténeti ismeretek mellett a magyar történelem nagy alakjairól, eseményeiről mesélt nekünk hajdani magyartanárunk, mintegy pótolandó mindazt, ami gimnáziumi éveinkben, a kommunista Romániában kimaradt a tananyagból. Tankönyveink is az 1990-től, majd 1992-től érvényes új tantervhez igazodtak, Kozma Dezső, Láng Gusztáv és Markó Béla voltak ezek szerzői, az 1993-ban megjelent 12. osztályos tankönyv szerzői között pedig Dávid Gyula, Cs. Gyimesi Éva neve is szerepel. A következőkben azt sorolnám fel, hogy a szemléletbeli változásokon kívül milyen tartalmi újdonságok jelentek meg ezekben a tankönyvekben, mindezt csupán a kötelező olvasmányokra vetítve. Kilencedikes tankönyvünk alapján Zrinyit, Mikest, Katona Józsefet olvastunk mi is, akárcsak nagyszüleink, szüleink. A tizedikes tankönyv epikusai, drámaszerzői között Jósika Miklós, Eötvös József (*A karthauzi, A falu jegyzője*), Vörösmarty (*Csongor és Tünde*), Madách, Jókai (*Egy magyar nábob, Kárpáthy Zoltán, Az arany ember, Sárga rózsza*), Kemény Zsigmond (*Özvegy és leánya*), Mikszáth Kálmán (novellák, *Szent Péter esernyője, Beszterce ostroma, A gavallérok*, nagyregények) szerepeltek, a századforduló íróit röviden tárgyalta a tankönyv. Az 1989-es fordulat előtti periódushoz viszonyítva tartalmilag a 11. és 12. osztályos tanterv és tankönyv hozott a legtöbb újítást: a 11. osztályos tankönyvben már szerepelt például Móricz Erdélye, Ottlik *Iskola a határon* regénye, de Németh László drámái (pl. *Villámfénynél, A két Bolyai*) vagy Örkény (*Pisti a vérzivatarban*, részlet) is helyet kaptak ebben a tankönyvben. A 12. osztályos tankönyv pedig teljes egészében a romániai magyar irodalmat tárgyalta, így mi a szüleink idejében a tanterv részét még nem képező szerzőket is olvashattunk. Kötelező háziolvasmányos listánk tehát a következő szerzők műveit tartalmazhatta: Kós Károly,

Bánffy Miklós, Karácsony Benő, Kuncz Aladár, Tamási Áron, Nyirő József, Sütő András, Székely János, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Szilágyi István, Bodor Ádám. Természetesen nem állítom azt, hogy saját korosztályom mindenik diákja olvasta volna e lista összes olvasmányát, a gyakorlat azt mutatta, hogy leginkább az érettségire is kötelező művek forogtak közkézen. És igaz az is, hogy a mi korosztályunk is jobban kedvelte az ajánlott vagy épp akkor divatosnak számító olvasmányokat, például Orwell, Zola könyveit, Salinger vagy Nabokov regényeit vagy a korabeli bestsellereket.

4. A JELEN. GYEREKEINK KÖTELEZŐ OLVASMÁNYAI

Jelenlegi érettségi követelményrendszerünkhöz igazodva a középiskola során körülbelül húsz-huszonöt epikai, drámai szerző műve kötelező a diákoknak olvasásra, kezdve a sort a *Margit-legendával*, a *Szigeti veszedelemmel*, a *Fanni hagyományaival* és befejezve Örkény *Tóték* című drámájával, illetve Ottlik *Iskola a határon* regényével. Ahogy a legelején említettem: az én gyermekem, a mi diákjaink nagyjából ugyanazokból a művekből vizsgáznak, mint jómagam harminc évvel ezelőtt. Olvassuk és elemezzük magyarórán tehát azokat a kötelezőket, amelyek az irodalom tanterv részét képezik, de például – mivel egyelőre csak reménykedünk a tanterv módosításában – a kortárs irodalom csak az ajánlott házi olvasmányos listán szerepel. Személyes meglátásom az érettségire kötelező listával kapcsolatban az, ami sok magyarszakos társamnak: a gyerekek számára már jó néhány mű világa idegen, nyelvezete nehézkes, nem nyújt igazi olvasói élményt, sőt: elidegeníti őket az olvasástól. Nyilván a tanórákon alkalmazott módszerek, a megfelelő, jól megválasztott olvasmányrészletek feldolgozása, a tanári magyarázat segít abban, hogy a diák értse, megértse e műveket, de a teljes művek olvasásakor már nehézségekbe ütköznek a gyerekeink. A négy évvel ezelőtti (korábban említett) felméréseim legalábbis ezt mutatták, a gyerekek kötelező olvasmányokra vonatkozó véleményeit ott összegeztem. Az akkori felmérésből most csupán egyetlen diák gondolatát ragadnám ki: „Hiába, hogy szeretek olvasni, általában rossz szívvvel fogok neki a házi olvasmányoknak. (...) A klasszikusoknak általában elég nehéz a nyelvezete, régi, idegen világokat festenek le, ezt nehezebb elképzelni, megérteni.” Érzékelhető tehát, hogy a jelenben is

egyfajta szakadék van a kötelező és ajánlott olvasmányok között, akárcsak szüleink idejében, még ha az okok, az idők változtak is.

5. KÉRDÉSEK, KÖVETKEZTETÉSEK

A fentiek alapján az látható, hogy a bemutatott négy generációból három esetében nehézségekről, hiányosságokról, negatívumokról (is) beszélhetünk: erdélyi nagyszüleink a román nyelvű oktatás nehézségeivel küszködtek, szüleink a kommunista ideológiát szolgáló kötelezőkön nevelkedtek, míg gyerekeink számára a tantervi kötelezők egy része idegen, érthetetlen.

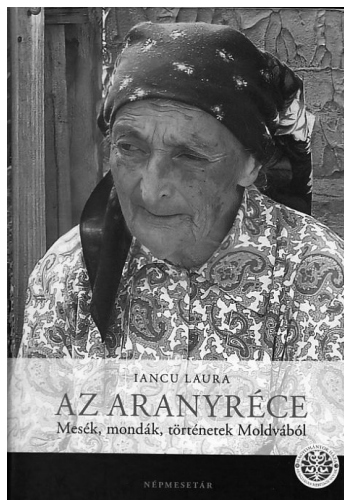
A kérdés tehát akkor az: még ha látunk is kapcsolódási pontokat e generációk kötelezőolvasmány-listájában, lehet híd-szerepről beszélni? Valóban összekötik a generációkat az iskolai olvasmányok? Ha a mai gyerek számára már nem élvezetes olvasmány a *Szigeti veszedelem*, a *Margit-legenda* vagy a *Fanni hagyományai*, a nagyszülő, szülő viszont nem ismeri a kortárs ifjúsági irodalmat, a mostani ajánlott olvasmányokat, hogyan lehet kapcsolódási pontot keresni olvasmányok terén e generációk között? S ha azt láthatjuk, hogy a kötelező olvasmányos listában vannak „örök” kötelező művek, feltevődik a kérdés: jó vagy sem, hogy ez a lista – bár tény, hogy kiegészült – alapjaiban nem változott száz év alatt? Mit tehetünk nagyszülőként, szülőként, hogy gyerekeinkkel legyenek találkozási pontjaink olvasmányok terén is? Úgy gondolom, hogy amíg a kötelező olvasmányok listája nem változik, külön kell választanunk a kötelező és az ajánlott olvasmányokhoz való viszonyulás vizsgálatát. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy néhány dologra mindenképp oda kell figyelnünk: magyartanárként arra, hogy a kötelezők feldolgozása során olyan élményt nyújtunk a gyerekeknek, hogy legyen kedve arról akár otthon, szülővel, nagyszülővel is beszélgetni, mert így már lesz találkozási pont a generációk között, a másik pedig az, hogy a kötelezőkön kívül olyan ajánlott listát javasoljunk, amit kedvvel olvas a diák. És ezek mellett ott lenne még az, hogy milyen mintát lát otthon a gyerek. Ez utóbbi fontosságáról több szakember is írt.

A sok kérdés után egy dolog biztos: írásom alapgondolatát, mely kijelentésként így értelmezhető: Generációkat kötnék össze az olvasmányaink, helyesebbnek gondolom a következőképpen: Összekötnek generációkat az iskolai olvasmányok? Így, kérdőjellel a végén.

Magyar Zoltán

MESÉK A KELETI VÉGEKRŐL

A moldvai csángó szövegfolklor kutatása öröndetesen megélénkült az utóbbi húsz évben. Igaz, ez több esetben is évtizedekkel korábbi, nagyszabású gyűjtések közreadását jelentette (vö. Faragó József: *Baka András tréfás beszédei. Moldvai csángómagyar népmesék.* Bukarest, 2003, Kriterion Kiadó; Kallós Zoltán: *Világszárnya. Moldvai magyar népmesék.* Kolozsvár, 2004, Stúdium Könyvkiadó), azonban dacolva az „utolsó óra” Moldvában nem csupán néprajzi, hanem nyelvi értelemben is gyorsuló módon lepergő homokszemeivel, még a legutóbbi években is számottevő mennyiségű prózaepikai alkotás (mese, monda, tréfás népi elbeszélés, igaz történet) lett a moldvai katolikusoktól feljegyezve, illetve vált közkincsé különféle kötetekben és folyóiratokban. E folklórkutatói leletmentés egyik legújabb „emlékműve” Iancu Laura népköltészeti gyűjteménye.¹



Az *aranyréce* című kötet azonban maga sem előzmények nélküli. Mint az a könyv bevezetőjében is olvasható, második, bővített kiadása a költő, író és néprajzkutató szerző 2005-ben publikált, hasonló című kiadványának,² és sok tekintetben átfedést mutat a Benedek Katalinnal közösen összeállított, a magyarfalusi prózaepikai örökséget egybegyűjtő népköltészeti antológiával,³ illetve azzal a meséket tartalmazó CD-vel,

- 1 Iancu Laura: *Az aranyréce. Mesék, mondák, történetek Moldvából.* Budapest, 2022, Hagyományok Háza.
- 2 *Az aranyréce. Mesék Moldvából.* Gyűjtötte Iancu Laura. Szerkesztette Dala Sára. A bevezetőt írta Nyisztor Tinka. A kísérőtanulmányt írta Dala Sára, Puskás Katalin. Budapest, 2005, Hagyományok Háza.
- 3 Iancu Laura – Benedek Katalin: *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek.* Budapest, 2002, Somhegyi Kft.

melyet a Tájszólam Egyesület adott közre.⁴ Habár a 2010-es évekre Iancu Laura szakmai érdeklődése mind inkább a vallási néprajz felé fordult, még 2015-ben is megjelent szerkesztésében egy, a moldvai csángó mondavilágból merítő népszerűsítő válogatás.⁵ Jelen kötet tehát logikus folytatása egy immár két évtizedes szövegfolklorisztikai munkásságnak, azonban némiképpen meglepetés is a szerző legújabb publikációinak fényében.

A Hagyományok Háza által kiadott, az ottani népmeseműhely fő fórumának számító *Népmesetár* sorozatban megjelent gyűjtemény jelentősen eltér a tizenhét évvel korábban közreadott elsőtől. Számottevő mértékben csökkent a bevezető tanulmány terjedelme, a szövegtörzsek azonban közel duplájára bővült, javarészt olyan folklórszövegekkel, melyek nyomtatásban e kötet lapjain jelennek meg először. A 2005-ös kiadvány tudományos kísérő szövegéből mindössze Dala Sára kutatástörténeti áttekintése és a meseszövegekhez írt jegyzetanyag maradt meg, amely azonban jelen kötetben kiegészült a folklórszövegeket gyűjtő, magyarfalusi származású Iancu Laura szülőföldjéről és szülőfalujáról írt vázlatos áttekintésével, valamint saját moldvai mesegyűjtéseinek felidézésével, továbbá azzal a Trunki Péter által írt fejezettel, amely a magyarfalusi mesék nyelvi jellegzetességeit taglalja.

Az *aranyréce* második kiadásában olvasható 22 népköltészeti alkotás túlnyomó része mese (19 szöveg, köztük 13 tündérmese), amely a kötet összeállítóinak műfaji definíciója szerint kiegészül két mondával (eredetmagyarázó mondával) és egy népi anekdotával (adomával). E rövid statisztika annyiban pontosítandó, hogy a *Restes ember* című történet valójában legendamese, ugyanis az 1999-ben gyűjtött apokrif szövegből hiányzik az eredetmagyarázó motívum. Míg az első kiadás 13 folklórszövege 1999 és 2002 között lett feljegyezve, az újabb 9 folklóralkotás 2012–2021 között került megörökítésre, esetenként már korábban rögzített történetek újrameséltetésével. Erre példa a *Johófiú Jankó* című mese, amelyet a történetmondó 1999 után 2021-ben mondott el újra a folklórgyűjtőnek.

4 Bakos Márta (szerk.): *Moldvai csángók mesélnek*. Budapest, 2002, Tájszólam Egyesület.

5 *Csángómagyar legendák. Moldvai magyar mondák és történetek*. Összeállította és szerkesztette Iancu Laura. Budapest, 2015, Babér Kiadó.

Az *aranyréce* második kiadását fémjelző 22 moldvai epikus történet túlnyomó része (19 szöveg) magyarfalusi népi elbeszélés. Ez egészül ki 3, Lujzikalagorban gyűjtött narratívummal, táji jelleget adva e népköltészeti korpusznak. Gyűjtési emlékeiről szólván, Iancu Laura megemlíti, hogy a Magyarfaluhoz közeli Lábnikon, valamint a Szeret túlsortján fekvő Klézsében is gyűjtött folklórszövegeket – ezek közreadása azonban sajnálatos módon elmaradt, pedig e bővített kiadás nagyobb szabású szövegválogatásra is lehetőséget teremtett volna. Hasonlóképpen több olyan, Iancu Laura által gyűjtött mese sem vált részévé e gyűjteménynek, melyek a *Moldvai Magyarság* című folyóirat különböző számaiban már olvashatók voltak, utalhatok az ATU 2251 (*A nyúl farka*) című mesetípus szövegváltozataira.⁶

A kötetben közölt huszonkét történetet hét moldvai csángó adatközlő mondta el, egy kivételével – már nyugdíjas korú – asszonyok. Közülük az 1936-ban született Iancu Lenuța (Iancu Luca) emelkedik ki a maga kilenc történetével, de négy, illetve három-három mesét a magyarfalusi Avadani Rózsa és Ádám Mária, valamint a lujzikalagori Salamon Mária is elmondott a gyűjtőnek. Személyes folklórgyűjtői tapasztalat is, hogy a moldvai csángó falvakat járva kiemelkedő tudású mesemondók már nem lelhetők fel, azonban a magyar nyelvet máig is használó településeken még találhatók olyan idősebb személyek, akik még tudnak népmeséket (jellemző módon tréfás meséket és legendameséket) – bár e repertoárok már csak néhány, még fiatalkorukban hallott meseszövegre korlátozódnak. A még élő moldvai adatközlők közül kivételt talán csak a lézpedi „szent leány”, Jánó Ilona szövegkorpusza képez (látomászövegei és az általa ismert egyéb történetek), valamint az az utóbbi években a már generációkkal ezelőtt nyelvileg asszimilálódott északi csángó Talpason, Petres László által felfedezett katolikus asszony, aki a helyi fonóban hallott meséket már románul mondta el a gyűjtőnek.

A Iancu Laura által feljegyzett és közreadott népköltészeti gyűjtemény javarészt nemzetközileg elterjedt vándortörténeteket tartalmaz. Akad köztük azonban néhány folklorisztikai kuriózum is. Ilyen a már említett, egy korábbi kötetnek címadójául is szolgáló, a magyarfalusi Iancu Pavel által újra elmondott *Johófiú Jankó* című mese, amely a magyar mesekincsben meghatározó Fehérlófia-típus (ATU 301/MNK

6 Iancu-Benedek 2002, 191–192. p.

301B)⁷ figyelemre méltó variánsa. Folklorisztikai értelemben más szempontból különleges a *Tollús leány története* (ATU 501B), amelynek olvastán a gyakori közbeszólások által a mesemondó asszony és a mesehallgató gyerekek dinamikus interakciója is nyomon követhető. A moldvai magyar folklórban nagy súllyal jelen lévő kincsmondákkal⁸ is rokonítható az *Odús fa* című lujzikalagori tréfás mese (ATU 1643), és a szintén hiedelemmondai áthallásokban bővelkedő *Ördögönszülte bába* története (ATU 1353), amely Illés próféta középkori legendájának folklorizálódott szövegváltozata, és amely a moldvai és a gyimesi csángó, valamint a bukovinai székely folklórban egyaránt elterjedt (vö. MZM M125.; MZH D215.1.).⁹

Az *aranyréce* bővített, második kiadása is elsősorban az érdeklődő nagyközönségnek szánt kiadvány, e célt szolgálja a kötet végi, QR-kód segítségével aktiválható hangzó melléklet is. E kötet azonban a szaktudományos kíváncsikat is minden tekintetben kielégíti: a folklóralkotások szöveghű leírásban, lábjegyzetekben szereplő tájnyelvi magyarázatokkal vannak közreadva, és a Dala Sára által összeállított jegyzetanyag is rendkívül alapos: a közölt folklórszövegek tipológiája, gyűjtési adatai és a típus népköltészeti háttere is részét képezi. A kiadványt néhány beszédes fotó is színesíti: portrék a kötetben megszólaltatott moldvai csángó történetmesélőkről, valamint hangulatképek hagyományos moldvai közösségi alkalmakról.

Származása révén Iancu Laura egyike azoknak a keveseknek, akik a moldvai magyar néprajzi örökséget empirikus tapasztalatok birtokában, analitikus jelleggel is látni képesek. Egyszerre törvényszerű és sorsszerű is, hogy folklorisztikai munkássága szűkebb pátriája, szülőföldje, a moldvai magyarok történelmének és kulturális örökségének feltárására irányul. Magnókazetták szalagjainak sokaságán szunnyadó, még leíratlan és kiadatlan folklórgyűjtései remélhetőleg további népköltészeti köteteket fognak eredményezni, lenyomataként a nemrég még impozáns gazdagságban létezett moldvai csángó népi kultúrának.

7 *Magyar népmesekatalógus 2. A magyar tündérmesék típusai* (AaTh 300–749). Összeállította és a bevezetőt írta Dömötör Akos. Budapest, 1988, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 65–69. p.; *Fehérlófia*. Szerkesztette, bevezette és az utószót írta Hoppál Mihály. Budapest, 2019, Európai Folklór Intézet – Magyar Napló Kiadó – FOKUSZ Egyesület.

8 Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus*. I. Budapest, 2022, Kairosz Kiadó, 287–312. p.

9 Magyar Zoltán 2022, 405. p.; Magyar Zoltán: *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus*. I. Budapest, 2021, Kairosz Kiadó, 284. p.

Kis Krisztián Bálint

ÚJABB ADATOK SZÉKELYFÖLDI LEVENTÉKRŐL ÉS LEVENTELEÁNYOKRÓL

BEVEZETÉS

A *Székelyföld* olvasói a folyóirat 2012. novemberi,¹ valamint 2015. júliusi² számában már olvashattak az 1940-ben, a második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz törvényesen visszacsatolt észak-erdélyi terület néprajzi-történeti tájegységén, Székelyföld területén, magyar állami előírások alapján létrehozott országos szervezet, a Leventeintézmény helyi szervezeti tagjainak, a leventéknek és a leventeleányoknak a sokrétű tevékenységéről. Mindjárt hozzá is kell tennünk: ezek az egyesületi események javarészt a második világháború idején, az akkori viszonyok között zajlottak.

Jelen írás olyan újabb adatokkal egészíti ki a korábbiakat, amelyek az eddig is sokat idézett *Szebb Jövőt!* című képes levente hetilapban közölt írásokból származnak. A mozaikos, néha csak egy-egy életképet fölillantó tárgyalás oka, hogy a második világháború forгатagában – és annak következményeként – mázsaszám semmisítették meg a kompromittálónak váló, összefüggő szervezeti iratanyagokat. A politikai helyzet változása következtében az egyesület vezető tisztségviselőire és nem ritkán gyermekkorú tagjaira gyakran még így is üldöztetés, számonkérés, szovjet kényszermunkatáborba száműzés vagy nem egy esetben halálos ítélet várt. Az anyaország területén az 1920-as évektől települési, sőt tanyakörzeti szinten is megszervezett levente-egyesületek célja – egyebek mellett – az 1920. évi trianoni békediktátummal megcsonkított történelmi, más néven Nagy-Magyarország erkölcsi és fizikai helyreállítása volt. Ezzel szemben a második világháborús magyar vereség nemcsak egy új ideológia uralomra jutásával, illetve a szovjet típusú politikai rendszer erőszakos kiépítésével járt együtt,

1 Kis Krisztián Bálint: Székelyföldi leventék és leventeleányok. *Székelyföld*, 2012. 11. sz. 82–110. p.

2 Kis Krisztián Bálint: Adalékok a székelyföldi levente-egyesületek történetéhez. *Székelyföld*, 2015. 7. sz. 104–118. p.

hanem többek között ezen ifjúsági szervezet megalapításával, elítélésével és feledésre kárhoztatásával is: a Leventeintézményt a debreceni Ideiglenes Kormány 529/1945. számú rendeletének értelmében Hitler-barát, fasiszta politikai, katonai jellegű szervezetté nyilvánították.

A fent vázolt körülmények között képtelenség teljes és részletes egyesülettörténetet írni. Éppen ezért olyan fontos a szerény mennyiségű, ráadásul teljesen szétszórta, ma már nehezen hozzáférhető szakmai vagy helyi kiadványokban megjelent, elvéve levéltárakban megbúvó, néha csak néhány mondatos, esetleg egyetlen képes beszámolót tartalmazó adatok összegyűjtése és rendszerezése. Szerény eszközeinkkel immár harmadszor teszünk kísérletet arra, hogy ennek a helytörténeti szempontból mégis oly fontos és nélkülözhetetlen gyűjtőmunkának legalább egy kis részét elvégezzük.

A felvetett témát az 1944. évi magyar állami közigazgatás rendszerét követve tekintjük át, azaz a négy érintett vármegyén belül települési szintenként, a vármegyeszékhelytől a megyei (jogú) városon és a járásszékhelyen át haladunk az „egyszerű” városi vagy községi szint irányába. Az elmúlt idők elhallgatott eseményeit, szereplőit, szervezeteit azért ajánlatos vizsgálnunk, mert megismerésük önmagunk jobb megértését segíti elő, ezáltal pedig identitásunk megőrzésének fontos eszköze lehet.

A székelyekkel és Székelyfölddel írásban és képben külön lapszámokban foglalkoztak a *Szebb Jövőt!* hasábjain. Petőfi Sándor *A székelyek* című verséhez külön illusztráció is készült, aztán *Véreink: a határvédő székelyek* címmel Márkus Mihály illusztrált írását közölték. Itt olvashatunk első ízben arról is, hogy a nagy múltú budapesti Ganz-gyár leventecsapata 1943 nyarán székelyföldi utat tett. A korabeli sepsiszentgyörgyi sebesvonattal érkező negyvennégy fővárosi levente tíz napot töltött Székelyföldön. Az első megálló Gyergyószentmiklós volt – a városba teherautó vitte be a leventéket. A Gyilkos-tó és a Békás-szoros következett, az ugyancsak kihagyhatatlan Oltárkövel. A lapszám külön tárgyalja a szélesebb értelemben vett erdélyi havasokat, valamint bemutatja Erdély földrajzi központját, Kolozsvárt, a „kincses várost” is. Itt rendezték meg 1943 szeptemberében azt a leventeünnepséget is, melyen mintegy háromezer levente vett részt. A korabeli Magyarország legmagasabb hegycsúcsa is Székelyföldön volt: a kormányzóról elneve-

zett Horthy Miklós-csúcs³ akkori mérések szerint 2305 méter magas volt. Budapesti leventék másik, harmincfős csoportja (ebből 14 levente-teleány és 16 levente) itt egy vasból készült keresztet állított 1943 folyamán.⁴ Egy későbbi lapszám címlapján közölt fotót a Horthy-csúcsról – ekkor a TÉBE (a budapesti székhelyű Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete) levente-egyesületi tagjai jártak itt.⁵ Más lapszámokban folytatódik a fővárosi Ganz-gyár leventéinek székelyföldi körútjáról készült beszámoló – a Csíki-medence, benne annak központja, Csíkszereda ismertetésével. A kirándulás Tusnádon,⁶ majd Sepsiszentgyörgyön folytatódott.⁷ Ezután Kovászna fölkeresése és megismerése következett.⁸ A tartalmas kirándulás legtávolabbi pontja Kommandó volt.⁹

1943 nyarán a Levente Egyesületek Országos Központja (LOK) és a Magyar Birkózó Szövetség levente edzői tanfolyamot rendeztek. Az augusztus 28-án lezajlott vizsgák eredményei alapján a következő székelyföldi oktatók nyertek képesítést levente birkózó edzések megtartására: Bardócz Árpád (Székelyudvarhely), Incze Gábor (Marosvásárhely), Simon István (Gyergyószentmiklós).¹⁰

A Leventeintézmény legfőbb vezetője ősszel szintén székelyföldi körutat tett, mégpedig egy hét időtartamban. Vitéz Béldy Alajos altábornagy, az Ifjúság Honvédelmi Nevelésének és a Testnevelésnek Országos Vezetője (korabeli hivatalos betűróvidítéssel: IHNETOV) 1943. „október 18-án érkezett Sepsiszentgyörgyre, ahol katonazenekar, levente- és levente-teleány díszszakaszok fogadták. Este tábortűzet rendeztek tiszteletére.” Béldy nemcsak a helyi levente-egyesületeket kereste föl, hanem meglátogatta a Székely Nemzeti Múzeumot is. Másnap Eresztvénybe utazott, Gábor Áron szobrának leleplezési ünnepségére,

3 Neve napjainkban: Nagy-Pietrosz-csúcs.

4 Petőfi Sándor: A székelyek. Márkus Mihály: Véreink: a határvédő székelyek. Béldy Dénes: Barangolás a kincses városban. Ölbey Irén: Erdélyi havasok. Borsi Lőrinc: Ganz-leventék székelyföldi útja. Vaskereszt áll a csúcson! Biró András: Levente ünnep Kolozsvárott. *Szebb Jövőt!* 1943. 41. sz. 2–8., 12., 13. p.

5 Kovács László: TEBE-leventék a Horthy-csúcson. *Szebb Jövőt!* 1943. 49. sz. 2. p.

6 Borsi Lőrinc: Ganz-leventék székelyföldi útja. *Szebb Jövőt!* 1943. 42. sz. 7–8. p.

7 Uo. 1943. 43. sz. 8. p.

8 Uo. 1943. 44. sz. 8. p.

9 Uo. 1943. 45. sz. 6. p.

10 Testedzés. *Szebb Jövőt!* 1943. 44. sz. 16. p.

majd megszemlélte a Kovásznai Levente-egyesületet.¹¹ Zabolán is beszédet intézett a helyi leventékhez és leventeleányokhoz, majd innen átment Kézdivásárhelyre. Ozsdolán nemcsak az új leventeotthont, hanem a levente gyakorlóteret is megtekintette, de Málnáson és Málnásfürdön is megfordult. Csíkszeredában a leventeoktatást, Csíksomlyón a ferences rendházat, a tanítóképzőt és a KALOT helyi szervezetét látogatta meg. A Csíkcsicsóhoz tartozó Hargitafürdő és Szentegyházásfalu után Székelyudvarhelyen intézett újabb beszédet a leventékhez. Egyúttal megszemlélte a helyi leventeotthont is. Majd Nagyalambfalva, Székelykeresztúr, Szentábrahám, Erdőszentgyörgy és Ákosfalva leventéinek meglátogatása következett. A délután Marosvásárhelyen ünnepséggel telt el. Vasárnap Szászrégenben fejeződött be a hivatalos szemlekörút.¹²

A *Székelyföld arca* címmel egy másik lapszámban olvashatunk rövid, de annál tartalmasabb cikket. Ahogy a korabeli időszakban, 1943-ban látták a hagyományos székely közigazgatás, a székek rendszere szerint (1876-ban ezekből lett a négy székelyföldi vármegye): „A legélesebben talán Marosszék válik el a többi három székely széktől. Külsejében és lelkében egészen más... Marosszék gazdag, egyes részein még a szőlő is megterem, amivel szemben például Csík a hegyi koldusok országa. Termőtalaja igen csekély, csak ásványvize és fája van, de ez azután bőségesen. Viszont egyetlen terménye sincs, amivel magát el tudná látni. Udvarhely és Háromszék már gazdagabb, különösen Háromszék, amely jelentékeny termőterületet mondhat magáénak. Székelyföldön akármerre megyünk, várak romjait találjuk a hegygerinceken... Csík és Háromszék különösen magán hordja a határszéliség jellegét. Mindkét vármegyében templomerődök őrzik a múltat... A különbség csak annyi, hogy Csík sugarasabb és naposabb. Valami örök kedvesség csillog Csík községein. Háromszék a negyvennyolcas vármegye.”¹³ A folyóirat hasábjain 1944. év elején a csángókról is jelent meg képes történeti beszámoló.¹⁴

11 Vitéz Bély Alajos altábornagy székelyföldi körútja. *Szebb Jövő!* 1943. 44. sz. 10. p.

12 Vitéz Bély Alajos altábornagy a Székelyföldön. *Szebb Jövő!* 1943. 45. sz. 10. p.

13 Holló Ernő: A Székelyföld arca. *Szebb Jövő!* 1943. 43. sz. 6. p.

14 Holló Ernő: A csángók. *Szebb Jövő!* 1944. 2. sz. 6. p.

1. MAROS-TORDA VÁRMEGYE

Bizonyosan részt vettek a vármegyeszékhelyen, Marosvásárhelyen 1943 őszén helyi leventék is azon a nagyszabású ünnepségen, amelyen a székely származású nagy keletkutató, Kőrösi Csoma Sándor egész alakos szobrát leplezték le, méghozzá az elsőt a korabeli Magyarországon. Az ünnepi beszédet egy oldalági leszármazott, Kőrösi Csoma Gyula mondta, aki a helyi polgári fiúiskola igazgatója volt. Egyúttal külön cikkben megemlékeztek Kőrösi szülőfalujáról, a Háromszék vármegyei Csomakőrösről is.¹⁵ A feltehetőleg darutollas leventesapkában őrt álló székely fiúkról a kovásznai Kőrösi Csoma Sándor Egyesület honlapján korabeli fénykép is látható.¹⁶ A második világháború alatt a románok által megrongált és azóta restaurált szobor napjainkban a Vársétányon áll.

Noha Szászrégen megyei (jogú) városa nem a történeti Székelyföld része, közigazgatási szempontból ennek a településnek a levente-egyesületét is itt tárgyaljuk. 1943 elején „Műsoros ünnepség keretében nyitották meg Szászrégenben a leventeotthont. Az otthonavató ünnepség meglepetése a szászrégeni magyar leventék fúvós zenekarának bemutatkozása, amely saját erejéből szerezte be a zenekar hangszereit.”¹⁷

A folyóiratnak köszönhetően azt is tudjuk, hogy a vármegye területén működött a gernyeszegi 2. számú leventekörzet is. Az 1942. évi *Leventeifjúság Honvédkarácsonya* megnevezésű mozgalomról készült körzetparancsnoki beszámoló tanúsága szerint „a körzet területén 584 kg szeretetcsomag és 291 darab játék készült a harcoló honvédek és azok gyermekei részére.” Külön kiemelték a vajdaszentiványi leventék jótékonyági tevékenységét, akik ezen belül 170 kg súlyú szeretetcsomagot állítottak össze, valamint saját kezűleg 106 darab játékot készítettek. Az akkor hatszáz lelket számláló Kisillye leventéi ezenfelül 11 rászoruló családnak is eljuttattak egy-egy karácsonyi ajándécsomagot. A körzethez tartozó települések közül név szerint említették még Erdőcsipád, Marosjára, Gernyeszeg, Toldalag, Körtvélyfája, Magyar

15 Kőrösi Csoma Sándor szobra Marosvásárhelyt. Holló Ernő: Látogatás Kőrösi Csoma Sándor szülőfalujában. *Szebb Jövőt!* 1943. 42. sz. 4. p.

16 *Köztéri szobrok, domborművek, falfaragások* (<https://csomaegyesulet.hu/kozteri-szobrok-dombormuek-falaragások>) (Utolsó letöltés: 2023. 11. 4.)

17 Levente-élet. *Szebb Jövőt!* 1943. 7. sz. 6. p.

Péterlaka, Marostelek leventéinek és leventeleányainak jótékonyági gyűjtőmunkáját. A körzet településeinek leventéi további 10 708 pengő 18 fillér adományt gyűjtöttek össze és küldtek be a központba.¹⁸

A backamadarasi leventeleányokról az 1942. évi *Leventeiifjúság Honvédkarácsonya* mozgalomhoz kapcsolódóan a leventesajtó hasábjain fénykép jelent meg, amint „sütnek-főznek”.¹⁹

1944 első felében „a 42 főből álló bordosi leventecsapat a bombakárosultaknak 66 P-t²⁰ gyűjtött egymás között. Ugyancsak a saját szorgalmukból és költségükön állított hősi emlékmű előtt jól sikerült leventenapot rendeztek, amelyen a község egész lakossága részt vett.”²¹

Egy székelykáli leventeleány-vezető beszámolójából tudjuk, hogy 1942/43 telén „reményen felüli eredménnyel végeztük a »Honvédkarácsony« második részét [értsd: II. ütemét], a szeretetcsomag gyűjtését. Négy-négy leventeleánnyal indultunk el gyűjtésre. Olyan szegény családok is adtak, akiktől nem is kértünk. Az egész falu egy szívvel, egy akarattal mozdult meg, és adta, hozta az ünnepi süteményeiből, ételeiből félretett jó falatokat drága honvédeink részére. Az eredmény 6 láda csomag, [mindösszesen] 232 kg súlyú.”²²

2. CSÍK VÁRMEGYE

A Gyergyóalfalui Levente-egyesület saját székházát, ún. leventeotthonát a helyi egyházi vezetés közreműködésével 1942 végén avatták föl. Az ünnepségről fényképfelvétel is megjelent a korabeli leventesajtóban.²³ A jeles eseményre napra pontosan november 20-án került sor, „amelyen 700 székely levente örült annak, hogy a családi otthon mellett másik otthona is nyílt... Ugyanakkor avatták fel Gyergyóalfalun a leventerádiót is.”²⁴

18 A mozgalom hírei. *Szebb Jövőt!* 1943. 15. sz. 8. p.

19 A mozgalom hírei. *Szebb Jövőt!* 1943. 7. sz. 7. p.

20 Magyarország két világháború közötti pénznemét, a pengőt (P) és váltópénzét, a fillért (f) 1926. december 27-én hozták forgalomba (1 P = 100 f). Viszonyításul: 1941-ben egy kezdő egyetemi tanár havi fizetése 574, egy középiskolai tanáré 226, egy elemi iskolai tanítóé 163 P volt.

21 Hírek. *Szebb Jövőt!* 1944. 27. sz. 12. p.

22 Leventeleányok munkája a Mozgalomban. *Szebb Jövőt!* 1943. 7. sz. 8. p.

23 Levente-élet. *Szebb Jövőt!* 1942. 52. sz. 13. p.

24 Hírek. *Szebb Jövőt!* 1943. 1. sz. 12. p.

3. UDVARHELY VÁRMEGYE

A vármegyeszékhely szervezetével, a *Székelyudvarhelyi Levente-egyesület* tagjaival kapcsolatban nem közvetlen, hanem közvetett újabb információkra derült fény – egy helyi kereskedő pénzügyi visszaélésére és annak következményeire. Hirsch Rudolf kereskedő a leventejelvényeket a szokásos árhoz képest jóval drágábban, 80 és 90 filléres áron kínálta. „A [helyi bírósági] tárgyaláson igazolták a leventék azt, hogy közülük a legszegényebbeknek is uzsoraáron adta el a jelvényeket. A törvényszék... [a] rövidárkereskedőt üzérkedés vétségében bűnösnek mondotta ki...” A büntetés 14 napi fogház és háromezer pengő mellékbüntetés lett. Egyúttal a levente felségjelvények árusításától is eltiltották Hirschet, és kötelezték arra, hogy „az ítélet rendelkező részét üzletének kirakatában féleven keresztül kifüggesztve tartsa.”²⁵ Tegyük hozzá nyomban: hasonló esetek országszerte előfordultak.

Egy alsósófalvai leventeleány-vezető 1943. évi beszámolójából a következők derülnek ki: „Küldjük a csomagokat, amelyeket leányaim olyan nagy buzgalommal szedtek össze. Előrebocsátom, hogy Erdély legszegényebb részén dolgozom, lehet, hogy más helyen több az értéke anyagilag, de ezt a szívünkkel csináltuk.”²⁶ A felsősófalvai leventeleányok csoportját ugyanebben az évben a helyi „Hősök emlékművénél” fényképen örökítették meg.²⁷

A Homoródalmási Levente-egyesület női szakosztályának tagjai 1942 tavaszán – a *Leventeleányok a honvédekért* programhoz csatlakozva – 200 db cigarettát küldtek a harcoló honvédeknek a Magyar Vöröskereszt gyűjtésével és közvetítésével.²⁸

4. HÁROMSZÉK VÁRMEGYE

A háromszéki Bereck község neve a *Szebb jövőt!* több számában is előfordul. Az „Ágyúöntő” című cikk az itt született Gábor Áron legendás alakját eleveníti föl. A vonatkozó lapszám a berecki szülőházról korabeli fényképet is közölt.²⁹ Aztán a község 1944 tavaszán „hathetes szövetanfolyamot rendezett a leventeleányoknak. Március 1-jén a leányok

25 Leventejelvénydrágító méltó büntetése. *Szebb Jövőt!* 1943. 27. sz. 8. p.

26 Leventeleányok munkája a Mozgalomban. *Szebb Jövőt!* 1943. 7. sz. 8. p.

27 Hírek. *Szebb Jövőt!* 1943. 40. sz. 13. p.

28 Leventeleányok. *Szebb Jövőt!* 1942. 18. sz. 11. p.

29 Holló Ernő: Az „Ágyúöntő”. *Szebb Jövőt!* 1943. 29. sz. 4. p.

szavalóversenyt rendeztek, melyen az I., III. és IV. díjat a leventeleány-csapat nyerte meg. Most kezdték meg a leányok a vöröskeresztes házi betegápolási tanfolyamot is, ezenkívül vállalták a kórházban és a napközi otthonban az ügyeletes szolgálatot...”³⁰

A Kézdiszentkereszti Levente-egyesület női szakosztályának tagjai 1942 tavaszán – a *Leventeleányok a honvédekért* programhoz csatlakozva – 100 pengő készpénzadományt küldtek a harcoló honvédeknek a Magyar Vöröskereszt gyűjtésével és közvetítésével.³¹ A fönt említett Kovásznai Levente-egyesület zenekarának vezetőit, tagjait és felszerelését a leventesajtó hasábjain 1943-ban nemcsak fényképen örökítették meg.³² A zenekar az előző év augusztus folyamán, 17 hangszerrel kezdte meg működését. Azt is tudjuk, hogy a leventék eredetileg nem tudtak kottát olvasni. Egy év leforgása alatt a hangszerek száma tíz teljesen új beszerzésű hangszerrel gyarapodott, a leventezenekar pedig egyre sikeresebbé vált.³³

Középajta községből név szerint ismerünk egy leventeleányt, Péter Piroskát. *Üzenet Erdélyből* című beszámolójából tudjuk, hogy a helyi leventeleány-csapat még 1941-ben jött létre, de a korabeli viszonyok között csak 1943-ban sikerült a leventékkel együtt leventeotthont kialakítani. „A fiúk bevakolták, alátéglázták az épületet. A leányok meszeltek, súroltak, ablakot mostak... Két nap alatt az omladozó épület újjászületett.” A leventeotthon feliratot székely motívumokkal keretezték. A berendezést is az ifjak készítették: „A fiúk faragták a bútort, festették az alapot. A leányok mintát tettek rá, s azt kifestették az ősi népművészet szívirványos színpompájával. A hatalmas rádiót gyűjtéssel, közadakozásból szerezték” be. A függönyöket is maguk szabták-varrták.³⁴ Sajnálatos módon a lapban nem közöltek képet az elkészült épületről.

UTÓSZÓ

A *Szebb jövőt!* – amint az eddigiekből is láthattuk – igen fontos információkat tartalmaz az 1940 és 1944 közé eső időszak székelyföldi

30 Hírek. *Szebb Jövőt!* 1944. 21. sz. 12. p.

31 Leventeleányok. *Szebb Jövőt!* 1942. 18. sz. 11. p.

32 Hírek. *Szebb Jövőt!* 1943. 40. sz. 11. p.

33 A kovásznai levente zenekar működésének évfordulója. *Szebb Jövőt!* 1943. 41. sz. 12. p.

34 Péter Piroska: *Üzenet Erdélyből. Szebb Jövőt!* 1943. 37. sz. 11. p.

levente-egyesületeinek tevékenységével kapcsolatban. Maros-Torda vármegye területéről nem kevesebb mint tizenhat, Csík vármegyéből négy, Udvarhely vármegyéből nyolc, Háromszék vármegye területéről tíz település leventéi, illetve leventeleányai mutatkoztak be a lapban, amelyben – legalább az említés erejéig – összesen mintegy harmincnyolc levente-egyesületről olvashatunk.



*Utolsó vacsora 4., 2015
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)*

„A SZÍNHÁZAT NEM LEHET CSAK IRODÁBÓL VEZETNI, A SZÍNPAD LÜKTETÉSÉN KERESZTÜL KELL ÉREZNI”

– *Szilágyi Katalin beszélgetése Veress Alberttel,
a Csíki Játékszín igazgatójával* –

*„Amikor egy picit lecsendesedek és visszagon-
dolok az utóbbi három évre, azt látom, hogy
több minden történt, mint az azokat megelőző
tíz évben.”*

– *Orvos fiaként nőtt fel, mégis színészi pályát választott. Volt szülői nyomás?*

– Igen. Nekem egy egészen más szakma volt szánva, az összes többi családtagomhoz hasonlóan én is orvosira készültem. A középiskolát kémia–biológia szakon végeztem a Márton Áron Gimnáziumban, és abban az időben Boldizsár Ágoston magyartanárunk színját-
szó csoportot vezetett, ahová már kilence-
dikesen beiratkoztam. Tizenegyedikes le-
hettem, amikor a testvérem már orvosi egye-
temre járt, és akkor láttam, hogy az a szakma
biztosan nem nekem való. A színjátszást
viszont nagyon élveztem, így eldöntöttem,
hogy színművészeti egyetemen tanulok to-
vább. Valószínűleg Boldizsár tanár úrnak
köszönhető, hogy erre a pályára léptem.



– *Megpróbálta lebeszélni a családjá?*

– Édesapám nagyon szerette volna, hogy a nyomdokaiba lépjek, egy ideig próbált meggyőzni, de végül elfogadta a döntésem, és utólag nagyon örült neki.

– *Azon kevesek közé tartozik, akik az egyetem elvégzése után rögtön haza is költöztek. Miért döntött így?*

– 2003-ban végeztem el a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetemet és ugyanazon év őszén leszerződtem a Csíki Játékszínhez, azóta is itt vagyok. Valójában az egyetemen kívül az egész életemet itt, Csíkszeredában éltem le, mindig ide akartam visszajönni. Van valamiért egy erős kötődésem ehhez a városhoz, lokálpatriótának tartom magam. Nem is állt szándékomban soha elköltözni, külföldre meg végképp nem. Tapasztalatszerzés céljából vendégszerepeltem más városokban, mint Udvarhelyen vagy Vásárhelyen, de soha nem éreztem, hogy máshol kéne éljek.

– *Ez az erős kötődése a szülővárosához is hozzájárult ahhoz, hogy megpályázza a Csíki Játékszín igazgatói posztját?*

– Az egész társulat attól tartott, hogy nem a megfelelő személy kerül a színház élére. Elsősorban ez a félelem motivált.

– *Parászka Miklós közel két évtizedes vezetői tevékenysége után 2018 tavaszán Kányádi Szilárd színész-rendező vette át a színház igazgatását, aki három év után lemondott, az ideiglenes tisztség betöltésére pedig Bartalis Gabriella színművésznőt kérte fel a Polgármesteri Hivatal. Három hónappal később, 2021 áprilisában foglalta el az igazgatói széket, a Csíki Játékszín talán legmostohább időszakában – ráadásul a Covid közepén. Nem tartott ekkora felelősségtől?*

– Nehezen adtam rá a fejem erre a döntésre, hosszú és bonyolult folyamat volt. Eleinte nem is gondolkoztam rajta, de sokan jelezték, hogy hisznek bennem és úgy gondolják, jól tudnám végezni a munkám. Tudtam, hogy egyedül semmiképpen nem vállalnám, mert láttam Szilárd idejében, hogy mivel jár ez a feladatkör. Elhatároztam, hogy csak úgy fogadom el az igazgatói pozíciót, hogyha lesz egy művészeti vezető is mellettem. A végleges döntést így az adta meg, hogy Vladimir Anton igent mondott a felkérésemre, így már bele mertem vágni a terveim megvalósításába. Az igazgatói pályafutásomat úgy kezdtem, hogy otthon ültem Coviddal. Abban az időszakban nagyon kiürültek a színházak, rengeteg nézőt veszítettünk. Amióta megszűnt a járványhelyez, azóta keményen kell dolgozzunk azon, hogy a nézőket visszahozzuk a színházba. Az alatt a két év alatt kialakultak új szokások az emberekben, és nagyon erős konkurencia lett a streaming. Rájöttünk, hogy nem elég, ha a nézőket megpróbáljuk behozni a színházba, nekünk is meg

kell próbálnunk kimenni az intézményből egy olyan közönségréteghez, amelyik nem jön be ebbe az épületbe. Úgyhogy elkezdtünk alternatív terekben is előadásokat létrehozni, mint az Ami pinceklubban a *Szar ügyet* vagy a Magtárban az *Ovibradert*.

– *A kinevezésekor azt fogalmazta meg, hogy a társulat és a közönség is megérett a szintlépésre. Pontosan mit értett ez alatt?*

– Szakmai szinten elsősorban azt céloztam meg, hogy próbáljunk meg minél elismertebb és értékesebb alkotókat ide vonzani. Mivel viszonylag homogén közönségünk volt – aminek a motorja a bérletrendszer –, szeretnénk bővíteni és különböző rétegekre felbontani. Például a tinédzsereknek nagyon nehéz volt megtalálni a kínálatunkban azt, ami igazán nekik való. A felnőtteknek szóló nagyszínpadi előadások még nem nagyon érdekelték őket, vagy unalmasak voltak számukra. A gyerekeknek szóló mesejátékok pedig már rég nem érdekelték őket. Úgyhogy erős törekvésünk volt, hogy ezt a fiatal réteget jobban magunkhoz láncoljuk, és azóta is folyamatosan dolgozunk ezen. A fiatalokra való odafigyelés abban is megnyilvánult, hogy Budaházi és Miklós távozása miatt kihagyott több év után 2022-ben újraélesztettük a Lurkó gyermek- és ifjúsági színházi fesztivált. Szintén abban az évben elkezdtünk tantermi előadásokat gyártani. Úgy érzem, hogy mind a két törekvésünkben jó eredményeket értünk el.

– *Hiszen sikerült értékes alkotókat is idevonzani.*

– Abban a bizonyos menedzseri pályázatban egy rész arról szól, hogy milyen alkotókat szeretnénk meghívni hozzánk dolgozni. Nagyon nagyot álmodtam: az első név azon a listán Mohácsi János volt, aki tavaly már rendezett is nálunk egy előadást. Amikor megkerestem őt, beszélgettünk, és végül rábólintott, hogy idejön rendezni. Az nekem hatalmas sikerélmény volt! Erőt és hitet adott ahhoz, hogy merjünk még nagyobb álmodni. Már régebb is úgy gondoltam, amikor csak színész voltam, hogy volt egyfajta önblokkolás a mentalitásunkban. Azt gondoltuk, hogy *science fiction* lenne, ha Mohácsi idejönne rendezni, ezért alaptól eldobtuk ezt a lehetőséget, és meg sem kérdeztük. Azóta volt már nálunk rendezni többször Victor Ioan Frunză, megismertük, megszerettük és magunk közé fogadtuk Bodor Johanna koreográfust, aki már a művészeti tanácsunk tagja is. Szilveszterkor volt Szócs Artúr, dolgoztunk

már Alejandro Duran kolumbiai rendezővel, sőt volt nálunk az Unscene fesztiválon Rodrigo Garcia is.

Annak érdekében, hogy differenciáltabban célozzuk meg a nézőket, két külön kapszulára bontottuk a Lurkó Fesztivált: Lurkó Teens és Lurkó Kids. Az egyik a tinédzsereknek szóló előadásokat kínálta, a másik pedig a kisebbeknek nagyszínpadi, vagy akár kamaratermi és bábelőadásokat. Az eseményeket egy egész programmá bővítettük, amibe beletartoznak az előadás utáni beszélgetések. 2021-ben meghirdettük a színjátszó kört diákoknak, amire olyan sokan jelentkeztek, hogy végül két csoportot kellett indítanunk. Ez a projekt magába foglal olyan eseményeket, hogy kimegyünk az iskolákba és beszélünk a diákoknak erről a szakmáról, vagy behozzuk őket a színházba és körbevezetjük őket. Ezekkel a programokkal szorosabbá szeretnénk tenni a kapcsolatot a fiatalokkal, és elérni azt, hogy a génjeikbe bekerüljön a színház, mint olyan. Én amikor felnőttem ebben a városban, akkor nagyon ritkán jártunk előadásokra. Ha valaki már kisiskolás korában stabilan jár színházba, majd azután kezdi nézni a felnőtt előadásokat, akkor kialakul benne az igény arra, hogy megkapja a kultúrának ezt a fajta értékét, amit ez tud nyújtani. Kulturális intézményként nekünk az a feladatunk, hogy ezt az igényt a fiatalokban megteremtsük és amire felnőnek, stabil színházba járók legyenek, mert tíz év múlva ők lesznek a közönségünk.

– *Az Unscene fesztivál szervezésébe pont a Covid idejében vágtak bele. Hogyan sikerült megvalósítani?*

– Egy krízishelyzetből született az ötlet. A húsvéti szabadnapok alatt, április 7-én ültünk Vladimir Antonnal Marosfőn, és arról beszélgettünk, hogy szegény színművészeti egyetemisták online rezsimben dolgoznak és laptop előtt próbálják az előadásokat. Ez egy abszurd helyzet volt számunkra. Két évfolyam, a végzős harmadévesek és a mesteris hallgatók az évek alatt olyan előadásokat hoztak létre, amelyeket nem tudtak megmutatni a közönségnek, legfeljebb felvenni kamerákkal és megosztani online. Viszont a rögzített felvételek nem adják meg a színházi élményt, a közönséggel való találkozást, és nagyon sokat veszítenek az értékükből. Csíkszeredában akkor egy olyan kivételes helyzetben voltunk, hogy nálunk ritkábban volt vörös zóna, amikor egyáltalán nem szabadott játszani, így mi nyitva tarthattunk abban a

periódusban. Azt találtuk ki, hogy idehívjuk az összes évfolyamot, akiknek előadása van, és játsszák le itt közönség előtt, színpadon. Június elején megszerveztük a fesztivált, és nagyon jól sikerült! Össze gyűlt nagyon sok fiatal, és érződött egy kirobbanó energia, mindenki fel volt hype-olva, hogy végre kinyíltak az ajtók. Azóta is minden évben megszervezzük és próbáljuk bővíteni, igyekszünk nemzetközivé tenni. Évről évre egyre több egyetem kapcsolódott be, a harmadik kiadáson, idén már hat intézmény vett részt. Jövőre Magyarországról és más külföldi országokból is szeretnénk hívni diákokat. Ez a fesztivál nekik és nekünk is nagyon hasznos, hiszen azok a rendezők, színházigazgatók is megnézik az előadásaikat, akik új színészeket keresnek. E fesztivál által bővültünk két új kollégával, Tatár Zsuzsával és Nagy Gellérttel.

– *Bővült a társulat az irányítsa alatt?*

– Ez egy nagyon érdekes folyamat volt. 1998-ban indult a színház, 65 munkahellyel, ezt a számot pedig addig faragták az évek során, hogy mikor 2021-ben átvettem, akkor már csak 40 munkahelyünk volt. Tehát 25 posztot veszített ez az intézmény a húsz év alatt, ezt a számot mostanra sikerült feltornászni 51-re. Ez a nagyobb ugrás a közelmúltban történt meg, de még mindig úgy érzem, hogy túl kevesen vagyunk. Nálunk még továbbra is sok ember kell egyszerre több munkakört is ellásson, nagyon sokat dolgoznak az irodai, műszaki és technikai alkalmazottak. Idéntől bővültünk még egy színész-kollégával, Hatházi Andrással, aki szerintem ma az egyik legjobb magyar színész. A Kolozsvári Állami Magyar Színház vezető színésze volt, de 2017 óta nem játszott, mert csalódott az egész színházi rendszerben, most mégis amellet döntött, hogy a Csíki Játékszín állandó társulati tagja lesz. Ez hatalmas sikerélmény számunkra! Azt látom a szakma részéről, és a közönség visszajelzéseiből is, hogy jó irányba haladunk. Optimista vagyok. Minden nehézség ellenére (a koronavírus járvány vagy a költségcsökkentő sürgősségi kormányrendeletek), ha egy picit lecsendesedek és visszagondolok az utóbbi három évre, rájövök, hogy több minden történt, mint az azelőtti tíz évben.

– *Amikor megpályázta az igazgatói tisztséget, említette, hogy ideje a nézőközönséget is fejleszteni, hiszen megértek mélyebb üzenetek befogadására is. Ezt hogyan képzelte el?*

– A Csíki Játékszín huszonöt éves, a színházi jelenség itt Csíkszeredában – beleértve a nézőket is – a fiatalkorból kezdett átlépni a felnőttkorba. Az elmúlt évek munkája során már kezdett kialakulni az igény, hogy művészileg és mondanivalóban is egyre mélyebb szinteket érjünk el. Kezdetben ez egy nagyon komplex folyamat, hiszen egy olyan helységben, ahol nem jártak színházba az emberek, könnyen fogyasztható, érthető előadást kell rendezni ahhoz, hogy lassan kezdjék el megszeretni és megszokni a nyelvezetét, a kulcsait. Egy igazán jó előadás színes lufikat ad a nézőknek, de ugyanakkor nagyon mély titkokat is. A nézőknek is idő, amíg egyre több ajtót nyitnak ki, rajtuk múlik, hogy az előadás rétegeiben mennyire ásnak mélyre és hogyan kapcsolódnak az üzenetekhez.

– *A Csíki Játékszín előadásainak programtervét befolyásolják az éppen aktuális problémák?*

– Nem tervezünk túlságosan előre. Például a magyarországi színházak már tudják a jövő évadi programtervüket és már leszerződttettek mindenkit. Mi sokkal későbbre hagyjuk az ilyen döntéseket, pontosan azért, mert úgy gondoljuk, hogy a színház egy nagyon élő műfaj, muszáj reagáljon a történésekre. Ha a szomszéd országban kirobban egy háború, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, kifejezetten épp ezért került bele a repertoárba a *Pillanatfelvétel* című előadásunk, amely egy olyan etikai kérdést boncolgat, hogy mennyire vagyunk képesek megérteni és együttérezni mások szenvedéseivel.

– *Milyen kihívásokkal jár egyidejűleg színésznek és színházigazgatónak lenni? Hogyan hat az igazgatói munka a színészi teljesítményre és fordítva?*

– Nagyon rossz hatással vannak egymásra, ezért egyre kevesebbet is játszom. Ha benne vagyok egy előadásban, az nagyon megterhelő az iroda és a családom számára is, így most igyekszem azon dolgozni magamban, hogy jobban tudjam menedzselni az időmet. Például az *Amadeus*ban az eredeti szereposztás úgy volt, hogy Kozma Attila és én játsszuk a főszerepet. El is kezdtem a próbákat, de beláttam, hogy túl sok egyéb tennivaló van, és végül visszamondtam a szerepet. Másfelől viszont ez nem olyan jó, mert színházat nem lehet irodából vezetni, a színpad lüktetésén keresztül kell érezni. Mindig hiányzik, hogy aktívabban részt tudjak venni az előadásokban színészként, de olyankor

igyekszem arra koncentrálni, hogy legalább többet tudok adni más téren a színháznak.

– *A fesztiválok mellett milyen más tervei vannak, amivel tovább tudják erősíteni a színház és nézők közötti kapcsolatot?*

– Az idei évadra az egyik nagyon fontos tervünk, hogy elérhetővé tegyük a színházat a különböző fogyatékkal rendelkezők számára. Szeretném, ha mi lennénk az első színház Romániában, aki teljesen fel van készítve arra, hogy a különböző speciális igényeket kielégítse. Már elkezdtuk kutatni, hogy mivel jár ennek a megvalósítása. Szeretnénk minden előadásunkból reprezentációt előállítani süketnémák számára jeltolmács bevonásával, a nemlátókat pedig végigvezetni előadás előtt a díszletben, hogy fedezzék fel az előadás terét, majd úgymond „meg-nézik”, meghallgatják az előadást fülhallgatón keresztül, amelyben egy kommentár meséli, éppen mi történik a színpadon. Az elsődleges feladatunk, hogy az épületet felkészítsük a fogyatékkal élők befogadására. Az egyetlen probléma, hogy ez egy nagyon költséges projekt, az ország anyagi helyzetének függvényében nem tudom, mennyit sikerül megvalósítanunk belőle, de törekedni fogunk.

Emellett célunk, hogy a bérleteink tartalmazzanak legalább három román nyelvű előadást, saját előadásainkat pedig igyekszünk ellátni román felirattal, vagy román és angol felirattal. November 22-én játszott nálunk Pavel Bartos, aki csíkszeredai születésű, de már nemzeti szintű sztár lett, vele indítottuk el idén a románoknak szóló programokat. A statisztikák alapján a Csíki Játékszín szervezésében a múlt évadban összesen 273 előadást játszottunk 10 hónap alatt, ez 27 előadás havonta. Nyilván a saját előadásaink mellett ebbe beletartoztak a fesztiváljainkon lejátszott előadások is.

– *A romániai színházi térképen mennyire látható Csíkszereda és hogyan látja a helyzetét a jövőben?*

– Én úgy érzem, hogy ezen a térképen Csíkszeredára egyre jobban kezdenek felfigyelni. Ennek az egyik legjobb mutatója, hogy nagyon sok fiatal színész jelzi felénk, hogy szívesen dolgozna velünk vagy lenne a társulatunk tagja.

VIDA GÁBOR

BETON

– *Herman Levente képei elé* –

Ha lehet ilyet mondani, akkor a 20. század a beton korszaka volt, és az ember sikeresen hozott létre egy embertelen világot a saját maga számára, az épített környezet elfedi a természetet, meg is szünteti, bezárja az embert valamibe, ami nem élő már, és végső soron kizárja önmagából. A cement eredetileg egy kötőanyag, amely a köveket és a téglát tartotta össze, ma már ez a habarcs lett az anyag, ezt kell vassal erősíteni, kővel és üveggel dekorálni. De a beton valójában öncélú anyag, kezdetben iszap, azután forma, végül törmelék, amelyből egész hegyek vannak, és egyre több lesz. Ha valakinek olyan érzése támad egy tömbháznegyedben, hogy befalazták, akkor ezen nem kell csodálkozni, és hiába ígérték meg a hőskorban, hogy a beton olcsó házakat fog eredményezni, nem úgy lett. A beton fenyegető valóság, szimbólum és metafora. Nem mintha nem lenne lehetséges betonból is szép házakat építeni, csakhát ez a ritkább. Az ipari monstrumok mutatják meg a beton valódi természetét, és a végtelenül sivár lakótelepek, amelyek átlagos földrengéskor úgy dőlnek össze, mint a kártyavár, mert a gravitáció törvényei könyörtelenek. Még erre sincs szükség. A Kelet-Európában ismerős ember tudja, milyen rövid idő alatt intézi el a növényzet és a víz a leghatalmasabb kolosszust is. A művészet bő száz éve felfedezte ennek az ember által kreált, embertelen és emberellenes világnak az iszonyatát, meg is botránkozott rajta, fel is háborodott, kétségbe is esett, de a világon változtatni már nem tud. Erről le is mondott, viszont átalakult ő maga, felfedezte a mállást, a repedést, a törésvonalakat, a fűszál, a penész, a zuzmó vagy az ecetfa pusztító hatását, mert a víz, a napfény, a szél mindent erodál. A beton olyan rövid életű diadalmas anyag, hogy az már szinte fáj, legalábbis szomorú. Geológiai perspektívából mindaz, amit a 20. század összebetonozott, majd két ujjnyi meszes üledék lesz, nem több. Megvan ennek a sajátos melankóliája, mint annak az érzésnek is, hogy elmúlt már a világvége, csak nem vettük észre, mert egy kipingált, repedezett, hámló betonfal

éppen eltakarja. Abban sem lehet senki biztos, hogy ez a fal nem a fejében, a tudatában vagy a lelkében van. Herman Levente képein valaminek utána vagyunk, ez nagyon világosan, pontosan és bámulatos részletgazdagságban jelenik meg, kivált ha a képek nagy méretét is érzékeljük. Utána vagyunk. És mi jöhet még? Hiszen ha van megfigyelő, nem múlt el még minden. A megfigyelőt bevonzza a látvány, ez minden nagy méretű festmény sajátja, hogy a néző nem tud elkülönülni, hanem része az ábrázolt és kiterített látványnak. A bélyeg és a miniatura egy tárgy, amit oda teszek, ahova akarok, a freskó és a nagy méretű kép egy kapu, amin be lehet lépni, nyitás egy világra, aminek én is a része vagyok. A hátrálás, a perspektíva keresése és rögzítése a viszony elfogadása, az ember elfordul, elviszi a tekintetet, amit a feltárulkozó látvány visszahív és visszavesz. A nagy méretű képen van egy rejtett fókuszpont, amit a tekintet mindig megkeres, belehelyezi magát a néző, ettől már a kép nem egyszerű felület, hanem kiterjedéssel bír. Lehet azon elmélkedni, hogy ez optikai csalódás, hatáskeltés vagy éppen a néző részvétele: én adok valamit, vagy én kapok. És mivel ezek a képek feltűnően hasonlítanak a mindennapi valóságunkban meglévő (nem művészi) képekre, az otthonos otthontalanság érzését és kettősségét keltik. Hol ér véget a tapasztalati valóság, és hol kezdődik a művészi látvány? Meg lehet-e ragadni az átmenetet, folyamatként és határként. A nagyon pontos vonalak, a részletek gazdagsága észrevétlenül visz át a valóságból a látványba és a fikcióba. Mi van előbb, és mi van később? Az ok-okozatiság akkor is izgalmas emberi probléma, ha már felborult, és tudjuk, hogy mesterséges különbségtétel. Mindig van előbb és utóbb, akkor is, ha a sorrend felcserélhető. Én nézem a képet, vagy a kép lát engem, szereplő vagyok-e vagy célpont, van-e biztonságos elhatárolódás, vagy ilyesmi eleve nem is lehetséges? A hatás alapvető célja, hogy a hatáskeltés mechanizmusait elrejtse a megfigyelő szeme elől, és bármennyire okos vagyok megfigyelőként, ne tudjam kivonni magamat. Részt veszek benne, engedem, része lehetek. A műtárggyal mindig vitatkozunk, akkor is, ha ezt nem érzékeljük, a műtárgy gesztus és provokáció, az emberi létezésnek olyan kiterjesztése, amelyre szükségünk van. Olykor pedig menekülnénk a hatása és a következtetései elől. A modern kori ember vesztesre áll a maga által alkotott valósággal szemben. Minden művészi gesztus az ember emberségét keresi, és az

ember emberségének fogyatkozását mutatja fel. Részletek, töredékek, forgácsok, amelyek az egészre emlékeznek és emlékeztetnek. Lehet-e valami annyira csúf, hogy már szép? A retorikus kérdés mögött súlyos tapasztalat áll. A szép részletprobléma, bár nem elhanyagolható. Ahogy a természet nem tud a boldogságról, hiszen az egy metafizikai probléma, úgy a művészet is elengedi az önmagáért tetsző szépet. Többet akar. Az egészet, a teljeset, a mindent, akkor is, ha ebben a saját megszűnésének kockázata és lehetősége is benne foglaltatik. Ez a létezés mindenkori kockázata, és az alkotásé úgyszintén. A halál perspektívájába állított élet. Herman Levente festett képei a lehető legmesszebbre mennek el ebben az egzisztencialista kontextusban. Lehet-e még festeni? Lehet. Látunk-e még? Látunk. Akarunk-e még látni? Nem biztos. Van-e valami a láthatón túl, és mi az? Hogyan lehet röviden és közérthetően elmondani vagy ábrázolni? Nem lehet. És mégis. A festészet problémája ugyanaz, mint minden művészeté, a láthatóval felidézni a nem-láthatót, a hatással létrehozni azt a teret, amelyben megjelenik az a valami... Ez nem szándék, és nem ideológia, ez a kikerülhetetlen következmény. És minden bizonnyal ez az alap. Ha nem volna az a *valami*, akkor nem próbálnánk felidézni, nem próbálná senki felidézni. A semminek is valamilyen formát kell adni, vagy nevet. Én festek, és ti nézzetek, lássátok meg magatokat abban a nincsből, aminek ez a formája, ez is.

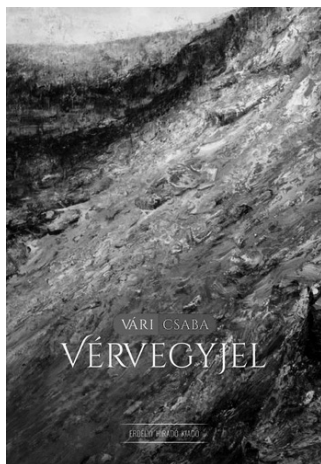


Erdő, 2023
(olaj, vászon, 180 x 200 cm)

Borsodi L. László

KIAKADT LÉTHINTA

Nem tudom, volt-e még olyan verseskötet, amelyről többszöri újraolvasás után is úgy gondoltam, hogy nincs meg az a megnyugtató választható szempont, amelynek alapján teljes biztonsággal fel lehetne vázolni az interpretáció egyértelmű nyomvonalát. Vári Csaba *Vérvegyjele* ilyen könyv.¹ Ezért kritikusi énem nyugtalan, s már éppen írandó szövegem elején szinte biztos vagyok abban, hogy mindaz, ami erről a költészetről következik – éppen annak tömörsége és összetettsége okán –, csupán töredékes, jelzésértékű lehet. Ennek több oka van. Az egyik talán az a hosszú idő, ami azóta telt el, hogy Vári Csaba verseivel először találkoztam különböző irodalmi-kulturális folyóiratok hasábjain, s élesen emlékszem, hogy szövegei szinte mindegyik alkalommal kiviláglottak a környezetükből, többszöri újraolvasásra késztettek, és arra gondoltam, milyen szívesen olvasnám ezeket a szövegeket egy helyen, egy kötetben. Aztán ez elmaradt, mert a *Kávé, félkeserű* című első kötetének² a megjelenése *nem ért el* (időben), aminek a tájékozatlanságom is, a könyv visszhangtalansága is oka lehetett. Vári Csaba azonban csendben, következetesen tovább írt – opusai kisebb-nagyobb megszakításokkal továbbra is ott világlottak és azóta is jelen vannak főként az erdélyi folyóiratokban. És végre elérkezett a pillanat, amikor 2022-ben együvé került (újra), ami addig szétszórva láttatta magát, immár engem is megszólítva, azzal a reménnyel, hogy az első kötetnél nagyobb figyelmet kap majd egy olyan



1 *Vérvegyjel. Hármaskönyv.* Kolozsvár, 2022, Erdélyi Híradó Kiadó.

2 *Kávé, félkeserű.* Kolozsvár, 2008, Erdélyi Híradó Kiadó – Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy.

költői munka, amely megítélésemben esztétikai eredőjénél fogva méltán lenne arra érdemes. A nyugtalanság egy másik – még mindig nem szövegimmanens – oka a két kötet között eltelt hosszú idő, tizennégy év(!), ami a mai, többségükben (bocsánat, de) ilyen szempontból exhibicionista alkotók pályájával összehasonlítva rendhagyónak számít. S ez a nyugtalanság aggodalommal vegyes: mert kérdéseket vet fel Vári Csaba emberi és költői egzisztenciájával kapcsolatosan, illetve arra vonatkozóan is, hogy egyfelől mindig azok a kéziratok jutnak-e szóhoz a kiadóknál, amelyek arra érdemesek, másfelől mennyire figyelnek a kiadók azokra a szerzőkre, akik nevezett exhibicionizmus, jó és rossz értelemben vett kapcsolati tőke hiányában elvárnák, hogy a szövegeik találjanak utat maguknak az azokért felelősséget vállaló fórumokhoz. Lehet azonban, hogy ami imént bírálat tárgyát képezte, az ebben az esetben előnyére is vált egy újonnan megszületett könyvnek. Igaz, ehhez kellett a szerző türelme, alázata is. Az alcím (*Hármaskönyv*) ugyanis azt sejteti, hogy az eltelt másfél évtized alatt talán több tervezett kötet anyaga szublimálódott itt egy könyvvé. A műhelytitok maradjon a szerzőé és a szerkesztőé! Bárhogyan is történt, megállapítható, hogy ez a nagyfokú tömörítés jót tett a kötetnek – úgy látom, az önálló kis könyvekként is olvasható három ciklus a makrostruktúra szintjén kihangsúlyozza, veretesebbé, megrendítőbbé teszi az egyes szövegek mikrostruktúrájának sűrű szövését, szűkszavúságát, lekerekítettségét, megállapító-szentenciaszerű beszédmódját. S ez az, amitől a folyóiratokban külön-külön világló versek itt, együtt, egymást erősítve-visszhangozva katartikus, esztétikai értelemben vett nyugtalanító költői világot eredményeznek. A fent vázoltakhoz képest erről a befogadói élményről lehet igazán csak töredékesen beszélni. Amiről és ahogyan ugyanis Vári versei beszélnek, az maga a nyugtalanság, s ebbe a lét- és versnyugtalanságba vonják be az olvasót. Erről próbálok számot adni a folytatásban.

Az egyik olvasási stratégia talán az lehetne, hogy szövegről szövegre elemezzünk, mert az egyes versek önmagukban is a teljesség érzetét keltik, pontosabban a teljes hiányét, a hiány teljességét. S ez itt nem önmagáért való szójáték. Az apró lépések elve ugyanis megmutathatja, hogy az egyes opusok az azokban megfogalmazódó lét- és versfelfogás alapján miként találhatnak utat egymáshoz, és miként térítik vissza az

olvasói figyelmet a már egyszer megtett útra, utasítva a befogadót, hogy újraolvassa a korábban olvasottakat. Az sem jár el helytelenül, aki bizonyos, *váriasra* hangszerelt *nagy költői témák* és motívumok között keres összefüggéseket, mint apa, anya, élet, szerelem, Isten, halál. Aki úgy dönt, hogy a könyv közepén elhelyezett *némaversek* című ciklus felől tekint vissza és előre a kötetben, annak az válik láthatóvá, hogy hogyan jut el a lét önmaga minimumától, *alig elég* voltától a néma vergődésen át a létezés teljes kiüresedéséig, a lét utániságig, bizonyos értelemben a fájdalmas meg- és/vagy belenyugvás ösvényéig, amit csak *posztumátumokban* lehet elbeszélni. És aki így dönt – mert ezt a döntést maguk a versek hagyják jóvá –, annak nemcsak az alig létezésről a nemlét felé tartó folyamattal kell szembenéznie, szembesülnie, hanem a vers, a nyelv sorsával is, amely ezt a folyamatot láthatóvá teszi, illetve amely által maga is alakul. Ettől a megközelítéstől nem áll távol az az olvasat sem, amely a linearitást választja ugyan, indulva a *hontalan dolgok* című előhangként funkcionáló költeménytől, és ciklusok egymásutánjában gondolkodik, de *útközben* kénytelen feladni vagy kiegészíteni ezt a linearitást, mert a lírai én lét- és versfelfogása ráébreszti, az egymást követő szövegek és ciklusok miközben egymást írják át, újra, egymást pontosítják, úgy épülnek egymásba, mint egy befelé csavarodó spirál. Ez a spirál pedig – mert a nyelv nem tudja levetkőzni képi természetét még az értekező szövegben sem – a lét, a vers, a nyelv metaforája, amely a létet a nem létező teljesség hiányában eleve minimumként tételezi, és az ember bölcsen szembenézve magára maradoottságával, reménytelen helyzetével eljuthat olyan mélypontig, ahonnan a metafizikai párbeszéd kezdeményezésének ugyan nincs értelme, de méltóságot adhat neki a szenvedésben, esztétikai örömet, hogy verssé formálhatja nincseit, s ez akár megnyugvással is eltöltheti. Így lehet a spirál legbelseje a metafizikaival való érintkezés nyelv általi lehetősége, a művész elégtétele egy fordított transzcendenciában. Bár hogy ez egyértelműen így lenne, Vári Csaba erről sem nyugtatja meg egyértelműen az olvasót. Nos, ebből a sokirányúságból kellene átszívárogtatni valamit, ami egy kritika keretei között megfér.

S ha már eleve a kritikai beszéd töredékes volta mellett érveltem, akkor ez a továbbiakban a kötet képi-gondolati gazdagsága okán a választott szempont önkényes-kényszerű leszűkítésében fog megmutatkozni. Ez pedig annak a lírai diskurzusnak a középpontba állítása,

amelyben a létezéssel kapcsolatos felismerések, megállapítások a vers nyelvét érintő sajátosságokká válnak, ahogyan az emberi sors verssors-ság materializálódik. Az én léthelyzete – mint utaltam rá – a nyugtalan-ság („éjszakám sincs, nyugalmam, álmom” – *hontalan dolgok*), a közöttiség. Létezését kiakadt léthintaként (ld. *Stációk*) diagnosztizálja, ami annak a nézőpontnak is a metaforizálása, ahonnan szemléli és láttatja mindezt. Ez a közöttiség több mindent jelent: apa- és anyahiányt („Apám halott, nem pótolhatom.”; „Anyám halott. Itthagytott kegyet-len.” – *szakítás*), társ nélküliséget a szerelemben („Mert minden szerelem menekvés, / magány elől a magányba!” – *salamon éneke*), magára maradottságot („Védhetetlenül egyedül vagy!” – *szívszög*), a jelen-lét hiányát („hogyan miért kellett akkor nekem / elhiányoznom” – *létlapok*), metafizikai árvaságot („Kilyukadt a zoknid. / Megfoltozzák egy égdarabbal.” – *pár beszéd*; „Hova / küldjem ezt a jelentést, / oda, vagy ideát?” – *oda*), egyedüllétet Istennel, a versben és a verssel („ez a nélküledség van” – *fohász*), (nyelv)létfosztottságot. Az ének az élete sem, a halála sem sajátja (*húsvét; I. R. N. I.*), tehát teljes léthiányban szenved („Akár az örültek szeme, / olyan üres a világ” – *utolsók*). Ennek tudatában materializálódik az én verssé, a vérvegyjel versvegyjelle. Egyetlen kapaszkodó számára ugyanis a vers, a versben, versként létezés marad, még akkor is, ha ebben is egyedül van, de ez az egyetlen, amely által pulzálhat, a nemek ellenére a vers az egyetlen igen, amelyben alig, némán vagy valamiféle utániságban létezhet. Úgy nyilatkoztat ki magáról egyes szám első személyben vagy önmegszólító formában, hogy amit mond, nem alanyi önkítárulkozássá, hanem egyetemes emberivé válik, úgy vet számot a léttel, hogy azt mindig a verssel, azaz verssé vált önmagával is teszi. Vári versmondatai gyakran alany-állítmányi viszonyt jelölő megállapítások, a végsőig megfontolt és műves tétélekké formált szentenciák, de nem ítéletek, hanem a bizonytalanságnak, a kétségbeesésnek és a mégis-reménynek a körbe-tapogatásai, summázatok, amelyek minőségüknél fogva lassúvá, majd-hogynem statikussá teszik a versbeszédet. A szentenciaszerű beszéd ellenére azonban ezek a mondatok soha nem lezárnak, hanem megnyit-nak, elbizonytalanítanak, újabb kérdésekbe hajszolják az olvasót, anél-kül, hogy kérdeznének. Ez a fajta ön- és világértelmező beszéd distan-ciateremtő eljárás is – az én távolságteremtése önmagától, a világtól („Mert *ahonnan* írom ezt, / *ahogy* voltam, már mindentől távol” –

stációk), úgy, hogy közben folyamatosan hangsúlyozza kényszerű világban létével összefüggő, tudatosan választott magatartását, hogy itt van, hogy figyel, jelen van, szembenéz a nincssel, a veszteséggel: „Innen már sehogy és sehova sincsen, / eléggé itt vagyok ahhoz, hogy lássak.” (*két vers*) S ez a veszteségtudat minduntalan visszatéríti a nyelvhez, emlékezteti a nyelvben létezés, a verssé válás lehetőségére.

Az egyik legproblematisabban megragadható kérdés pedig éppen az, hogy miként változik a vérvegyjel-versvegyjel *összetétele* a könyvben. Ha a korábban felvetett lehetséges értelmezési szempontok között/mellett az én létállapotának diagnosztizálása terén ki is mutatható az egyes ciklusok egymásutánjában valamiféle fokozásos elrendezés, akkor az ebből következő spirális befelé, lefelé csavarodás a versre, a verslétre, -nyelvre vonatkozóan hatványozottan igaz.

Az *alig elég* többnyire kétsoros és néhány szabad versében az én és a vers különállása figyelhető meg: az *örök tegnapban* „égve éget a vers”, akár a szerelem, mint az idő rekonstruálására tett kísérlet, a kelletténél talán direkter a vers eszközszerepéről beszél. Akárcsak az *utolsók*-ban, amelyben a lírai én a versírás folyamatára reflektálva a szépség megragadására törekszik („Valahogy szépen szeretném / most megírni ezt a verset”), ha már a távolodás magától és a másiktól elkerülhetetlen, ugyanakkor a közelítés csupán a leválás lehetetlenségét jelenti („Távolodok, és érzem / az egyedüliséged”). Bár ki tudja, itt nem az én különböző rétegeiről van-e szó, és nem önmegszólító-e az alakzat. Mindenképp a „verstekintet” az, ami érzékeli az ambivalens viszonyokat – a vers tehát az a nyelvi szenzor, amely által a dolgok, kapcsolódási pontok és a szétválások a visszájukról is megmutatkoznak. Ezért lehet a számvetés, az önreflexió közege, s bár József Attila-i ez az összegzés, a *leltár* a *Kész a leltárnak* csupán távoli rokona, mert a belenyugvás helyén kétségbeesés van: „Mint aki lopna és reszket a keze, / úgy indul e vers eleje / s ki tudja, mennyi van hátra, / míg végére jut, pontra zárva.”

A *némaversek* szabad áradású poémaiban, indázó mondataiban – bibliai párhuzammal élve – az ige megtestesül, vagyis az én, a te (a kettő, lehet, ugyanaz) versnyelvvé válik. A *ki tudja* címűben a megszólító és a megszólított sorsa voltaképpen a versé. Aminek az én és a te ki van téve (előbbi az öregségnek, utóbbi a feledésnek), ugyanaz a versé is, a vers mint az emlékezés lehetősége csődöt mond: „Alig jutsz

eszembe, úgy megöregedtem. / Hangodat próbálom, a vers is rekedten / tördeli magát, hogy hívjon, s hanyatlík.” Ugyanebben a versben a létezés már versként létezés („úgy jössz, minthogyha maradnál, / mint akit vers szült, nem anya”), mert világos, hogy nincs azon kívül senki és semmi, és az *öt év: öt zsoltár* tanúsága szerint az idő, a létezés is csak versben mérhető. S bár látszólag azt akarja elhitetni – itt még tartja magát az előző ciklus én-vers dichotómiája –, hogy az én mondja ki vagy hallgatja el a verset, valójában a vers függetlenedik az énben: „Hallgat bennem a vers. Elhallgatott.” S ettől kezdve az én harca tulajdonképpen a vers küzdelme a kimondhatatlanért: „Nem tudlak kimondani sehogy sem.” Úgy gondolom, ez az a pont – s ilyen értelemben talán a könyv egyik kulcsfontosságú poémájáról van szó –, ahol az én verssé lényegül, vagy fordítva: a vers antropomorf sajátosságokat vesz fel, és zsigerileg, teljes valójával vall a szerelemről. Célja megtalálni a nyelvet, általa önmagát, a kedvest, a kedvest önmagában és/vagy másik önmagát: „s téged szomjaz minden véredény, / vörös és fehér sejttest minden betű, / ahogy itt lázasan hozzád írok”, „Így áramlanak a szómolekulák / szerte a testben, egész a szívig”, „A nyelv én magam vagyok, / mindenemmel és mindenestől!” stb. Ez egyben egy olyan önjáró nyelven túli nyelv megtalálásának a lehetőségét is jelentené („már eggyé lesznek *velem* a dalok, / és önmagát játssza a szívkött”), amely által elérhető lenne a teljesség, de mindez meghiúsul, mert: „Elalszik bennem lassan a vers”. Ezzel a kudarccal, a kényszerű mégis-létezés terhével és parancsával pedig úgy lép tovább a vers-én, hogy többszólamúsággal, nyelvi önmegszorozódással (*szüzek hava*) vagy pompás szójátékkal (*té*), védi magát, vizualizál, megfigyel (*megtestesülés*), vagy igyekszik kivonni magát a világból, önmaga helyére pedig a materializált szót, a szó testét próbálja helyezni: „Néha nem én válaszolok, / hanem a szó, a test” (*királynő*). De hát a halandó emberként elgondolt vers is sérülékeny: „Mint a sérv: a vers réseimen kinőtt” (*nyármagány*). A vers költője és a nyelv, aki az ént (az ént mint költőt is) teremti, a *csatolt fá*ban saját romlandóságával, bágyadt, halál közeli létállapotával („fáradt vagyok, beleöregedtem magamba”) és fordított létezésével, metafizikai eleve elrendelt számkivetettségével szembesül. Ennek diagnózisa a vers, illetve a versben az emberként, a költőként létezés maga a számkivetettség: „fejjel lefele éltem mindig, mint akinek beakadt / már indulása közben ama égi létrába a lába.”

Így jut el az antropomorf létezőként funkcionáló, megállapító-diagnosztizáló, szentenciákat kimondó vers(nyelv) a *posztumátumokban* önmaga felszámolódásáig. Úgy számol be erről a vértelenné válási folyamatról, a széthullásról („Nyelv sem volt már, betűkre / hullott, hang se.” – *egy búcsúlevél margójára*), hogy a nyelv, amelyen mindez megszólal, a tömörítés, a végsőkéig megfontolt, sűrű szövésű beszéd poétikai jeleit mutatja. S miközben Vári Csaba a (vers)létezéssel való leszámolást végzi, miközben a nyelvből, vagyis a létezésből való kiesés kétségbeejtő drámájával néz szembe és szembesít (a *létlapokban* a vers elveszíti megszólító szerepét: „Azt a nyelvet már nem beszélük.”), miközben az íráshiányt identitásvesztésként körvonalazza (*botrány*), és az artikuláció koherenciáját felváltja az artikulálatlanság inkoherenciája, az egzaktan megragadhatót, mondhatót a pontosan meg nem nevezhető („a magam parafrázisa vagyok” – *posztumátumok*), nem mond le, vagy nem mond le teljesen a reményről. Mert – tudni ugyan nem tudom, hogy ezek után miből következhet, csupán sejtem, de sejtésemet nem tűri meg a nyelv – mégis van egy megszólítható Isten, akinek a neve (akár létezik, akár nem, de inkább igen) kimondható, s akitől a hit hiányában hitet kér. A lehető legtöbb, amit a lét peremén, a (vers)létből való kihullás előtt még megfogalmazhat: „Adj erőt, hogy el tudjam hinni, / hogy szívem megnyugszik / majd, Tebenned.” (*fohász*) Teszi mindezt annak tudatában, hogy a „vers az istenek nyelve, egyszerre ima és átok” (*posztumátumok*), olyan ambivalens létmód, amely egyszerre felemel és mélybe taszít, egyszerre hordozza magában az üdvözülés és az elkárhozás lehetőségét. A költőként való létezés pedig mégiscsak az a fájdalmas kiválasztottság („naponta valamit összevázok” – *I. R. N. I.*), amely megadja a nyelven túli nyelvvel, a transzcendenssel való érintkezésnek a reményét, s ezért a reményért talán érdemes vállalnia az írás botrányát és passióját. Bár ki tudja! Lehet, csak a kiüresedett transzcendencia senkiföldjének felmérhetősége, ennek a nem-terrénumnak a resignált, illúziók nélküli szellemi-lelki bejárása a szenvedéstörténetét író költő és a versolvasó jutalma, főként ha arra gondolunk, amivel a könyv zárul, hogy: „Vétkeink a tettben már megelőzték!” (*saját rabság*) Akkor maga az írás, az olvasás, a versként, versben létezés maga a bűnbeesés, és az ezzel a reménytelen reménnyel való szembenézés az ember egyetlen feladata.

Ezt a költői-emberi feladatot pedig olyan kérielt, végsőkéig csiszolt mondatokkal és a spirál minden poklát megszenvedett ember (lírai) attitűdjével, fájdalmas bölcsességével fogalmazza meg Vári Csaba, amely a *Vérvegyjel* költeményeit a legnagyobb 20–21. századi számvető-létösszegező költészetek térképére rajzolja fel. Ezen a térképen olyan poétikákkal teremt kapcsolódási pontokat, mint a makro- és mikrokozmosz kiüresedést láttató József Attiláé, a metafizikait eszköztelen és a végletekig tömörítő nyelvével vallató Pilinszky Jánosé, a semmi reménytelenségével radikálisan szembesítő Szilágyi Domokosé, a nemléttel perelő Orbán Ottóé vagy Sziveri Jánosé, a Sátánnal sakkozó Isten által hol magára hagyott, hol gúnyosan megvető világot megjelenítő Baka Istváné vagy a folyton magával és Istennel bíbelődő Lövétei Lázár Lászlóé. S bár Vári az alig-léttől eljut a lét–nemlét határára ebben a kötetben, éppen az imént említett remény ad okot azt feltételezni, hogy bár a léthinta kiakadt, ez a könyv még mindig csak jeladás az útról, az úton levésről, hogy vannak még további tartalékai tovább járni emberként és költőként gyötrelmes útját, amely további világló verseket eredményez – folyóiratokban, s minél előbb egy újabb kötetben.



Áramszünet, 2022
(olaj, vászon, 200 x 270 cm)

Tamás Dénes

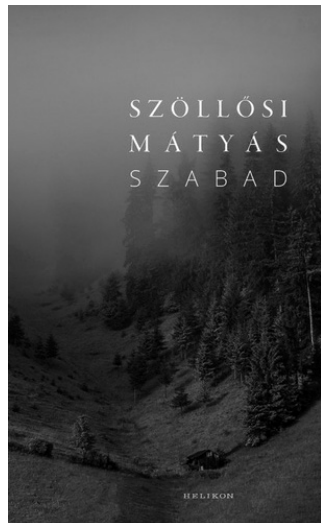
TÉRBE VETETTEN

Szöllősi Mátyás budapesti költő, prózaíró, fotográfus legutóbbi verseskötete¹ az összegzés jegyében készült, ahogy általában a „válogatott és új versek” címkével ellátott kötetek esetében történni szokott. Az alkotó harmadik verseskötetéről lévén szó talán elsietett a szándék – nem tudok én ebben nem egy jól kigondolt marketingfogást látni –, amit azonban igazol a kötet hangulata és poétikája, amely egységesen gördül végig a köteten, egy határozott lírai hangot szólaltatva meg.

Mellbevágó a kötet borítója. Külön rezonálhat bennünk, ha tudjuk, egy gyimesi tájrészletet látunk, miközben egy ősi sejtetem jelzi: egy táj nem tartozik senkihez és semmihez, a táj szabad. Fent tömör köd, lennebb tömött fenyőkkel borított, beszakadó völgy, míg emberi jelenlétre csak egy apró fakunyhó utal, kijelölve az emberi ügyködések tágabb viszonyrendszerét. „Elindulsz úgy, hogy itt maradni minden” – mintha ide, ehhez a látványhoz próbálna kötni bennünket a könyv a borítóra kiemelt verssora, miközben sejteti, nem maradhatunk meg ebben az egyszerre idilli és kísérteties tájban, ki kell lépnünk az emberi történések világába, a kilépés minden felsebző kockázatával együtt.

Pedig az idill még marad egy rövid időre. A kötet első, kiemelt verse még tartja ezt a hangot. Az első versszakát egészében idézem:

*„a vágyam mindig is a könnyű
ébredés volt figyelni a felhők
vonulását a fák között az ablakon át*



1 Szöllősi Mátyás: *Szabad*. Budapest, 2022, Helikon Kiadó.

*függöny nélkül élni hol halk szívdobbanás
visszhangja rázza csupán az ütőér falát
mint meleg fény a hajnali ködöt* (5. o.)

Erre kontráz rá a következő versszak első sora, „a reggel mégis súlyos dobbanás”, töri meg az idillt, amivel tulajdonképpen el is kezdődik Szöllősi Mátyás verseskötete, behúzza az emberi történések súlyos rendjébe.

Nem véletlen ez a lassú kezdet tőlem, úgy érzem, hangolnom kell az olvasót arra a versvilágra, ami Szöllősi Mátyás kötetéből kibontakozik. Egyszerre darabos és törekeny ez a világ. Olyan történések, fordulók mélyébe von, amelyek felkavarják, felsebzik az embert, a versek ezeknek az érintettségeknek a mélységét kutatják, próbálják feltárni eseményrendjüket, rejtélyességük mibenlétét. Többnyire szabadverseket olvashatunk, amelyek azonban erős ritmizáltsággal bírnak, gyakran belső, de sorvégi rímekkel is összefogva. Maga a nyelvezet régies, mondhatni, de ez azt jelenti, hogy nem a ma megszokottan csapongó, túlretorizált, különböző beszédmódokból hibridizált vagy éppen a hétköznapiságban tobzódó versnyelvet használja a költő, hanem szinte az alapszavakhoz nyúl, kevés költői eszközt használva, az emberi élet elemi viszonyaihoz, alaptörténéseihez keresve a nyelvi fedezetet.

Az egész kötetre jellemző egyfajta erős narratív ihletettség, ennyiben a kötet erősen emlékeztet Györffy Ákos *A távolodásban* című utolsó verseskötetére, amelyekben szintén egyfajta történetvázra való egyszerűsítés jellemzi a verseket.² Történetek versben – ez is lehetne a kötet alcíme, miközben mégsem rövidre vágott prózaszövegeket olvasunk, amiből kimaradtak az átkötő mondatok. A kiemelés és a sűrítés áthelyezi a súlypontokat az elmesélhetőről. „Amíg bent tágul, kint csomósodik a tér” (53. o.) – talán ezzel az egy sorral lehet a legpontosabban visszaadni, mi történik a versekben. A kint és a bent egymásra vetítése, a lélek és a test, a benti történések és a külvilág eseményei, térbeli feltételei közötti összefüggések, egymásba tükröződések kibontása szabja meg a versek mozgásterét. Ne felejtjük el, egy fotóművésszel van dolgunk, aki térbeli-képi összefüggésekbe emberi megélés- és kifejezőmódokat tud belelátni. A térben, a tárgyak viszonyrendszerében a lélek tájai, megélései találnak kapaszkodókat maguknak, s ezen a módon rendeződnek sorokká, versekké a kötetben.

2 Györffy Ákos: *A távolodásban*. Budapest, 2021, Magvető.

Mi születik ebből az alapállásból?

A kötet négy ciklusra szabdalt. Az első versciklus a „Kamaszkor” címet viseli, amivel tulajdonképpen tartalmára is utalás történik, hiszen ennek a ciklusnak tulajdonképpen tétje a gyerekkori történetekre való emlékezés. „Gyulladás” a címe a második ciklusnak, amely valójában egy betegség kórtörténete. A „Noktürn” című egy szerelmi kapcsolat állomásait követi nyomon, bár tájversek is tarkítják. A legösszetettebb és a legtöbb írói nővumot a „Szégyenlős álmok” című utolsó ciklus tartalmazza. Ebben szerepversek olvashatók, amelyekben a költő nagy gondolkodók, festők és zeneszerzők, irodalmi, bibliai, mitológiai alakok maszkját veszi magára.

Úgy látom, a következetesen végigvitt, poétikai megformáltság mellett a kötet verseire egyfajta minőségi egyenletlenség jellemző. Sok versnél éreztem, hogy kevés bennük mind a tartalom, mind a költői művelet. Belecsap a villám a marhákat terelő dédapába (*Villám, csapás* 42–45. o.). Igen, megtörtént, jött a vihar, a dédapa a fa alá menekült egyik marhával, és ott lették végzetüket. Amivel be kell érünk, azok a leírás, a részletezés költői műveletei, amelyek legfeljebb az átélhetőség mélyítését szolgálják. Hangulatfestés – ez történik. Másrészt ennek a versnek a párversében ugyanez a leírásmód kozmikus léptékűvé táguul, valamilyen egyetemes kifejezésmódot keresve magának (*Vihar*, 37–39. o.). „Nagy üveg volt fönt a nap. / Kárörvendő tisztasága, / ahogy a var a sebre, / kúszott rá a tájra fokozatosan.” Tiszta, szikrázó kép, amely ugyanakkor valamilyen mély emberi jelentőséget hordoz. Több ilyen jól kimunkált, költőiségükben is komplex érzékletességet hordozó sort olvastam volna.

Sok vers esetében érezhetjük, hogy elolvasásuk után legfeljebb valamilyen általános és üresen csengő igazsággal maradunk. Igen, a betegség miatt elveszítheti a munkáját az ember, ahogy azt is meg kell tapasztalnia, hogy képtelen a szexuális együttlétre. Mintha a költő néhány vers esetében nem tett volna meg mindent, hogy behatoljon a költői anyagba. Ennek a típusú költészetnek, véleményem szerint, a legnagyobb kihívása a pontosság. Mivel események, átéltségek, nagy fordulatok leírása a tét, ezek kérik a megfelelő szavak megtalálását, annak élményét, hogy a versben helyükre kattannak a szavak, a mondatok, és mi olvasók rajta vagyunk a történéson, részesülünk azok gazdagságában, komplexitásában. És Szöllősi tudja hozni ezeket a

mondatokat, s ilyenkor olyan régi, nagy elődök nyomdokaiban jár, mint Rilke, József Attila, Pilinszky.

Számomra a kötet főleg a második felétől, valahonnan a harmadik ciklus közepétől kezd igazán működni, ahonnan, gondolom, az új versek kezdődnek. Mintha az új Szöllősi erősebb lenne, mint a régi. Prózai műveinek terjedelmes kimunkáltsági mintha a lírában is gyümölcsözővé tudnának válni. Innen egyre több mondat talál be, a versek szikár, időtlen képei több helyen égnék bele a tudatba. A szerepversek pedig még jobban levetkőzik magukról azt, ami esetleges, efemer. Érződik, ez már egy önálló költészet, amely bátran nyúl a nagy alkotók, a jelentős személyiségek világához, belőlük építkezik, mindezt azért, hogy saját érzékenységről, érintettségének tágasságáról tudósítson.

A kötet utolsó verse Sziszüphosz mítoszát írja újra. Megidézem a vers utolsó sorait, már csak azért is, hogy egybecsengessem a kötet kezdő-soraival.

*„Órákig tart egy mozdulat. Az alkony
ezernyi fénye hívogat magához,
majd eljön az a pillanat, mikor
a látóhatár összeszűkül, ég
a testem és a szikla is lazul.
Elengedem. Vagy ő enged el engem.
És én csak nézem, ahogy visszahull.” (179. o.)*

Kulcsversről beszélhetünk, hiszen a kötet már a címében is a „szabad” kifejezés jelentésköreinek felfejtésére buzdít. Camus szerint a boldogság keresése a kulcsa Sziszüphosz mítoszának, akiben Camus egy modern hőst lát, hiszen az élet értelmének a kérdését kutatja. Boldognak kell elképzelnünk Sziszüphoszt, mondja. De vajon szabadnak-e?

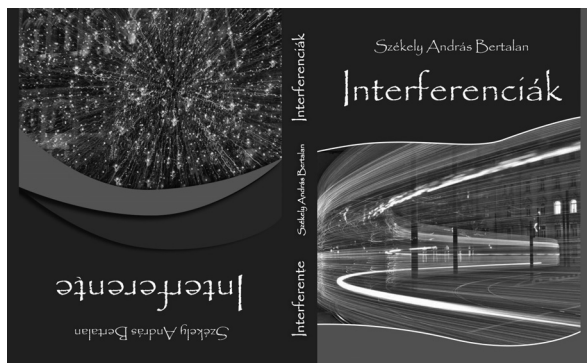
„Elengedem. Vagy ő enged el engem” – erre a feloldhatatlan bizonytalanságra is lehet szűkíteni a szabadság kérdését, sugallja számomra a vers zárata. A szikla itt mindannak a szimbólumává válik, ami élete során megtörténik egy emberrel: gyermekkor, betegség, barátság, szerelem, művészet. Szöllősi verseit olvasva saját kitettségünk mértéktelenségéről vehetünk mintákat. Elérnek, felsebzenek a világ történései, valamilyen mélyebb, szertelenebb történésrendbe vonva be minket – tudatja.

Nevezzük ezt szabadságnak.

Fancsali Róbert

KULTURÁLIS KÖLCSÖNHATÁSOK¹

A tavalyi év végén a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület egy tartalmi értelemben hiánypótló, formailag pedig rendkívül izgalmas, román–magyar kétnyelvű kötetet adott ki, amelynek szerzője Székely András Bertalan. A kötet maga egy több interjúalanyt megszólaltató, tematikusan zárt egység, mégis (vagy éppen ezért) képes arra, hogy egy, a Kárpát-medencei együttélés minden rezdülésére figyelő diskurzust nyisson meg. Ahogyan ajánlásában Nagy Levente, az ELTE BTK Román Filológiai Tanszékének vezetője is utal rá, a diskurzus alapvető kérdése az, hogy román–magyar viszonylatban miképpen lehetséges – az eltérő világ- és létértelmezési kódok ellenére – szót értenünk egymással. Ezt a kérdést a kötet szerzője úgy kívánja megválaszolni, hogy kilenc román és magyar származású/identitású, de iskoláztatásuk, munkásságuk által a románsággal szoros kapcsolatba kerülő személlyel készít olyan életútinterjút, amelyek számtalan személyes történet által fogalmaznak meg általános érvényű következtetéseket. Az interjúalanyok mindnyájan értelmiségi háttérrel bírnak, és tevékenyen részt vállalnak/vállaltak a román és a magyar kultúra



1 Székely András Bertalan: *Interferenții: Erdélyi és/vagy román kötődésekkel Magyarországon. Interferențe: În Ungaria cu conexiuni românești*. Pilisvörösvár, 2022, Muravidéki Baráti Kör Kulturális Egyesület.

közi közvetítésben, illetve az érintett nemzetiségek identitásának megtartásában, erősítésében.

A kötetben elsőként Aranyossy Groza Mária, aranyosgyéresi születésű balettművész szólal meg. Az interjúalany mesél a Ceașescu-féle Románia táncművészeti képzéséről, neves oktatókról, a mestereiről, példaképekről, személyes sikereiről. Életének 1989 előtti időszakában fontos szerepet tölt be a Securitate tevékenysége, amely – mint oly sokakat – kivándorlásra kényszerítette a családot. Személyes története meghatározó és tanulságos: beszél elfogadásról, befogadásról, az alkalmazkodás lehetőségeiről és a kultúra erejéről is.

A kötetben következőként Balázs F. Attila, a legtöbb nyelvre lefordított kortárs magyar költő szólal meg. Alkotóként vált ismertté, de foglalkozik műfordítással, szerkesztéssel, és saját lap- és könyvkiadója is van. 1990-ben Pozsonyba költözött, újságíróként dolgozott, majd kiadót alapított, és a helyi magyar írószövetséget vezette. Izgalmas körképet fest a felvidéki magyar kulturális életéről, a kultúraszervezés nehézségeiről, a kilencvenes évek boldog emlékeiről, és a szerinte kevésbé hatékony mai magyar nemzetstratégiáról. 2018-ban Budapestre tette át kiadójának székhelyét, és maga is Magyarországra költözött: ma itt alkot, és továbbra is igyekszik tevékenyen szolgálni a magyar kultúrát.

Beke Mihály András kulturális diplomata, újságíró és műfordító. A kötetben előbb gyerekkori, majd felnőttkori bukaresti élményeiről szolgál kitűnő számadással, de igen érdekesek a magyar–román politikai és hétköznapi kapcsolatokról lejegyzett anekdotái is. Kulturális és diplomáciai téren végzett munkásságát Magyarországon a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével, Romániában pedig a Román Kulturális Érdemrend Tiszti Fokozatával ismerték el. Az említett témákon kívül hosszan – és nem kevésbé érdekesen – értekezik a román és a magyar mentalitás összehasonlíthatóságáról, valamint roppant éleslátással – és erről egy lehetséges jövőbeni esszét ígérve – beszél a különböző birodalmak alá kényszerült, közös gyökerű nemzetrészek sorsának történelmi, földrajzi, közéleti, aktuálpolitikai szempontokat egyaránt figyelembe vevő összevetéséről. Az interjúalany e recenzió megjelenésekor Magyarország Csíkszeredai Főkonzulátusának munkatársaként dolgozik.

Lakatos Mihály író, költő, műfordító a vele készült interjúban arról mesél, hogy miként alakul egy elsőgenerációs székely fiú élete hazájában, majd a magyarországi életszakaszáról számol be, mindvégig

kontextualizálva és általános érvényűre emelve személyes történetét. A záró kérdésre válaszolva a kötet egyik kikerülhetetlen dilemmájáról értekezik hosszabban, mégpedig az „egyszerű emberek” versus politikusok dichotómiájáról. Lakatos maga is a *Székelyszöld* külső munkatársa, így talán nem meglepő, hogy a beszélgetés korábban a folyóirat 2022. májusi számában is megjelent.

Martyin Emília néprajzkutató, muzeológus, aki Magyarország egyetlen román többségű falujában, Méhkeréken nőtt fel, szakmai életútjának tétjét a magyarországi románság néprajzában a lehető legtágabb értelemben vett felkutatásában és rögzítésében látja. A vele készített interjúban érthetően mutatja be, illetve egyúttal elemzi is a mai magyarországi román néphagyományokat és tárgyi kultúrát. Részletesen ismerteti a recenzens számára lenyűgöző, főként a román nemzetiségi hagyományok fennmaradása szempontjából nélkülözhetetlen szakmai eredményeit, majd a magyarországi román közösség identitásának megmaradásával és e népcsoport jövőjével kapcsolatos álláspontját fejt ki.

Különösen érdekes színfoltja a kötetnek a néhai Miskolczy Ambrus Széchenyi-díjas történésszel készült interjú. Miskolczyt, aki a budapesti román tanszék emeritus professzora volt, főként az erdélyi magyarok, szászok és románok együttélésének története érdekelte. A vele készített beszélgetés először a *Székelyszöld* 2021. májusi számában jelent meg. Miskolczy Marosvásárhelyen született, és annak tulajdoníthatóan, hogy neves magyar orvos édesapjának köszönhetően meglehetősen kivételesnek tekinthető környezetben nőtt fel (személyesen ismerhette például Márton Áront is), sosem fogyott ki a fiatakorához kapcsolódó anekdotákból. Az olvasó az interjúból a román néplélek, illetve a románok mítoszainak fontos vonatkozásait ismerheti meg, ugyanakkor a téma szempontjából jelentős, a szépirodalom és a történelem területéről vett olvasmányokkal kapcsolatban is kap ajánlásokat. Miskolczy válaszai, amelyeket Székely kérdéseire adott, kisebb esszéknek is beillenek, és az olvasó valódi intellektuális forgalagban találja magát, ahol Descartes, Dosztojevszkij, May Károly, Camus, Rousseau, Marx, Sztálin, Bem apó, Thuküdidész és Hegel mind jól megférnek a magyar és román kultúra nagyjai mellett. Egy ilyen interjúban természetesen nem kerülhető ki a Vaszgárda témája sem, és a feleletek persze ezúttal is tartogatnak új tudásanyagot számunkra. A beszélgetés hangulatát át- meg áthatja a

professzor úr szellemessége és szarkazmusa. Ennek érzékeltetésére csupán két mondatot emelnék ki: „*Valaki pletykahalmaznak nevezte a könyveimet, és milyen igaza van!*”, vagy: „*Én nem tagadom, egy jó kis pletyka többet ér, mint a szakirodalom*”. Az interjúnak szomorú időszűrőseget ad, hogy a professzor 2023 októberében elhunyt.

Papp Anna Mária a közelmúltig az Országos Idegennyelvű Könyvtár főigazgatójaként dolgozott. Az interjúból az olvasó részben e közgyűjtemény történetét, jelenlegi vállalt feladatait és funkcióját ismerheti meg. Papp Anna Mária tanulmányai főként a nyelvnek az identitáskonstruálásban betöltött szerepére, a nyelvmentés gyakorlatára és a kisebbségek nyelvválasztási stratégiáira fókuszálnak.

Roxin Anna közigazgatási szakember, nemzetiségi vezető, újságíró. Életútján keresztül a kezdetektől napjainkig bemutatható a magyar fővárosban és a környékén élő románok közösséggé formálódásának minden állomása. Az interjú által betekintést kaphatunk a 19–20. század Budapestjén létező román világ kultúrtörténeti vonatkozásaiba is.

Zsombori Erzsébet selyemfestő. 1990-től a budai Várban volt galériája, majd körülbelül tíz éve a Belvárosban nyitott egy másikat. A vele készült interjúban sok-sok, a nyolcvanas évekbeli kolozsvári értelmiséggel kapcsolatos izgalmas történetet oszt meg az olvasókkal. Székely András Bertalan kérdésére válaszolva úgy fogalmaz, hogy Erdély számára a kultúrák találkozási helye, ahol fontos a tolerancia, az együttélő népek kultúrájának kölcsönös megbecsülése, ugyanakkor a művészetek – zene, tánc, kézművesség – jelentőségét is kiemeli.

Az *Utószó helyett: nincs kétféle mérce* című fejezetben a kötet szerzője maga mutatkozik be. Székely András Bertalan eredetileg földmérő mérnök, később művelődésszociológus végzettséggel magyarság- és nemzetiségkutató lett, illetve kormánytisztviselőként is dolgozott. Kivette részét a miniszterelnökségi Nemzetiségi Tanács létrehozásából, és kisebb kitérőkkel az ezt követő időszakban is a nemzeti kisebbségek ügyeivel foglalkozott, 2015-ben pedig mint kultuszminisztériumi főtanácsadó vonult nyugdíjba. Tisztviselőként sem hagyott fel a társadalomkutatással: ezen írás témáját képező munkája már a tizenhatodik az általa jegyzett könyvek sorában, emellett pedig szerkesztőként félszáznál is több kötet fűződik a nevéhez.

Nagy Levente professzor, akinek a kötetbeli megjelenésére korábban már utaltam, a záró fejezetben egy vázlatos, de a kiválasztott szempon-

tokat tekintve nagyon pontos magyar–román kapcsolattörténeti áttekintést nyújt. Megemlíti az igényesebb magyar nyelvű olvasó számára Nyugatról ismert román személyiségeket (Mircea Eliade, Eugen Ionesco, Emil Cioran), de – némi történelmi és művelődéstörténeti ismeretanyagot is beemelve a szövegbe – a magyar humanisták jeles képviselőjét, Oláh Miklós esztergomi érseket is szóba hozza, aki a magyarság hun eredetéről és szittyá dicsőségéről ír igen nagy lelkesedéssel, miközben munkáiban oláh származását legalább ilyen természetességgel kezeli. Az erdélyi reformáció kapcsán az első teljes román nyelvű, II. Rákóczi György által kiadatott Újszövetségről, az Erdélyi Iskola jelentőségéről tájékoztatja a magyar olvasót. Beszél a térség első román nyelv és irodalom tanszékének alapításáról (ennek a jogutódja az ELTE katedrája), valamint a máig (immáron Nagyváradon működő) nagy nevű *Familia* irodalmi folyóirat budapesti létrejöttéről és szerepéről is.

Az *Interferenciák* című kötet tartalmát leszámítva is meglehetősen érdekes vállalkozásnak tekinthető: az interjúk a könyv egyik felében magyarul, majd a könyvet megfordítva, a hátlaptól visszafelé haladva románul olvashatók. A fordítást Toró Annamari, erdélyi születésű képzőművész végezte kiemelkedő minőségben; neki köszönhetően a román nyelvű olvasóközönség is pontos, a tartalmukhoz nyelvezetében is hű szövegeket olvashat. A borítótervet Szócs Beáta készítette Sz. Opre Mária fényképfelvételeinek felhasználásával.

E tíz mélyinterjú érthetően mutatja be a fentebb tárgyalt nemzeti kettősségen alapuló életutak gyötrelmeit és szépségeit, és egyúttal szól az értelmiség feladatáról és lehetséges mozgásteréről is. Úgy vélem, e nemzeti forrongásokkal teli világhoz Székely András Bertalan kötete nem csupán konstruktívan viszonyul, hanem közvetve arra biztat minket, hogy bármely történelmi időszakban és bármely élethelyzetben tisztességesen, az adott lehetőségekhez képest hűen szolgáljuk nemzetiségeink szellemét és Kárpát-medencei kultúránkat. Amint a szerző is írja, ez minden itt élő népnek érdeke: „Amennyiben jót akarunk a határokkal elszakított magyar testvéreinknek, s természetes módon szót emelünk az emberi és közösségi jogaikért, ugyanolyan következetességgel meg kell értenünk a velünk együtt élő, őshonos népcsoportok gondjait, mentalitását, reflexeit, folyamatosan tennünk kell a kulturális, nyelvi önazonosságuk megtartásáért.”

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Antal István – Székelyudvarhely
Antal Margit – Csíkszereda
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Arvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs-Bécsi Emília – Gyergyóremete
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Bán Árpád – Alsóboldogfalva
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Bardócz Ferenc – Gyergyóditró
Baricz Lajos – Maroszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bíró Sándor – Gyergyószentmiklós
Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
BocsKay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Antal – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bodor Júlia – Gyergyóditró
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Bölöni Ildikó – Bikafalva
B. Tomos Hajnal – Négyfalú
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárád

Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Cserey Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-köszvényes
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Péter Pál – Sepsiszentgyörgy
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Balázs – Csíkszereda
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Doboly Beatrice – Vajdahunyd
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dimény János – Nagybacón
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Dragomir Péter – Sepsiszentgyörgy
 Ft. Drócsa László – Csíkmindszent
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes-Józsa Márton – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz

Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Fekete István – Csíkszereda
 Ferencz Edit – Gyergyóremete
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Ferencz-Nagy Zoltán – Brassó
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Dénes – Székelyudvarhely
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp László – Csernáton
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gagyí József – Csíkszentlélek
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Galvácsy László – Zilah
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna

Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csikcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Halász Péter – Gyimesközéplak
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Incze Szabó László – Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Maros-
 vásárhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágyosomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Kánya József – Csíkszereda
 Katona Gizella – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kelemen Hunor – Csíkszereda
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely

Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Kopacz Péter – Sepsiszentgyörgy
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Eszter – Gyergyószárhegy
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Éva – Borszék
 Kristó Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
 remete
 Laczkó Szentmiklósi Endre –
 Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 László Csaba – Csíkszereda
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda

Léstyán Sándor – Kézdivásárhely	Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Loghin Gizella – Brassó	Pálffy József – Csíkszereda
Lőrincz József – Székelyudvarhely	Papp Zoltán – Zilah
Luka Klára – Sepsikőröspatak	Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár	Patakfalvi Dénes – Székelykeresztúr
Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya	Péntek János – Kolozsvár
Markó Béla – Marosszentkirály	Pénzes Jenő – Bereck
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy	Péter Éva – Csíkszereda
Marton Erzsébet – Marosvásárhely	Péter Gergely – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár	Péter Péter – Székelyudvarhely
Márton Ferenc – Temesvár	Petres Sándor – Csíkszereda
Maşaleriu Erzsébet – Gyergyóremete	Dr. Piros György – Csíkszereda
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár	Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete (8 darab egyéves előfizetés)
Mátyás Endre – Szováta	Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta	Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
Mihály János – Lővéte	Ráduly János – Kibéd
Mihály Orsolya – Kolozsvár	Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Miklós István Csongor – Csíkszereda	Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Mikola Éva – Torja	Rancz Árpád – Csíkszereda
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy	Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete	Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Mirk László – Csíkszereda	Sata Lóránd – Voluntari
Molnár Csaba – Csíkszereda	Sántha Emese – Marosvásárhely
Molnár Endre – Marosvásárhely	Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Murányi János – Székelyudvarhely	Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Nádudvary György – Brassó	Sárosi Teréz – Kézdivásárhely
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos	Sata Kinga Koretta – Magyarvita
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely	Sata Klára – Csíkszereda
Nagy Benedek – Csíkszereda	Seprődi József – Dicsőszentmárton
Nagy József – Gyergyóremete	Silye Béla – Székelyudvarhely
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy	Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Nagy László – Zilah	Sóbester Klára – Marosvásárhely
Nagy Melinda – Nagyvárad	Sófalvi László – Székelyudvarhely
Nagy Sándor – Székelyudvarhely	Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Nemes Előd – Sepsiszentgyörgy	Straub Etelka – Nagyvárad
Novák Sándor – Marosvásárhely	Suba Ilona – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda	Szabó-Biró Brigitta – Csíkjenőfalva
Orbán Gábor – Gyergyószentmiklós	Szabó Attila – Nagyalambfalva
Orbók Ilona – Csíkszereda	Szabó Enikő – Szentegyháza
Pál Tibor – Kézdiszentlélek	Szabó Ferenc – Gyergyóditró

Szabó József – Székelyudvarhely
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkszicsó
 Szabó Magdolna – Csíkszicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szentes D. Gáspár – Madéfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközélpók
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tatár Irénke – Marosszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely

Tóth Mária – Arad
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Török Mária – Csíkszereda
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Turos Judit – Marosvásárhely
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Lőrinc – Gyergyószentmiklós
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Víg Zsolt – Kolozsvár
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zrinyi István József – Mangalia
 Zsigmond Győző – Sepsiszentgyörgy
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely

- Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
Csíkszereda
Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
delmi Igazgatóság – Csíkszereda
Haszmann Pál Közművelődési Egye-
sület – Csernáton
Iskolai Könyvtár – Szárazajta
Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
Kájoni János Megyei Könyvtár –
Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
zetés)
Keramika Kft. – Csíkszereda
Kézdivásárhelyi Múzeum –
Kézdivásárhely
Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egy-
éves előfizetés)
Kovászna Megyei Alkotóközpont –
Sepsiszentgyörgy
Kovászna Megyei Könyvtár – Seps-
iszentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
zetés)
Kovászna Megyei Tanács – Seps-
iszentgyörgy (5 db. egyéves előfi-
zetés)
Községi Könyvtár – Balánbánya
Községi Könyvtár – Barátos
Községi Könyvtár – Bardoc
Községi Könyvtár – Bereck
Községi Könyvtár – Bögöz
Községi Könyvtár – Bölön
Községi Könyvtár – Csernáton
Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
Községi Könyvtár – Csíkkozmás
Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva
Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
Községi Könyvtár – Csíkszépmező
Községi Könyvtár – Etéd
Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
Községi Könyvtár – Fenyéd
Községi Könyvtár – Galócás
Községi Könyvtár – Gelence
Községi Könyvtár – Gidófalva
Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
Községi Könyvtár – Gyergyóditró
Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
Községi Könyvtár – Gyergyóremete
Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlók
Községi Könyvtár – Gyimesközéplek
Községi Könyvtár – Hídvég
Községi Könyvtár – Homoródalmás
Községi Könyvtár – Homoródszent-
márton
Községi Könyvtár – Kányád
Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
Községi Könyvtár – Karcfalva
Községi Könyvtár – Kászon
Községi Könyvtár – Kézdivapolyán
Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
Községi Könyvtár – Kommandó
Községi Könyvtár – Korond
Községi Könyvtár – Kökös
Községi Könyvtár – Lemhény
Községi Könyvtár – Lovéte
Községi Könyvtár – Maksa
Községi Könyvtár – Mikóújfalu
Községi Könyvtár – Nagyajta
Községi Könyvtár – Nagybacon
Községi Könyvtár – Nyárad-
magyarós
Községi Könyvtár – Oklánd
Községi Könyvtár – Oroszhegy
Községi Könyvtár – Ozsdola
Községi Könyvtár – Parajd

- Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószentmiklós
 Polgármesteri Hivatal – Kápolnásfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Oroszhegy
 Polgármesteri Hivatal – Tusnádfalu (2 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
- Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Turisztikai, Ifjúsági és Külkapcsolati Iroda – Gyergyószentmiklós
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Zetelaka Község – Zetelaka

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Dr. Baricz Zsolt – Szeged
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Boga Tamás László – Szeged
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demeter József – Ballószög
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazakas Lehel – Gödöllő
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fazekas Márta – Budapest
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest

Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Gál Ildikó – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 Dr. Gönczi Béla – Nagykőrös
 György Tünde – Budapest
 Gyurka Eta – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Juhász Béla – Abasár
 Kádár Katalin – Ágfalva
 Kántor József – Baja
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest

Kézdi Anna – Battonya
Király István – Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András – Pócsmegyer
Kiss Anna – Budapest
Kiss Bálint – Budapest
Kiss Éva – Budapest
Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
Kis Krisztián Bálint – Szolnok
Kisslaki László – Kéthely
Kollár Albin – Dunakeszi
Kósa Lajos – Debrecen
Kosza Csaba – Sukoró
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császáz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Kuti József – Tura
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Máriás József – Nyíregyháza
Márkus Béla – Debrecen
Marosi Gábor – Budapest
Márton Károly – Hőgyész
Márton Lajos – Budapest
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miakich Gábor – Budapest
Mihály-Kádár Katalin – Ágfalva
Miklós András – Miskolc
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Levente – Szigetmonostor

Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nagy-Major Gábor – Pápa
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh István – Százhalombatta
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pados József – Sárszentmihály
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – BakonySZÜCS
Péter László – Szeged
Pintér Henriett – Budapest
Dr. Pocsay Gábor – Gyula
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Ragályiné Jeager Veronika – Budapest
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Százaz Miklós György – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest

Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyói Faluház és Könyvtár
 – Algyó
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Eötvös Loránd Kutatóhálózat Titkársága – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés) – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest

Magyar Patrióták Közossége – Budapest
 MTA Társadalomtudományi Központ – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú Egyesület – Algyó
 Országgyűlés Hivatala – Budapest – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft. – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentes
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerincgyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Dr. Basa Emőke – Clifton
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 György Ildikó – Highland
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Kovács László – Loveland
 Ozsváth Ildikó – New York

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
Csipkó László – Bécs
Csutak Magda – Bécs
Dr. Forbáth Klára – Bécs
Galvácsy Imola – Bécs
Gellérd Andor – Bécs

Franciaország

Buna István – Antony
Dĕnes-Pichot Hanga – Chécy
Langrand-Escure Tünde – St. Pĕray
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Horvátország

Péter Irén – Várdaróc

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
Dr. Dobó Tibor – Demmin
Gaál Julianna – Aalen
Haáz Katalin – Braunsweig
Juliana Johrend – Buchen
Kisslaki László – Steinbach
Schultz Orsolya – Rostock
Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
Szakács-Konnerth Mihály –
Friedrichshafen
Száva Péter – Krefeld
Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Gödri Zsolt – Benglen

Svédország

Antal Imre – Ljungby
Csata Attila – Västra Frölunda
Szentkirályi Csaga – Vällingby

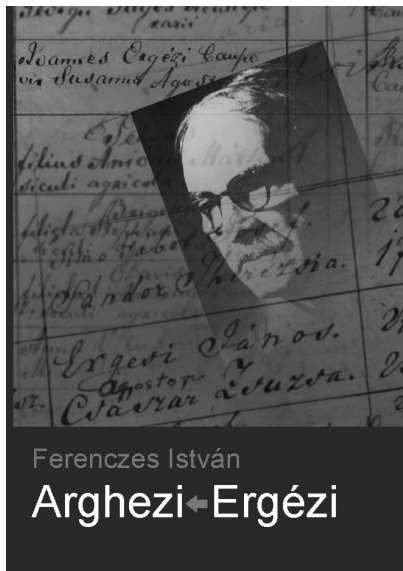
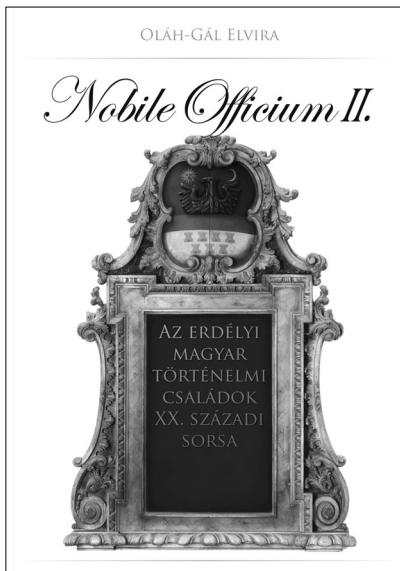
Szerbia

Apró József – Topolya
Benda Török Livia – Moholgunaras
Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium – Zenta
Csáki Edina – Topolya
Fekete J. József – Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola – Magyarakanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium – Szabadka
Lengyel Emese – Topolya
Nagybecskereki Gimnázium –
Nagybecskerek
Nagy Majláth Ágota – Topolya
Nyirádi Hajnalka – Topolya
Pressburger Kucor Blanka – Topolya
Rancz Károly – Pancsova
Surányi Roland – Óbecse (4 darab
egyéves előfizetés)
Tari István – Óbecse
Vajda Annamária – Topolya
Vastag Gázsó Hargita – Topolya
Zolcer Andrea – Topolya
Zsiga Dávidházi Judit – Topolya

Szlovákia

Fehér István – Komárom
Kiss Mónika – Őrös
Pallér Péter – Komárom
Selye János Gimnázium – Komárom

Legújabb köteteink:





SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kőváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignácz Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I.</i>	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar II.</i>	35,00 lej
91. Bethlen Gábor leveleiből	35,00 lej
92. <i>A székelyek (Rólunk írták)</i>	35,00 lej
93. Szabó Gyula: <i>Gólya szállt a csűrre</i>	35,00 lej
94. Zágoni Attila: <i>Válogatott paródiák és humoreszkek</i>	35,00 lej
95. Tompa Gábor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
96. Benkő József: <i>Transsilvania specialis (A székelyek földje)</i>	35,00 lej
97. Földi István: <i>Századelő az udvartereken</i>	35,00 lej
98. Gazda József: <i>A XX. század, ahogy megéltük</i>	35,00 lej
99. Király László: <i>Kék farkasok</i>	35,00 lej
100. Egyed Emese: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
100+ Siklód Ferenc: <i>Könyvjegyek II.</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.